

Voruta

Nr. 16 (682)

2009 m. rugpjūčio 22 d.

Lietuvos istorijos laikraštis

ISSN 1392-0677

Kaina 1 Lt

Šiame numeryje

12

Eugenijus SKIPITIS

**Sueiga pas
Martyną
Jankų
Bitėnuose**

„Vorutos“ skaitytojų dėmesiui

Lietuvos paštuose priimama laikraščio „Voruta“ prenumerata 2009 metams.

Galima „Vorutą“ užsiprenumeruoti ir internetu, adresu: **www.post.lt**

Prenumeratos kaina:

1 mėn.	3,00 Lt
3 mėn.	9,00 Lt

Taip pat galima užsiprenumeruoti ir elektroninį laikraščio „Voruta“ variantą. Reikia atsiųsti prašymą į „Vorutos“ redakciją el. paštu, adresu: vorutosfondas@voruta.lt.

Laikraštis bus išsiųstas el. paštu nurodytu adresu. Kaina kaip ir prenumeratos pašte.

„Vorutos“ administracija

Mus turi išgirsti ir Maskva, ir Pasaulis Baltijos keliui – 20

1989 m. rugpjūčio 23 d. Sąjūdžio mitingas ties Viesomis. Kaišiadorių ir Trakų rajono sąjūdininkus sveikina Kaišiadorių vyskupas Juozas Matulaitis, šalia Kaišiadorių vyskupijos kancleris prelatas Jonas Jonys. Kairėje su diktofonu stovi Trakų rajono „Galvės“ laikraščio žurnalistė Sigita Nemeikaitė

Leono Stosiūno nuotr.

Minime itin svarbaus įvykio – Baltijos kelio dvidešimtmetį. Ši trijų Baltijos tautų: estų, latvių ir lietuvių demonstracija 600 km ilgio gyva žmonių grandine sujungusi tris sostines – Taliną, Rygą ir Vilnių – politinė, teisine, pilietine ir istorine reikšme toli pranaoko organizatorių lūkesčius.

Estų Rahvarinne, latvių Latvijas Tautas Fronte ir Lietuvos Sąjūdžio iniciatyva 1989 m. buvo sumanyta tokiu būdu paminėti Stalino-Hitlerio suokalbčio 50-ąsias metines.

Didžiausias XX amžiaus nusikaltimas

1939 m. rugpjūčio 23 d. Maskvos Kremliuje per šešias valandas trukusį posėdį buvo naujaip sukarpytas Rytų Europos žemėlapis ir suplanuota Antrojo pasaulinio karo (toliau APK) pradžia. Rusų rašytojas V. Suvorovas teigia, kad „Stalinas Molotovo ranka pasirašė pakta apie APK pradžią.“ („Svietoje dielo“ 46p.). Hitleris, ryšio priemonėmis derinęs

kiekvieną dokumento sakinį, pakta pasirašė Ribentropo ranka. Tad nereikėtų menkinti diktatorių vaidmens šiame didžiausiame XX amžiaus nusikaltime. Molotovas ir Ribentropas buvo tik paklusnūs diktatorių valios vykdytojai. Jau seniai pribrendo laikas vadinti daiktus tikraisiais vardais. Paskelbtoji SSRS ir Vokietijos nepuolimo sutartis tebuvo tik iškaba, slepianti tikrąją tikslą – pasidalinti ir užgrobti Rytų Europos nepriklausomų valstybių žemes. Sovietų

Nukelta į 4 p.

Mažoji Lietuva

Prasmingo gyvenimo jubiliejus

Ieva Jankutė su katinu Baltuku

Tvankią liepos 31-osios popietę, kai tūkstančiai klaipėdiečių ir šio miesto svečių 50-ąjį kartą šventė Jūros dieną, į Mažosios Lietuvos muziejų skubėjo kukli, smulkutė, moteris. Tai buvo Ieva Milda Jankutė. Jau ketvirtąjį kartą, artėjant Mažosios Lietuvos patriarcho gimtadieniui, teikiama Martyno Jankaus premija, kurios steigėja ir fundatorė ir yra jo vaikaitė Ieva. Šiemet premiją iš jos rankų gavo rašytoja

Klaipėdoje gyvena patriarcho vaikaitė – lyg plonytė gija siejanti mus su tuo laiku, kai Mažoji Lietuva buvo stipri, išdidi, darbšti ir gyvybinga ir jos atsidasavimo labai reikėjo Lietuvai. Laikai pasikeitė. Dabar paramos reikia Mažajai Lietuvai, kuri, istorijos verpetuose nukentėjo taip stipriai, kad dabar šis kraštas, lyg legenda tolsta praeities ūkuose. Tačiau Ievai garbės

Nukelta į 2 p.

Astrida Petraitytė.

Simboliška, kad tą dieną buvo prisimintas Martynas Jankus, jo veikla. Juk 1934 metais, kai Lietuvai pavyko suorganizuoti pirmąją Jūros šventę, nenuilstantysis Mažosios Lietuvos patriarchas Martynas Jankus savo kalboje pabrėžė, kad „Rambynas – tai mazgas, sujungęs Lietuvą su pajūriu“.

Ieva Jankutė nesakė iškilmingų kalbų miestui ir jūrai, jos nebuvo šventiniuose renginiuose. Gal net mažai kas žino, kad

Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė

Garsi vilnietė architektė Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė švenčia gražų jubiliejų. Jos senelio, garsaus Vilniaus krašto valstybės ir lietuviybės veikėjo, buv. Vilniaus miesto burmistro Konstatino Stašio (1939–1940) ir tėvo, garsaus advokato Antano Juknevičiaus, vasarnamyje Valakupiuose susirinko ją pasveikinti prieškario vilniečių ainiai, jos kūrybos draugai ir buvę bedradarbiai.

Dainora Juchnevičiūtė, jos sesuo Raminta,

motina Konstancija Juchnevičienė, seneliai Zuzana ir Konstatinas Stašiai patyrė Sibiro tremtį, bet sugebėjo pabėgti iš Sibiro ir grįžti į Lietuvą.

Jubiliatės namuose daug paveikslų, skulptūrų, jos giminių, tėvų ir šeimos nuotraukų, brėžinių ir įvairių Lietuvoje įgyvendintų architektūros projektų – Birštone, Kauno rotušėje, Kauno ir Vilniaus botanikos soduose, Kauno turgaus aikštėje, Užutrakio parke, skverai Trakuose, Utenoje, Švenčionyse, nuotraukos. Dainora yra išleidusi keturias knygas, buvo kandidatė į LR Seimą, tačiau pastaraisiais metais daugiausia laiko skiria savo giminės genealogijos studijoms, savo garsioms giminėms pristatyti įvairiose leidiniuose. Apie garsius kunigus Stašius šiandien „Voruta“ pradeda spausdinti jubiliatės publikaciją.

Šiandien „Voruta“ dėkodama mielai Dainorai už ilgalaikę ir nuolatinę paramą laikraščio leidyboje, gerais patarimais ir dideliu dėmesiu laikraščio publikacijoms prisideda prie visų nuoširdžiausių sveikinimų ir linki mielai jubiliatei laimingų metų bei kūrybinę veiklos jos gimtojo Vilniaus ir mylimos Lietuvos labui

Juozas VERCINKEVIČIUS

Mažoji Lietuva**Prasmingo gyvenimo jubiliejus***Atkelta iš 1 p.*

ir laurų nereikia. Ji principinga, santūri ir kukli, meilę protėvių žemei išreiškianti savo veikla.

Birželio 24-ąją Ievai sukako 85-eri. Prasmingas jubiliejus, kurio Lietuvoje niekas nepastebėjo, neprisiminė, nesugalvojo pasveikinti gražiu žodžiu ar kuklia gėlių puokšte. Tikėjime, kad Ieva dėl to neliūdi. Ši stipri moteris yra išgyvenusi kur kas didesnių dvasinių sukrėtimų negu visuomeninio dėmesio stoka.

Ieva Jankutė gimė Bitėnuose 1924 metais birželio 24 dieną Martyno Jankaus (patriarcho sūnaus) šeimoje. Gražiausi vaikystės metai, moksleiviškos atostogos, prabėgo Bitėnuose. Tačiau 1939-ieji buvo ilgų negandų, klajonių po pasaulį, didelių netekčių ir mokymosi gyventi be Tėvynės pradžia. Lietuva tapo tik vizija, siekiamybė, svajonė, kuri, atrodo, niekada neišsipildys. Gal todėl, jau grįžus į Tėvynę, apsigyvenus Klaipėdoje, kur skambėjo lietuvių kalba, Ieva apsipildavo ašaromis, nes vis dar nesitikėjo, kad tai realu, kad kalba, kurią ji girdi yra tikra, ir kad taip bus visada. Tai suprasti gali tik tas, kas Tėvynę buvo praradęs.. Ilgi gyvenimo metai buvo svetimų kalbų apsuptyje – vokiečių, italų, anglų. Niekam neįdomu buvo, iš kokio tu krašto, gyveni valstybėje, kurioje kalbama taip, taip ir tu turi kalbėt, - pasakoja Ieva. Tu privalai besąlygiškai integruotis į svetimą kultūrą. Išmoko Ieva svetimas kalbas iš reikalo, o dabar džiaugiasi. Tai turtas, kuris visada su tavim. Kiek žinai kalbų, tiek gyveni gyvenimų.

Po Lietuvos nepriklausomybės atstatymo 1990-aisiais išeivija priartėjo prie mūsų. Mes galėjome daugiau sužinoti apie išeivijos organizacijų veiklą. Tada vis

dažniau sušmėžuodavo Jankų pavardę. Du Martyno Jankaus anūkai – Ieva ir Andrius buvo lietuvių puoselėjančių organizacijų nariai, renginių organizatoriai, mecenatai, jie rėmė lietuviškų spaudinių leidimą išeivijoje ir Lietuvoje. Ieva buvo Mažosios Lietuvos rezistencinio sąjūdžio vicepirmininkė, Mažosios Lietuvos fondo valdybos narė ir mecenatė. Gyventi teko Vokietijoje, Čikagoje, Italijoje, Niujorke. Prieš keletą metų grįžusi gyventi į Lietuvą, Ieva Jankutė ir toliau finansiškai remia knygų apie Mažąją Lietuvą leidimą, rūpinasi Martyno Jankaus atminimo įprasminimu ir išsaugojimu. 2006 metais Ieva Jankutė įsteigė Martyno Jankaus premiją, kuri kasmet, artėjant patriarcho gimtadieniui, yra įteikiama asmenims, puoselėjantiems, saugantiems Mažosios Lietuvos kultūros paveldą. Ji viena iš Lietuvos istorijos laikraščio „Voruta“ rėmėjų, Mažosios Lietuvos enciklopedijos garbės mecenatė. Pernai rudenį anūkė pastatė paminklą savo seneliui Martynui Jankui. Ji rami – Bitėnų kapinaitėse Jankų šeimos amžino poilsio vieta išsaugota, sutvarkyta.

Ieva laiminga, kad likimas leido jai sugrįžt į gimtinę, į kurią veržėsi ilgus metus. Vaikščiūdama Bitėnų takeliais, Ieva šypsodamasi prisimena, kad ją, atrodo, taip neseniai, prieš 85 metus, trumpiausią metų naktį, tėvelis su mamyte rado Merguvos ežero lelijos žiede. Pasiėmė ir užaugino, o Bitėnų kaimo gegutė iškukavo ilgus ir garbingus metus.

*Giedrė SKIPITIENĖ
Rambyno regioninio parko direkcijos
kultūrologė
Eugenijaus Skipičio nuotrauka*

Kol Lietuvoje yra tokių moterų...***Pristatant Astridos Petraitytės knygą „Minjotų Donkichotas“***

Šiandien man tenka didelė garbė įteikti Mažosios Lietuvos rašytojai Astridai Petraitytei kuklią Martyno Jankaus premiją.

Ši premija skiriama ne vien už „Minjotų Donkichotą“, bet ir už visas anksčiau parašytas knygas apie mūsų protėvių dingusį gyvenimą, už atliktą kruopštų tyrinėjimo darbą.

Su smalsumu ir liūdesiu skaičiau „Minjotų Donkichotą“. Pagalvokit, kiek mūsų senoliai turėjo įdėti jėgų ir kiek laiko paaukoti kovodami už savo kalbą ir tikėjimą, siekdami atsispirti vokietinimui. Juk prieš šimtą metų niekas telefono kišenėje nenešiojo, reikėjo ieškoti kokiam kaimelyje yra paštas, kuriam yra telefonas. Kompiuterių taip pat dar nebuvo. O jų pastangos siekiant prisijungti prie didžiosios Lietuvos buvo šventos. Bet iškilo kliūtis – mes, Prūsų lietuviai, esam vakarų kultūros, o vadinamoji didžioji Lietuva – slavų kultūros. Aišku, sugyvenimas buvo ir iki šios dienos yra sunkus.

Lietuviškai nežino, ką su Klaipėdos kraštu daryti. Atsirado vienas žemaitukas, kuris puoselėja mintį priglausti Klaipėdos kraštą prie Žemaitijos ir pats pasiskelbti jos karaliumi. Sėkmės! Tik kol Lietuvoje yra tokių moterų kaip Astrida, jam savo sumanyą įgyvendinti bus nelengva.

Baigdama noriu palinkėti Astridai sėkmės darbe ir nepavargti kovojant už tiesą.

Ieva JANKUTĖ*Danos Butnickaitės nuotr.***Vilniaus rajonas****Gediminas PAVIRŽIS,****Vilniaus rajono savivaldybės tarybos narys***Gediminas Paviržis*

T u r b ū t niekam nekyla minties prieštarauti, kad vienas svarbiausių tikslų ir uždavinių valstybės gyvenime yra rūpintis savo piliečiais ir, išskirtinai, mūsų ateitimi, vaikais. Todėl valstybė, savivaldybės savo veikloje didelį dėmesį skiria šeimoms, auginančioms vaikus, siekia sudaryti jaunajai kartai kuo geresnes gyvenimo, mokymosi ir poilsio sąlygas. Deja, dėl įvairių priežasčių ne visiems vaikams lemta gyventi šeimose. Kad tokių likimo nuskriaustų vaikų gyvenimo sąlygos būtų artimos bendraamžiams, gyvenantiems šeimose, visų valdžios lygių pirmaeilis uždavinys. Dėmesio jiems niekada nebus per daug. Todėl malonu ir sveikintina, kad tuo rūpinasi ir įvairios nevyriausybinių organizacijų, kurioms finansavimą, greta įvairių fondų paramos, užtikrina valstybė ar savivaldybės. Nors tai didžiulė parama visuomenei, visgi vaikų gyvenimo, mokymosi sąlygos tokiuose globos namuose neturi būti palikti be kontrolės ir kitokio dėmesio, juolab iš ten vis dar pasigirsta faktų apie pasitaikančius negatyvius ir taisytinus

dalykus.

Todėl nieko nuostabaus, kad savivaldybių tarybos, jų administracija, dažnai svarsto klausimus, susijusius su vaikų globa, bando padėti ištaisyti pasitaikančius trūkumus. Nenustebau, kad buvo organizuotas neeilinis Vilniaus rajono savivaldybės tarybos Sveikatos ir socialinių reikalų komiteto posėdis dėl Labdaros ir paramos fondo „Padėkime vaikams ir seneliams“ (toliau – Fondas) filialo Pikeliškių k. veiklos. Priešingai, kadangi prieš posėdį komiteto nariams išdalinta gausi įvairių atsakingų institucijų patikrinimų medžiaga, vaikų skundai, bylojo apie negražius dalykus, pasiūliau organizuoti išvažiuojamąjį posėdį Pikeliškių vaikų globos namuose. Norėjosi išgirsti ir kitą pusę, jos argumentus. Tikėjausi, kad, pabuvojus vietoje, susitikus su šių namų vadovais, auklėtojais, pakalbėjus su vaikais, susidarys labiau objektyvus vaizdas. Deja, nuvykusius komiteto narius, nors komiteto pirmininkė apie vizitą buvo išanksto išspėjusi, pasitiko penki šunys, apleista aplinka ir tuščias namas, nors jame tuomet dar gyveno penki vaikai. Pradariusi, bet į vidų neįsileidusi, save pavadinusi auklėtoja, moteris tvirtino nežinanti kur vaikai ir be Fondo pirmininkės leidimo neleidžianti į vidų. Nieko nepadėjo ir pokalbis telefonu su minėto Fondo vadove. Beliko apžiūrėti teritoriją ir pastatą iš vidaus. Tą dieną

viskas atrodė apgailėtina ir jokių būdu nepriminė vietą, kur turi būti auginami mūsų vaikai.

Savivaldybės administracijos Vaikų teisių apsaugos skyrius, remiantis kontroliuojančių įstaigų išvadomis (jas nevardinu, nes jų daug ir dažnai pasikartoja) ėmėsi priemonių perkelti vaikus į kitas globos įstaigas, tačiau tam tikslui pasiekti reikėjo dėti daug pastangų. Nenoriu tvirtinti, kad vien globotojai padarė klaidų, (komiteto nariai neturėjo galimybės išklausti kitą pusę), tačiau ambicijų kare kentėjo vaikai. O tai neleistina.

Gilinantį į Fondo veiklą krito ir įstatymų pažeidimai. Joks teisinis aktas Lietuvoje neleidžia Labdaros ir paramos fondui teikti socialinės globos paslaugas. Nėra to pažymėta ir Fondo įstatuose. Į tai dar prieš pusmetį atkreipė dėmesį Socialinių paslaugų priežiūros departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Tai svarbi detalė, nes socialinių globos paslaugų teikimui yra numatyta daug reikalavimų, kurių nevykdė minėti globos namai Pikeliškėse. Neturi jie leidimo-higienos paso, užtikrinančio sanitarinių higienos taisyklių laikymąsi.

Krito į akis ir statiniai, kurie vykdyti be jokio derinimo ir leidimo. Turint omenyje, kad Vilniaus rajono savivaldybė Fondui suteikė pastatą pagal panaudos sutartį jo įstatuose numatyta veiklai, statinio plėtros projektą reikėjo ne tik derinti

atitinkamuose savivaldybės skyriuose, bet pirmiausia gauti tokiems darbams leidimą.

Atsižvelgiant į tai, kad Fondas neteisėtai ir netinkamai vykdo savo pareigas ir pažeidė ne tik vaikų interesus ir įstatymų normas bet ir turto pagal panaudos nuostatas Vilniaus rajono savivaldybės taryba patenkino Vaikų teisių apsaugos skyriaus prašymą nutraukti panaudos sutartį prieš terminą, likusius kelis vaikus apgyvendinant valstybės globos namuose. Regis, problema išspręsta.

Šiame straipsnyje neminiu pavardžių, atskirų faktų. Man tai nėra svarbiausia. Pagrindinis tikslas užtikrinti mūsų vaikų gerbūvį, geras poilsio ir ugdymo sąlygas. Nenoriu, kad būtų mestas šešėlis ant daugelio nevyriausybinių organizacijų dorai ir atsakingai teikiančių vaikų globos paslaugas. Tai svarbi pilietinės visuomenės veiklos sritis. Neginu ir savivaldybės Vaikų teisių apsaugos skyriaus darbuotojų, senokai žinojusių apie netvarką Pikeliškių vaikų globos namuose. Jų neryžtingumas, o gal per didelis pasitikėjimas pažadais, sunkino jaunų globotinių kasdienybę. Svarbu tai, kad padėtis taisosi, vaikai gauna valstybės ir savivaldybės garantuotas gyvenimo, ugdymo ir poilsio sąlygas. Tikiu, kad visi būsimieji reiklesni tiems, kam patikėta rūpintis jaunąją kartą bei jos tobulėjimu.

Mažoji Lietuva

„Praeitame gyvenime gimiau Kionigsberge“

Aušra KALINAUSKIENĖ, Vilnius

Saulius Kruopis – 1993 m. baigė Vilniaus Dailės akademijos Tapybos fakultetą, 30 metų praktikavo Indijos filosofiją, keletą kartų buvo išvykęs ten mokėsi miniatiūrų tapybos, vienuolynuose.

Nuo 1995 m. rengia tarptautinius tapybos plenerus Nidoje „Nidos ekspresija“. Yra Nidos Menininkų asociacijos „Tiltas“ pirmininkas, surengė 80 Nidos tapybos kolekcijos parodų Lietuvoje ir užsienyje, daugiau nei 50 personalinių parodų Lietuvoje bei užsienyje.

Kolekcionuoja senovines Kuršių nerijos, Karaliaučiaus, Drezdno, Berlyno, Rygos, Vilniaus, Kauno, Šiaulių fotografijas ir atvirukus.

Domisi istorija, yra sukūręs Karaliaučiaus miesto maketą.

*„Dabar
Sename uoste auga žolė
Debesys sapnuoja miestą
Ateitis jau buvo
Aplink tamsa juoda“*

(Irašas ant paveikslo „Paskutinė Kionigsbergo diena“)

Sauliaus Kruopio, kaip ir dažno menininko, dirbtuvėse vyrauja tik jam vienam suprantama tvarka: tai, kas pašaliniam stebėtojiui gali pasirodyti visišku chaosu ar net netvarka, jam – gerai organizuota kūrybinė atmosfera. Jis nesusimąstydamas vieną po kito iš, regis, bet kaip „sumestos“ paveikslų krūvos traukia darbus, nutapytus Nidos pleneruose, albumus, kuriuose sukaupotos senoviniai Karaliaučiaus krašto atvirukai, nuotraukos ir piešiniai.

Jau pirmaisiais žodžiais dailininkas (galbūt fotografas, kolekcionierius, o galbūt

Karaliaučiaus miestas

materialų gyvenimą (gal kokius dvidešimt proc. tos sąžinės, tos teisybės). Todėl itin svarbu turėti aiškų tikslą ir nebarstyti savo laiko. Tai, ką sau atrandi kaip kūrėjas, reikia saugoti, puoselėti, turėti su savimi ir augti kaip sielai“.

Į klausimą, kaip sekasi realizuoti tokias nuostatas šiandieniniame vartotojiškame pasaulyje, dailininkas atsakymo vengia, kol pagaliau sutariame apie tai nekalbėti, itin ko nors neužgautume. Ir tiesa – kiekvienas valioje pats rinktis savo gyvenimo kelią...

O ar tokios jausenos menininkas nesijaučia mūsų visuomenėje vienišiumi, galbūt net „balta varna“? Geriausiai į tokį klausimą galėtų atsakyti pats Saulius, deja, kalba pakrypsta į vaikystę, kuri prabėgo karo sudaužytuose Šiauliuose.

„Tave buvo lengva auginti“

Šnekučiuodamiesi pereiname į kitą dirbtuvės patalpą. Dailininkas atsuka į apšviesto lango pusę moters portretą. Paskui kita... Į žiūrintįji žvelgia ta pati moteris.

Karaliaučiaus miesto maketas

nebesančių miestų statytojas?) veržliu žodžių srautu įneša tave į indų filosofijos pradmenų pasaulį. Į pasaulį, kuriame prioritetai teikiami dvasiniams, bet ne materialiams dalykams, kur virš visko yra tiesos siekimas, kur Dievo dovana laikoma galimybe „matyti šviesą, matyti Saulę ir kurti“.

„Valdžia ir politika nuo senovės, nuo Kinijos ir Indijos civilizacijos laikų yra melas, kai viena galvojama, o kita daroma. Juk ne be reikalo sakoma: padorūs žmonės niekada nelenda į politiką.

Indijos filosofija moko: pirmiausiai turėk idėją, antra - tikėjimą tuo ir trečia – kantrybės. Jeigu tos trys kolonos yra, gali daryti bet ką. Tuo tarpu materialiniai santykiai pagal vedų filosofiją yra pati žemiausia kategorija“ – aiškina Saulius savo gyvenimo sampratą. Ir apgailestaudamas konstatuoja: „Labai gaila, bet šiandieniniame pasaulyje iš Indijos daug perimti negalime, kadangi gyvename

Motina.

Dailininkas ją tapo kiekvienais metais, tarsi skubėdamas realizuoti tą prigimtinių motinos ir sūnaus ryšį. Galbūt tada, vieno iš tokių seansų metu mama ir išsitarė: „Man buvo tave lengviausia auginti... tu visada turėdavai kuo užsiimti“.

„Ir dabar aš visiems sakau: uždarykit mane čia, dirbtuvėj, aš tikrai turėsiu ką veikti“.

Iš kur tai atėjo? Galbūt iš mamos, kuri nuolat su virbalais rankose, galbūt iš trijų kartų šiauliečio tėvo... Kaip ten bebūtų, nusprendė dar tada Sauliukas... atstatyti sugriautus Šiaulius. Tokius, kokius regėjo senuose prieškario atvirukuose. „Pasiėmiau milimetrinio popieriaus (žingsnis – milimetras) ir žingsnis po žingsnio išmatavau ir perkėliau į popierių visą Šiaulių senamiestį. Nustebau, kad gatvės kreivos, šleivos. Taip būdamas trylikos metų tą maketą pradėjau,

tačiau vėliau išvažiavau mokytis meninės fotografijos į Stepo Žuko technikumą ir visa tai sustojo trisdešimčiai metų“.

Sustojo.

Ir niekas tada negalėjo pasakyti, jog atkims visai kita kokybe, jog Šiauliai atsitrauks į antrą planą, o svarbiu ir reikšmingu taps miestas ant Karalių kalno...(Mons regis – lot.)

Kur karalių kalnas...

„Pirmoji kryžiuočių pilis pradėta statyti 1255 metais, matyt, senosios prūsų pilies Twangste vietoje, aukštame Priegliaus dešiniam krante, tarp anuometinių ažuolynų“ (Mažosios Lietuvos enciklopedija)

„Dabar jau pradėjau bėgti nuo to. Čia kaip jūros bangos: atėjo ir vėl nuėjo, bet jeigu gavai dvasinio patyrimo, tai turi daryti tai, kas palanku tavo dvasiniam augimui, - tvirtina Saulius Kruopis, kai sustojame ties visą kambarį užimančio Karaliaučiaus maketu. Kas tai, kaip atrodo? Ogi taip.

Įsivaizduokite, jog patekote į didžiulį miestą, kuriame namai pastatyti su ypatinga meile: jų frontonus dabina skulptūros, kai kurie pastatai iš tolo traukia akį fachtverko piešiniu; laiptai – ne utilitarus statinys, bet gaubti, su porankiais, kokių kitur niekur nėra. Damos gatvėse su ilgomis sunkaus šilko suknėmis ir puošniomis skrybėlaitėmis, vyrų galvas dabina cilindrai, grindiniu pirmyn atgal zuja karietos...

O viso to centre – didžiulė, deja, jau nebeegzistuojanti pilis.

Taip, tai Karaliaučius, kuris kunigaikščio Albrechto laikais buvo virtęs mokslo ir kultūros židiniu, kuriame gavo išsimokslinimą bei dirbo didžiavyriai, darbais savo vardus įrašę į Lietuvos istoriją. Ir tai Karaliaučiaus pilis, kuri kaip „imperializmo bastionas“ buvo susprogdinta jau po karo 1969 m.

Būsimasis dailininkas apie Karaliaučius girdėjo iš mokytojos, iš tėvo, kuriam teko jame būti karo metu. Tai buvo pasakojimai, kurie skatino vaizduotę ir kėlė iš praeities didingą miestą su puošniomis aikštėmis ir skverais, su nematytais tramvajais ir automobiliais, su didingais pastatais ir senoviniai įtvirtinimais.

Ir štai jo didenybė atsitiktinumas: poetas Vytautas Bložė, kuris taip pat domėjosi ir propagavo indų filosofiją, paprašo nupiešti viršelį vienai iš jo knygų. Ir pasako norą: kad būtų visokių tikėjimų šventyklų...

Viršelis knygai gimsta. O kartu su juo sugrįžta ir tas kadaise pamirštas hobi: atstatyti jau dingusį miestą.

Saulius rodo pastatą, kuris buvo pirmasis jo darbas: Šiaulių žydų namas. Rodo pirmas, nevykusias ir grubokas sienas, rodo kelių bandymų rezultata: namelių su langiukais, drelėmis, su puošybos elementais.

Vėliau visa tai tobulėja tiek, kad gerai išžiūrėjęs matai vitražus už miniatiūrinių langelių, palietęs dantų krapštuku „gristą“ grindinį, jauti jo gruoblėtumą, prie kurio prisilietusios tuoj tuoj sukaukšės žirgo kanopos...

Kadangi Saulius domisi indų filosofiją ir tiki reinkarnacija, paklaustas, kodėl nuo to pirminio Šiaulių žydų namelio perėjo prie Karaliaučiaus, nesusimąstydamas atsako: „Visi mūsų išpūdžiai yra širdyje ir keliauja iš vieno gyvenimo į kitą, jie niekur nedingsta. Tie išpūdžiai prasimušę ir aš tikrai žinau,

Paskutinė Kionigsbergo diena ir Saulius Kruopis

kad praeitame gyvenime aš gyvenau Karaliaučiuje, buvau architektas, pabėgau į Berlyną. Savo samprotavimais pasidalinau su guru. Jis patarė neskaitinti šito: išminčiai žiūri, kaip gyveni dabar ir kur siela keliauja toliau...

Todėl ir 2005 m., kai buvo Karaliaučiaus jubiliejus, Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos parodų salėje surengta paroda vadinosi „Praeitame gyvenime gimiau Königsberge“, kurioje taip pat buvo eksponuotas XVII a. Karaliaučiaus pilies maketas ir 300 dingusio miesto vaizdų.

Ar Karaliaučius atėjo pas Saulių, ar Saulius – į Karaliaučį?..

Bokštų detalės

Kai Saulius su paroda važiavo į Karaliaučių, kolegos atkalbinėjo, nes patys dėjo viltis į vakarus... Apsistos jos pas dailininką Piotr Toropov per naktį „ryte prarijo“ knygą apie dingusį Karaliaučių. Grįžęs pradėjo nuo pilies sienų ir sustoti jau nebegalėjo... Kaip kad pats tvirtina, maketė atkurtas pilies vaizdas siekia maždaug 1705 m. (po 12 barokinių perstatymų). Pilies bokštą dailininkas paliko renesansinį, koks buvo iki 1864 m. Kodėl? Todėl, kad vėlesni pristatymai jam negražūs. „Aš statau pirmąjį, pirminį variantą. Tą, kuris Beringo graviūroje: ji man plastiškiausia, gražiausia“.

Karaliaučiaus statiniai pjaustomi iš kartono. Vėliau dažoma išorė, atkuriami miniatiūriniai „autentiški“ ornamentai, „prilipdomos“ statinius puošusios skulptūros, kontraforsai, kiti puošybos elementai. Mašinytes ir žmogiukų figūrėles dailininkas atsiveža iš Vokietijos. Tiesa, miniatiūrinius žmogiukus reikia „aprengti“, mašinų modeliukams suteikti charakteringų detalių. Tada Saulius ima į rankas akvarelę ir miniatiūrinį teptuką. Taip ugdoma viena iš svarbiausių indų filosofijoje apibrėžtų savybių - kantrybė.

Taip diena po dienos, keletas savaitių, be įsitikinimo, kad kas nors išeis. Vien su tikėjimu...

Tvankstė, Karaliaučius, Kionigsbergas, Kaliningradas...

Ir žmogus jame.

Vilniaus miesto istorija

Keletas prisiminimų apie tėvus

Eugenija Karužaitė-Budėnienė gimė 1909 metų rugpjūčio 2 dieną Konstancijos Rinkevičiūtės ir Antano Karužo šeimoje Novgorode. Iš miestą jos tėvas iš Suvalkijos miestelio Skriaudžių pateko kaip Rusijos kariuomenės šauktinis, dalyvavęs 1904–1906 m. Rusijos–Japonijos kare. Karužai turėjo 5 vaikus: 1904 m. gimė Marija, 1906 m. – Aleksandras, 1907 m. – Angelė, 1909 m. – Eugenija, 1912 m. – Antanas.

Mokyti pradėjo kaip kiti jos broliai ir seserys Novgorode parapinėje pradžios mokykloje, vėliau, iki 1921 m. – Nikolajaus I gimnazijoje (Novgorodo Kremluje).

1918 m. bolševikų perversmo abu tėvai 1920 m. areštuojami kaip Lenkijos agentai ir nuteisiami sušaudyti. Tačiau, jų name gyvenusio to kalėjimo tarnautojo (čekisto) pastangomis tėvai buvo paleisti: mama pirma išsiunčiama į sanatoriją gydytis, vėliau,

Atvykę į Vilniaus perkėlimo punktą visi užsikrėtė dėmėtąja šiltine. Abu tėvai mirė ligoninėje – 5 vaikai liko našlaičiai. Eugenija kartu su dviem seserimis pateko į Aušros Vartų mergaičių bendrąbutį. Tuo metu jam vadovavo žinoma vilniečių visuomenės veikėja Emilija Vileišienė. Du broliai augo Pranciškonų berniukų bendrąbutyje.

1922 m. Eugenija buvo priimta į Vytauto Didžiojo gimnazijos 3 klasę. Priklausė skautų organizacijai, kuriai vadovavo Pranas Žižmaras ir buvo aktyvi Gedimino draugovės narė. Kartu su Vilnijos skautais, daug keliavo po Lietuvą, dainavo gimnazijos chore vadovaujamo Antano Krutulio.

1928 m. baigusi Vytauto Didžiojo gimnaziją, Varšuvoje mokėsi pedagogikos kursuose, kuriuos sėkmingai baigė ir, grįžusi į Vilnių, buvo paskirta Kęstučio berniukų bendrąbutio vedėja. Daug laiko ir energijos

lankydavosi teatro dekoratorius Romas Vinciūnas, Jonas Černius. Tarp jos auklėtinių buvo nemažai vėliau žinomų žmonių – architektas Stasys Abramauskas, geografas Alfonsas Basalykas, kunigas Bronius Laurinavičius, rašytojas vertėjas Albinas Morkus, dendrologas Leonas Čibiras ...

1934–1938 m. vasaros atostogų metu, kartu su Vilniaus lietuvių studentų sąjungos nariais keliaudavo po Vilniaus kraštą skleidami lietuviybę ir teikdami vietos gyventojams įvairiausių paramą medicinos, teisės ir kt. klausimais, burdavo jaunimą bendriems pokalbiams, platindavo lietuviškus laikraščius, maldaknyges lietuvių kalba, vaikus mokė dainelių, eilėraščių, žaidimų...

Dar dirbdama bendrąbutyje susipažino ir suartėjo su Juozu Budėnu, su kuriuo 1939 m. susituokė. Jiems gimė trys dukros: 1940 m. – Dalia, 1942 m. – Laimė ir 1947 m.

Iš trijų dukterų susilaukė 6 anūkų ir, išėjusi į pensiją, daug prisidėjo prie jų auklėjimo. Savo neišsenkančia kantrybe, charakterio giedrumu ir trykstančia meile užsitarnavo pagarbą ir buvo labai mylima ne tik savo draugų, vaikų, anūkų, bet ir jų draugų – kiekvienam parodydama dėmesį, rasdama bendrą kalbą, gerą žodį ir visų vadinama Mamule.

Visą gyvenimą karštai domėjosi kultūra – labai mėgo teatrą, muziką, keliones gamtoje. Aktyviai dalyvaudavo vilniečių, suburtų buvusio Vytauto Didžiojo gimnazijos direktoriaus Marcelino Šikšnio, veikloje. Mylėjo žmones ir mokėjo gerus darbus daryti tyliai, savęs nesureikšmindama.

1993 m. vasario 11 d., būdama ne pilnų 83 metų, eidama Olandų gatve lankyti pašarvotos draugės tragiškai žuvo autoįvykyje. Palaidota Vilniuje, Rasų kapinėse,

Vilniaus lietuvių bendrąbutių vedėjos: pirmoje eilėje – Eugenija Karužaitė, „Kęstučio bendrąbutio“ vedėja; antroje eilėje – Marija Žukauskaitė, Šv. Mikalojaus bendrąbutio vedėja; Veronika Petravičiūtė, „Birutės“ bendrąbutio vedėja; Barbora Macijauskaitė, „Kęstučio“ bendrąbutio šeimininkė; Uršulė Sekmokaitė, „Birutės“ amatininkių bendrąbutio vedėja; stovi viduryje – Liudgarda Petravičiūtė, „Birutės“ bendrąbutio šeimininkė, anksčiau Pranciškonų bendrąbutio vedėja

Pirmoje eilėje iš kairės – Vytas Akstinas, Alfonsas Basalykas, Jonas Černiauskas, Vytas Tertelis, Vytas Jakavonis; antroje eilėje – Adomas Večkys, Jonas Kazlauskas, aš, Jonas Kukauskas, Jonas Šalna, Pranas Valentukevičius; trečioje eilėje – Bronius Bublys, Viktoras Vilčinskis, Pauliukas Morkūnas, Antoška Sužiedėlis; viršuje – Balys Meškys, Mikas Molis, Bulovas, Vytas Maldžiūnas, Večkys

iš koncentracijos stovyklos paleidžiamas ir tėvas. 1921 m. rugsėjį visa šeima iš Novgorodo išvyksta tikėdamasi pasiekti nepriklausomą Lietuvą, kurioje gyveno mamos brolis Steponas Rinkevičius.

skyrė bendravimui su savo auklėtiniais – buvo jiems atsidavusi visa širdimi, mylėjo juos kaip savo vaikus, buvo jų mylima ir netgi „vyriškai“ globojama. Su daugeliu jų ryšys nenutrūko ir vėliau – dažnai namuose

– Rasa.

Sovietų laikais, uždarius bendrąbutį, nuo 1940 m. dirbo Valstybiniame universitete buhalterė, vėliau – Kultūros ministerijoje ekonomiste.

savo tėvų kapavietėje.

*Rasa Vasiliauskienė,
Eugenijos Karužaitės-Budėnienės duktė
Autorės asm. archyvo nuotr.*

Baltijos keliui - 20 metų

Mus turi išgirsti ir Maskva, ir Pasaulis Baltijos keliui – 20

Atkelta iš 1 p.

režimas ilgą laiką kategoriškai neigė buvus slaptuosius protokolus. Šis išūlus ilgalaikis neigimas vertintinas kaip sovietų valdžios netiesioginis prisipažinimas padarius itin sunkių karo ir genocido nusikaltimų, pa-vyždžiui, Suomijos, Lenkijos užpuolimas, Estijos, Latvijos Lietuvos Respublikų okupacija ir aneksija.

Tarptautinio Tribunolo pareiga ištaisyti klaidą

Rugsėjo 23-čioji akivaizdžiai parodė, kad totalitariniai režimai siekdami imperinių tikslų, vienija pastangas. Suplanavus APK, tariamieji ideologiniai skirtumai tarp komunizmo-socializmo ir nacionalsocializmo išnyko, nesutrukdydami nei agresijos, nei genocido planų vykdymo. Gausi rašliava apie „šviesų žmonijos rytojų komunizme“, kaip ir apie antžmogių (vok. Uebermensch) terorą mėgintą kurti „Naująją Europą“ pavirto bankrutavusių utopijų makulatūra. Visų šalių pilietinė visuomenė šio fakto neturėtų pamiršti.

S.–H. suokalbčio pasekmė yra ir Niurnbergo tribunolas, pasmerkęs tik vieno kal-

tininko – nacionalsocializmo nusikaltimus. Tai galima suprasti, bet vargu bau pateisinti. Juk vienas nusikaltėlis teisė kitą. „Baltijos Kelias“ įsakmiai primena, kad turėtų būti vienijamos ir aktyvinamos pastangos atkuriant teisingumą tarptautiniu mastu. Justitia est fundamentum regnorum – teisingumas yra valstybių pagrindas, bet šis dėsniš gerbiamas tik demokratinėse šalyse. Turime progą pelnytai pasidžiaugti, nors pastangų demokratijai ir teisingumui stiprinti niekada nebūna per daug.

Lėmė pilietinė savimonė ir sovietų ekonomikos bejėgiškumas

Pilietiškumo šuoras prieš dvidešimt metų buvo entuziastingas ir puoselėjantis didelės viltis. Tai buvo akivaizdus Sąjūdžio pastangų vaisius. Tuometinė pilietinė visuomenė nebuvo pamiršusi Pirmosios Lietuvos Respublikos pasiekimų, nors didžiumą gyventojų sudarė jau okupacijos metais augusios ir brendusios kartos. Tuomet daugeliui tėvynainių reikėjo apsispręsti – o kas toliau? „Baltijos Kelias“ visam pasauliui patvirtino: Buvome, Esame ir Būsime!

Nepriklausomybė – tai tik laiko klausimas. Lėms entuziazmas, pasitikėjimas ne tik savo jėgomis, bet ir diplomatine bei moraline parama iš užsienio.

Tai buvo tautos pasiryžimo išbandymas. Pusę amžiaus trukusi okupacija neišrovė pilietinės savimonės daigų, nors Kremliaus pastangos sukurti sovietinį mankurtą buvo itin intensyvios ir visapusės. Pilietiškumą stiprino Laisvės kovų dešimtmetis, ilgam sustabdęs masinę Lietuvos kolonizaciją. Sovietų komandinės ekonomikos bejėgiškumas, chroniškas prekių trūkumas, tuo pačiu metu propagandai būgnijant apie nesiliaujančius laimėjimus visuose baruose, raginte ragino savo namuose tvarkytis patiems.

Mus turi išgirsti ir Maskva, ir Pasaulis

Prieš 20 metųėjau Lietuvos Sąjūdžio Jonavos tarybos pirmininko pareigas, taip pat buvau Sąjūdžio Seimo ir tarybos narys. Gavome užduotį – „Baltijos Kelio“ grandinėje už Ukmergės užimti 4 km ilgio ruožą.. Pirmą mūsų – kauniečiai – jiems teko 20 km.

Skubame, keliuose kamščiai... Organizatoriai nesitikėjo tokio entuziazmo. Lėktuvai žemai skrisdami barsto gėles. Atvyksta tiesiai iš Vilniaus jonaviečių rinktas parlamentaras Gediminas Ilgūnas. Per radiją pasigirsta Vytauto Landsbergio balsas, raginantis visus, kurie pateko į kamščius, sustoti, išlipti iš automobilių ir susiimti rankomis...

Citata iš dienoraščio: „Dieve Didysis, kiek nedaug mums reikia – savo žemėje būti laisviems! Tik dabar pajuntu šios akcijos didingumą ir reikšmę (...) Tai mūsų taikus riksmas. Mus turi išgirsti ir Maskva, ir Pasaulis! Čia ne melas ir ne apgaulė! Čia ne varu varomi susirinko, o tie, kurie iš tiesų jaučia šventą pilietinę pareigą. Buvome pardavinėjami ir mainomi, buvome terorizuojami, tremiami ir žudomi. Bet esame gyvi viltimi ir tikime, kad nepriklausomybė gali ir turi būti atgauta.

Pasigirsta Himno garsai – stebiuosi, kaip lengva ir džiugu mums giedoti „Tautišką giesmę“. Jonavos parapijos klebonas mons. V. Prancietis pašventina jonaviečių atvežtą ir pastatytą kryžių. Choristai gieda „Lietuva brangi“ ir „Marija, Marija“.

Edmundas SIMANAITIS, Jonava

Lietuvos kariuomenės istorija

Konstitucija ugdo pilietinę savimone

Edmundas SIMANAITIS, Jonava

Žiniasklaidoje pasirodo pranešimų apie Krašto apsaugos reformas. Dažniausiai kalbama apie profesinę ar šauktinių kariuomenę, kariuomenės rezervą, rečiau – apie finansavimo galimybes sunkmečio sąlygomis. Šių temų giliau nenagrinėsiu. Kaip buvęs krašto apsaugos pareigūnas, dažnai gaunu iš piliečių klausimų, į kuriuos ne visada galiu pakankamai aiškiai atsakyti. Klausimai atspindi pilietinės visuomenės nerimą ir rūpestį.

Ar nepažeista Konstitucija ir piliečių teisė?

Bene pats kebliausias klausimas skamba taip: kodėl valdžia ir piliečiai ignoruoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 139 str., bylojanti, kad „Lietuvos valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo - kiekvieno LR piliečio teisė ir pareiga? Įstatymo nustatyta tvarka LR piliečiai privalo atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą...“?

Ar nebuvo pažeista Konstitucija, kai Krašto apsaugos ministras savo įsakymu nutraukė jaunuolių šaukimą į kariuomenę? Ar šiuo juridiniu aktu nepažeidžiama minėtoji piliečių konstitucinė teisė ir pareiga atlikti privalomąją karo tarnybą? Pravartu priminti, kad Konstitucijos 7 str. trumpai ir aiškiai skelbia, kad „negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai.“ Konstitucinis Teismas dar nepaskelbė savo verdikto dėl Konstitucijos pažeidimo.

Ar buvo prieš griauinant pasverti visi plusai ir minusai?

Teko girdėti aiškinant esą norintys atlikti karo tarnybą gali stoti į savanorių pajėgas ar šaulių sąjungą, kur galėtų išeiti nors bazinį jaunojo kario kursą. Tačiau ar leistina konstitucinę prievolę paversti nekontroliuojama saviveikla? Tai vienas klausimas, į kurį galėtų geriausiai atsakyti patyręs mokesčių kontrolierius: Ar paspartėtų, pagerėtų, mokesčių surinkimas kokiam nors ministrui leidus verslininkams mokėti mokesčius savo nuožiūra kiek kas nori ar gali?

Tačiau ne tik piliečius, bet ir specialistus stulbina reformos vykdytojų teisinis – organizacinis neprofesionalumas. Savaime persasi klausimas, kodėl buvo pirmiausia sugriauta veikusi, gal ir nelabai tobula, šauktinių apmokymo tvarka? Kodėl nebuvo iš anksto patvirtintos Savanorių pajėgų bei Šaulių sąjungos teisės, pareigos, atsakomybė, žino-

ma, ir finansavimas už Konstitucijos 139 str. vykdymo tęstinumą nauja tvarka?

O gal pasekti suomių pavyzdžiu?

Profesinės karo tarnybos ir šauktinių kariuomenės santykis, matyt, būtų keičiamas atsižvelgiant į geopolitinę padėtį regione, o privalomosios karo tarnybos trukmė, atsižvelgiant į finansinį, politinį, nacionalinio saugumo veiksnius, galėtų būti minimali – pora mėnesių arba daugiau.

Tačiau tokį apmokymą turėtų išeiti be išimties visi sveiki jaunuoliai. Reikėtų leisti šauktiniams pasirinkti jiems tinkamą tarnybos metą (mėnesį). Tuo būtų ypač suinteresuoti studentai, kai kurių kitų profesijų žmonės. Piliečiai turi būti apmokyti savignyos kurso, nes ne laikas kurtus lakinti, prasidėjus medžioklei. .

Savaime suprantama, teigiamai išsprendžiamą ir kariuomenės rezervo problema. Kaip teigia buvęs kariuomenės vadas gen. mjr. J.Kronkaitis (*Voruta*, 2009-08-09) Suomija turi reguliariosios kariuomenės 30 000, o rezervo 350 000 karių. Manychiau, kad panašus santykis 1:11 tikėtų ir Lietuvai.

Triados Šeima–Mokykla–Kariuomenė vaidmuo

Ivykiai Gruzijoje, kaip ir Čečėnų Respublikoje Ičerija, įsakmiai išpėja visas ištrūkusias iš sovietų okupacijos šalis, kad dekolonizacija Rytuose dar nėra populiari, o atvirkščiai – gausėja imperinės politikos tęstinumo apraiškų. Netruksta raginimų susigrąžinti kadaise pagal Stalino -Hitlerio suokalbį užgrobtas nepriklausomų valstybių teritorijas.

Lietuvos narystė NATO ir Europos Sąjungoje – patikimas rytinių sienų saugumo garantas. Tačiau vidaus politikoje sprendinių reikalų nemažėja. Buvome ir esame ES paribio valstybė. Nereikia painioti pagarbos jausmų rusų tautai, patyrusiai skaudžias komunistinės valdžios represijas, su totalitarinių režimų imperiniais kėslais.

Lietuvoje nemaža dalis jaunimo aktyviai dalyvauja patriotinėje, kultūrinėje, sporto veikloje. Atkurta šauktinių kariuomenė be jokios abejonės labai pagyvintų pilietinį ugdymą triadoje Šeima – Mokykla – Kariuomenė. Nenubrauktinas ir Bažnyčios vaidmuo. Drįstu teigti, kad dėl pirmumo varžytųsi Mokykla ir Kariuomenė kartu padėdama ir Šeimai, kuri nūnai stokoja moralinės ir kitokios paramos.

Lietuvos kariai Afganistane JAV žurnalisto akimis

Viešnąę Lietuvos vadovaujamoje Afganistano Goro provincijos atkūrimo grupėje (PAG) baigė Jungtinių Amerikos valstijų karo žurnalistas Maiklas Jonas (Michael Yon). Jis domėjos Lietuvos karių tarnybą, gyvenimo sąlygomis, kartu su kariais patruliavo, susitiko su vietinės administracijos atstovais, susipažino su Lietuvos vykdomais ir jau įgyvendintais įvairiais paramos projektais.

M. Yon parengė ir publikavo keletą straipsnių apie Lietuvos karių misiją: „Lietuviai Afganistane“ (2009 06 29) – anglų k.; „Lietuviai mėnulyje“ (2009 07 01) – liet. k.; „Klajoklių kučių paieška ir netikėtai rasti driežai“ (2009 07 09) – liet. k.; „Mergina be ateities“ (2009 07 09) – liet. k.; „Sango Bar kaime“ (2009 07 16) – anglų k.

http://www.kam.lt/lt/naujienos_874/aktualijos_875/lietuvos_kariai_afganistane_jav_zurnalisto_akimis.html

Straipsnių originalai: <http://www.michaelyon-online.com/>

2008 m. karo žurnalistui Maiklui Jonui (Michael Yon) buvo įteiktas Lietuvos krašto apsaugos ministerijos ir kariuomenės vadovybės įsteigtas „Metų plunksnos 2008“ apdovanojimas. Žurnalistui šis prizas skirtas už savo interneto svetainėje publikuotą straipsnį, kuriame originaliai aprašė Lietuvos specialiųjų operacijų pajėgų karius tarptautinėje operacijoje Afganistane.

Apdovanojimas „Metų plunksna“ teikiamas nuo 2001 m. labiausiai Lietuvos žiniasklaidoje pasižymėjusiems asmenims

už aktyvumą, iniciatyvą, profesionalų darbą informuojant visuomenę apie krašto apsaugą ir kariuomenę.

KAM, Viešųjų ryšių departamentas

Muziejus laikraštyje Nr. 33 (85)

Naujausi Lepelionių piliakalnio radiniai

Važiuojant keliu nuo Trakų link Prienų, pravažiavus Aukštadvario miesteli, kairėje kelio pusėje kiekvieno dėmesį patraukia kepurės formos Lepelionių kalva, dar vadinama „Napoleono kepure“. Vietos gyventojai apie šį piliakalnį pasakoja įvairių istorijų. Viena tokių istorijų - esą jį kepurėmis supylė Napoleono kariai, kita - čia vyko mūšis, o kalva buvo supilta patrankoms išdėstyti - kad jomis iš aukščiau būtų patogiau šaudyti į priešus.

2007 metų vasarą šioje vietoje buvo galima pamatyti šalia piliakalnio dirbančius Trakų istorijos muziejaus archeologus. Jiems, kasinėjant dvi savaites, teko pabūti ir savotiškais šio piliakalnio gidais. Mat nemažai smalsių kelevių, kurie važiuoja keliu Trakai - Prienai, sustodavo ir norėdavo išsiaiškinti, ką archeologai kasinėja. Jie buvo įsitikinę, kad šie ieško Napoleono karių, ir labai nustebdavo sužinoję, kad Napoleonas čia niekuo dėtas ir kad Trakų istorijos muziejaus archeologai tyrinėja daug senesnę nei Napoleono laikų gyvenvietę.

„Napoleono kepurė“ yra ne Napoleono laikų paminklas, o V – IX a. piliakalnis, kurį mums paliko čia gyvenusi jotvingių gentis. Lepelionių piliakalnio slaitai 7,5 – 15 m aukščio. Rytinėje papėdėje yra gynybinis griovys. Juo teka nedidelis upelis. Piliakalnio aikštelė ovali, 13 m ilgio ir 10 m pločio. Šalia

piliakalnio yra papėdės gyvenvietė, kuri išsidėsčiusi 3,5 ha plote. Jotvingių genčiai priskiriami miniatiūriniai piliakalniai, kurie paplitę Trakų, Prienų ir Kaišiadorių rajonuose. Šalia šių piliakalnių dažnai aptinkami krūsniniai pilkapiai, krauti iš akmenų. Taip jotvingiai mirusiuosius laidojo maždaug iki IX a. Tiesa, prie Lepelionių piliakalnio pilkapių, krautų iš akmenų, nėra, tačiau tai dar nereiškia, kad jų čia niekada nebuvo. Tiesiog jie galėjo būti sunaikinti ariant žemę.

Trakų istorijos muziejaus archeologai Lepelionių piliakalnio papėdės gyvenvietėje atliko archeologinius tyrimus. Tyrinėtas kultūrinis sluoksnis siekė iki dviejų metrų storio. Viršutinėje dalyje buvo kelio Trakai - Prienai tiesimo metu suverstos žemės, o giliau aptiktas nesuardytas kultūrinis sluoksnis su grublėta keramika, verpstukais, segėmis, gyvūnų kaulais ir kitais radiniais. Grublėta keramika V – X amžiais buvo paplitusi visoje dabartinės Lietuvos teritorijoje, taip pat Latvijoje. Tai yra kibiro formos puodai. Jų paviršius grublėtas. Šie puodai būna įvairaus dydžio: dugno skersmuo 8 – 16 cm, angos skersmuo 15 – 25 cm, aukštis nuo 10 – 12 cm iki 30 – 35 cm. Dauguma puodų be ornamento. Vidinė puodo pusė dažnai būna tamsi, kartais juoda. Gaminant puodus į moli buvo maišoma

Archeologiniai radiniai iš Lepelionių piliakalnio tyrinėjimų 2007 m. Foto V. Juškaitis

grūsto granito. Daugiausia šio tipo keramikos aptinkama Užnemunėje ir Rytų Lietuvoje. Tokių pat puodų archeologai yra radę ir netoli „Napoleono kepurės“ esančiame Aukštadvario piliakalnyje. Lepelionių piliakalnio papėdės gyvenvietėje aptiktas toks puodas, kurio išliko didžioji

dalys. Tik pats viršus buvo nuardytas ariant žemę. Išlikusios dalies aukštis iki 30 cm, dugno skersmuo 26 – 27 cm. Puodo išorė yra rudos spalvos ir grublėta, o vidus - juodos spalvos, su brūkneliais. Gamybos metu į molio masę maišytos grūsto granito priemaišos. Puodo apatinė dalis buvo įkasta į

žemę. Iš to galima spręsti, kad jame buvo laikomi maisto produktai tam, kad nesugestų. Tyrinėjami Lepelionių piliakalnio papėdės gyvenvietę, archeologai taip pat rado dvi lankines seges, pagamintas iš vario lydinio. Jos leidžia tiksliau datuoti tyrinėtą gyvenvietę V – VII amžiais. Tokios segės buvo paplitusios teritorijoje, kurioje gyveno jotvingių gentis. Ši teritorija - dabartinė pietryčių Lietuva ir pietinė Užnemunės dalis. Taip pat tokių segių aptinkama Baltarusijos ir Lenkijos teritorijose, kurios yra netoli Lietuvos.

Įdomus radinys yra ir rago nuopjova. Ji apvali, su skylute centre. Galbūt ši rago nuopjova buvo naudojama kaip amuletas ar papuošalas, tačiau tvirtai to teigti negalima. Kol kas neaišku, kokia buvo šio radinio paskirtis. Iš įdomesnių radinių, aptiktų per archeologinius tyrimus prie Lepelionių piliakalnio, paminėtini moliniai verpstukai, geležinis lazdelinis smeigtukas, iš skardos pagaminti cilindro formos karoliukai. Visi šie radiniai pateko į Trakų istorijos muziejaus archeologijos rinkinį.

Muziejininkas Vytautas Juškaitis

Vilniaus krašto istorija

Kunigai Stašiai – lietuvių tautinės savimonės gaivintojai

Dainora JUCHNEVIČIŪTĖ-VAIVADIENĖ, Vilnius

Rokiškio kraštas davė Lietuvai daug iškilių asmenybių. Čia tarp valstiečių greičiau plito raštingumas, mat gabendami į Mintaujos ir Rygos turgus sviestą ir obuolius, vienas nuo kito užsikrėsdami, tuose pačiuose vežimuose įsisodinę, ėmė vežti į šių miestų gimnazijas gabiliausius savo palikuonis.

Kunigas Konstantinas Stašys (Staševskis) – šviesuolis iš baudžiauninkų pastogės – tokia buvo antraštė dr. Juozo Lebionkos straipsnio „Vorutoje“ (1998 m.), skirto kun. Konstantino Stašio 155-osioms gimimo metinėms. Kunigas Konstantinas Stašys buvo vienas pirmųjų išsimokslinusių rokiškėnų, pajutusių mokslo galią, pradėjusių jo siekti dar tamsiais baudžiaivos laikais. Asmeniniu pavyzdžiu ir ištiesta pagalbos ranka jis pasėjo šviesos sėklą ne tik savo tėviškėje, bet ir daug labiau tamsybėje paskendusiam ir nutautusiam Vilniaus krašte.

Beje, skirtingi šaltiniai pateikia skirtingus kunigo gimimo metus. 1843 m. iškalti jo antkapyje Vilniaus Rasų kapinėse. Šie metai atgaminami ir jo giminių prisiminimuose bei nurodyti kun. J. Tumo-Vaižganto rašytame nekrologe (Nepriklausoma Lietuva, 1919 m. 120 nr.). Pagal B. Šemio „Vilniaus golgota“ (p. 52) ir Lietuvių enciklopediją (Bostonas. 1963 m, t. 28, p. 462) kun. K. Stašys yra gimęs 1842 m., t. y. metais anksčiau. Jo paties ranka pildytoje anketoje nurodyti 1849 gimimo metai (Kun. Konstantino Staševskio asmens byla, LVIA, F. 604, ap. I, l. 78). Galima prielaida, kad gimimo datos kaitaliojimas, kaip ir pavardės sulenkinimas: Stašys-Staszewski, pirmai pobaudžiavinei kartai padėjo išvengti priverstinės tarnybos Rusijos caro kariuomenėje ir atverti kunigų seminarijos duris.

Konstantinas Stašys gimė Veseliškių vienkiemy, Panemunio parapijoje, Rokiškio apskrityje, Panemunio dvarininko Komaro baudžiauninkų Stanislovo ir Mortos Stašių šeimoje. Stanislovas buvęs nagingas kalvis. Dvarininkas jį vertinęs. Sakoma, kad todėl jam davęs didelį geros žemės gabalą. Be Konstantino šeimoje augo dar du sūnus ir dukra. Vėliau vyresnysis Antanas, vedęs Elžbietą Dūkaitę iš Pūškonių, ūkininkavo iš tėvo paveldėtos Veseliškės. Pranas išėjo į žmonos Onos Zolubaitės ūkį Daržupyje, vėliau vadinamą Kalnelių Stašiais. Uršulė išteikėjo už Lebedžiūnų Povilonio. Visi Stašių vaikai buvo raštingi, tarpusavyje susirašinėjo laiškais, tačiau aukštesnio mokslo siekiantis būsimas kunigas Konstantinas nebuvo dvarininko Komaro pageidaujamas. Tokias jauno baudžiauninko aspiracijas jis buvo linkęs ne skatinti, o visokeriopa slopinti.

J. Tumas-Vaižgantas taip apibūdino kun. Konstantino Stašio vaikystę: „Sūnus baudžiauninko, kad ir pasiturinčio Veseliškių viensėdžio valdytojo, buvo labai gyvas ir gabus. mėgo knygą ir veržės mokytis. Išėjo pradedamąją pijorų mokyklą viename Komarų dvaro palivarke, kur mokytojavo Korsakas. Ten už nemokėjimą lenkiškai dažnai jam tekdavė nešiotis pasikabinus lentgalį parašu: osiol dardanelski, savotišką nota linguae, bet kai tėvas sumanęs toliau leisti, tai Komaras už tai pažadėjęs jam, tėvui, 50 bizūnų. Girdi, man raštininkų pakanka. Visados linksmas tėvas, kuris laikęsis prado: ėmus verkti, nė ašarų netesėtumei, pirmą kartą dėl to verkęs.

Į mokslą įsiveržė, tik baudžiąvą panaikinus, jau 20 su viršum metų, ir tai išsižadėjęs mužikiškos savo pavardės ir ją subajorinęs – Staszewski. Mokės iš šalies Jakobštate, kvotimus laikė Dinabarke, seminariją išėjo Kaune ir Vilniuje.“ (J. Tumas – Vaižgantas. R. 8štai. T 14. p. 225).

Beje, jau minėjote asmens byloje, skiltyje „Išsilavinimas“, paties kunigo ranka įrašyta Rygos miesto gimnazija ir Vilniaus kunigų seminarija. (LVIA, F. 604, Ap I, L. 78–79) Čia taip pat nurodyta, kad mokas lietuvių, lotynų, rusų, lenkų, vokiečių ir iš dalies latvių kalbas.

Baigęs kunigų seminariją, 1881–1883 m. dirbo vikaru ir dviklasės mokyklos tikybos dėstytoju Lydoje, 1883–1886 m. klebonavo Bagaslaviškyje, 1886–1890 m. Mikališkėse, 1890–1899 m. dirbo klebonu ir tikybos dėstytoju Rodūnėje, 1899–1906 m. klebonu ir tikybos mokytoju Kamajuose, 1906–1909 m. klebonas ir tikybos mokytojas ministerijos dviklasėje mokykloje Alytuje. 1909 07 10 atleistas su teise apsigyventi prie bet kurios bažnyčios, išskyrus Alytaus. 1910 08 26 raportuoja Vyskupo kanceliarijai, kad nuo rugpjūčio 10 apsigyveno Vilniuje, Bernardinų parapijoje, Puskeno namuose.

1910 08 28 laišku Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčios klebonas kunigas (vėliau vyskupas) J. Kukta kviečia jį į Vilnių, siūlydamas butą prie Visų Šventųjų bažnyčios. Priėmęs pasiūlymą, persikelia ir paskutinį savo gyvenimo dešimtmetį praleidžia Vilniuje, gyvendamas Visų Šventųjų gatvėje nr. 54.

Ganytojišką veiklą kun. Konstantinas Stašys siejo su aplenkėjusių tautiečių atlietuviniu, įvesdamas bažnyčiose pamokslus lietuvių kalba ir mokinamas lietuvių vaikus tikybos lietuviškai. Šalia tikybos jis supažindindavo vaikus su Lietuvos istorija, literatūra, mokė eilėraščių ir dainų. Kūrė su jais nedidelius scenos vaizdelius. Išlikęs jo mokiniams skirtas klausimų-atsakymų puslapis:

1) *Kas pirmasis apsakinėjo tarp stabmeldžių prūsų krikščionių tikėjimą? [Atsakymas]*

Vaitiekus, kurį prūsai nužudė, o katalikų bažnyčia prie šventųjų priskaitė.

2) *Kas paskui buvo? [Atsakymas]*

Atvyko kiti misijonieriai. Bet nebegalėdami nuo stabmeldžių apsiginti persikvietė kryževiių zokoną, kuriems mozūrų kunigaikštis Konradas padovanojo geroką žemės šmotą metuose 1228. (LMA bibliotekos rankraščių skyrius, F. 29 – 217, p. 153)

Išliko ir eiliuotas dialogas, matyt, skirtas lietuviškų vakarėlių scenai: „Kalba vakariną kiluczos patrulos su mocziu“. (Ten pat, p. 11–12) Ar tai kun. Konstantino kūryba, nesant parašo, sunku teigti, bet pandėliečių tarmė leidžia įtarti, kad trūkstant paprastam kaimiečiui prieinamų scenos vaizdelių, gal ir pats kun. K. Stašys juos kūrė, eiliavo ir režisavo. O ištraukos iš šių eilių nestokoja didaktinio, moralizuojančio atspalvio:

Och. och. sudna diena.

Do atejna bada wiena...

Kej po pagrabu ražoncziu giedojo,

But tej giedoja ir tuczuczie atoto

O kumas jasius ant suolo siedejo

Ir akis jej žiurejo.

Tej tik, tik iszturejau,

Priejus sakiti norejau:

Agar tau niebara sarmatos,

Kugi tau czie labej motos.

Ag tu matej kej unt dalna,

Kad czie oszaru pakalna.

Nie žiuresiu tawo noro,

Kejp matej – busi unt oro

Asz tau sakiou kad niekej isz tu wiru,

Kejp adamonis, budrewiczas ir stira;

Darme, kad mes jos milajam

Ir kruwinas aszaras pralajam.

(LMA B. r. F 29 – 217, p. 112).

Tuometiniams kunigams tekdavo ne tik ganytojo, bet ir visų sričių pradžia-

mokslo dėstytojo bei meno saviveiklos vadovo vaidmuo. Jie buvo ir švietėjai, ir nesusipratęsios pobaudžiavinės valstietijos socialinės ir tautinės sąmonės bei žmogiškojo orumo žadintojai per pamokslą, per lietuvišką vakarą, kuriuos rengė tarpusavyje bendradarbiaudami. Kun. K. Stašio populiarumą įvairiose priemonėse rodo laiškai, išlikę Lietuvos Mokslo Akademijos rankraštyne: „Brangus prabašteli prašau atvažioti ant 26 dienos grodžio b. m. nors ant vakaro. Lošis betlejaus stonele. Pabaigai vakaro, bus kalbėta eilos ir bus tautiški pasilinksminimai. Pradžia vakaro 7 v. vakare. Viskas bus privatišku būdu. Su pagarba kun. Peleksas.“ (LMA b. r. F 29 – 217 p. 128).

Kun. K. Stašį į lietuviškus renginius kviesdavo ne tik kaip žiūrovą, bet ir kaip aktyvų dalyvį, mat jo kalba buvo įtaigi, todėl pritraukdavo klausytojus, kurie apie tai, ką girdėjo pasakodavę savo vaikams ir anūkams. Dar ir dabar kraštiečiai prisimena, kaip atvykęs į tėviškę, Panemunyje, per Šv. Trejybės atlaidus, Pandėlyje per Šv. Oną kun. K. Stašys sakydavo pamokslus, visa bažnyčia apsipildavo ašaromis. Štai pamokslo apie meilę neprieteliui, sakyto Žiobiškyje ir kitur, ištrauka: „Žmonės kersztininkai, pilni piktybių ir wisokių nedorybių, wisi tie, kurie degate kersztu ir pykcziu ir neužkentimu nori bažnyčia diewo žodžiu savo suminksztinti, troksza isznaikinti isz szirdžių mūsų neapykantą ir užsidegimą, kuris pereina ant jūsų waikų ir be pertrūkio platinas tolyn; nori iszdildyti, idant daugiau terpu mūsų nebebūtų kersztų, o wietoje tų ne cnatų pražystų terpu mūsų meilė jėzaus kristaus.“ (LMA b. r. F. 246 p. 194)

Lietuvos Mokslo Akademijos bibliotekos rankraštyne yra saugomas aplankas įvairioms progoms jo rašytų pamokslų. Vienne jį labai paprastai išaiškinamas

darbo privalumas prieš tikėjimą: „Kiekvienas žmogus gyvena ant szios pasaulės, idant ką norint gero padarytų, nes kiti sutwerimai dirba, procewoja, nei wienas nedykinėja. saulė, mėnuo, žwaigždės nedykinėja, ale pilnevoja ir atsze savo paskirtu keliu apszwienčia žeme; žemė nedykinėja, bet auklėja grūdus, iszduoda žoles ir wisokius auglus; medžiai išduoda dėl mūsų waisius, žwėreliai ir gyvuliai nedykinėja, bet kiekwienas ką norint veikia;... bet gi dėl ko gi wisas tas darbas. ne gi dėl diewo, ne dėl aniolų. bet dėl žmogaus, dėl jo reikalų i wigadų. o jeigu taip yra, kad visas sutwėrimas procewja dėl žmogaus, kaip sawo pono ko wargti ir procewoti, jog gali žmogus susidėjęs rankas gyventi ir nieko nedirbti.“

Pirmais savo pamokslais Vilniuje kun. K. Stašys tikinčiuosius žavėjo per 1900 – 1904 m., kai dažnai važinėdavo į Vilnių gydytis. Kad kun. K. Stašys gerai valdęs žodį ir intonaciją, buvęs talentingas oratorius, rodo įvairių kunigų kvietimai atvykti su pamokslu ar prakalba į jų parapijose organizuojamas priemonės, kurias jo dalyvavimas darydavo labiau įsimintinas.

Kunigas J. Burba 1905 m. kviečiasi kun. K. Stašį į Švenčionis: „Milimas seni buk tejp giaras awažiok subatoj – pas mani 19 sio menesio ira primicijos kunigo J. Burbos pasakisi pamokslu tiktai atvažiok. tavo J. Burba“ (LMA b. r. F. 29 – 217, p. 146). Po kun. Stašio Alytuje klebonavęs kun. Konstantinas Paulavičius 1912 m. taip pat jo pasigenda: „Trečio birželio išeinu iš Alytaus su procesija Kalvarijon pesti. Rodos ne maža bus procesija. Bus suvalkiečių. Labai prašičiau man pagelbeti apvaikščioti tų šv. kelių. Gal pasakitumet prakalbeles keliose vietose. Man ir mano žmoneliui bus labai malonu ir didi atmintis. Neatsakaite

Seinų Punsko kraštas

Apie Trakus ir Punkską...

Juozas VAINA, Punkskas

*Mielas „Vorutos“ leidėjau
ir redaktoriau Juozai
Vercinkevičiau, dėkoju tau už
Trakų rajono fotografų fotoparodų
„Trakų Dievo Motina – Lietuvos
Globėja“ puikiai išleista
katalogą. Vartydamas jį norom
nenorom prisimnu savo jaunystę
ir Trakus, todėl siūlau „Vorutos“
skaitytojams menkų trupinėlių...*

Trakai šiek tiek susiję ir su mano gyvenimu. 1943 metais per Sekmines su armonika stovėjau prie bažnyčios atvirų durų, virš kurių buvo Dievo Motinos paveikslas. Iš bažnyčios po šv. Mišių veržėsi maldininkai. Išėjo aštuonios Vilniaus universiteto istorikės studentės, šalia manęs stovėjusios trakiškės studentės pažįstamos. Jos tarėsi aplankyti pilį. Į pusiasalį tada tilto nebuvo, tik valtele nuplukdydavo po dešimtį žmonių. Mes sutikome prisidėti prie jų. Studentės, dainuodamos lietuvišką dainą patraukė į paežerę. Aš armonika pritardamas, šalia stovėjusiajai tariau: „Kibkis“. Mergina, pakėlus galvą pasižiūrėjo, ir pakibo už kairės rankos. Atžygiavome prie krante stovėjusio laivo. Studentės sušoko pirmos, mes su trakiške įlipom paskutiniai. Pusiasalyje studentės išlipo ir bėgte nubėgo prie pilies durų. Mudu atsilikome bent per pusšimtį metrų. Atsisėdome ant žalios žolytės. Ėmiau pasakoti nuotykius iš savo dvimečių studijų Vilniuje, vėliau iš dvejų metų studijų Dancige. Ji įdėmiai klausėsi, bet kai ėmiau pasakoti, kaip iš medžių šaknų gaunama derva, ėmė pešioti žolytę. Tada pasakiau, kad kitą savaitę važiuoju į Vokietiją. Ji tarė: „Ir aš noriu, bet kaip?“ „Kaip mano sekretorė“, – tariau. „Hm?“ „Kaip panelė“. „Ooo“. „Kaip žmona?“ „Čia tai kas kita.“ „Jūs tikrai?“ „Jeigu Jūs tikrai, tai ir aš tikrai.“ „Kiek žadate su manim turėti vaikų?“ „Šešis“ Pasibučiavome, sutarta.

Sutarėme tuoktis Vilniuje kitą ketvirtadienį dvyliką valandą, kada mano darbovietėje pietų pertrauka. Ji – Trakų mokytojų seminarijos mokytoja. Antradienį po Sekminių nužygiavau per pietų pertrauką į Santuokų įstaigą užsiimti eilę. Pasirodo, tą savaitę laisva tik viena valanda ketvirtadienį per pietų pertrauką. Užrašė mano vardą ir pavardę, o jos tik vardą, nes pavardės nežinojau. Paaiškinau, kad tiksliai karo metu nurašys nuo paso. Po santuokos darbovietė išleido pietų ir vakarienės. Po Sekminių tris kartus užsukau į maisto parduotuvę kitoje gatvės pusėje, paduodu maisto kortelę ir pasakau, ką iškirpti. Pardavėja klausia, ar tikrai vakar susituokiau. Išgirdusi, kad taip, apsiverkė. Sužinojusi apsiverkė ir istorikė studentė. O aš ir šiandieną nežinau ne tiksliai jų vardų, bet ir pavardžių. Tai rodo, kad Vilniuje mažai lietuvių gyveno. Vienas kitas valdininkas, pažįstami ir tik tarpusavyje bendraujantys.

Jungtinės Amerikos Valstijos aprūpino Sovietų Sąjungą ginklais ir technika. Man gimė pirmas sūnus, kai sovietai gana sparčiai ėmė žygiuoti į Vakarus. Iš Vilniaus nepastebimai dingo vokiečių civilinė valdžia. Bolševikai apsups Vilnių. Žmonai prasidėjo krūties uždegimas, apsuptame mieste negausi pieno. 10 km iš Vilniaus

Viktoro Kapočiaus nuotr.

Juozas Vaina

vaikiškame vežimėlyje vežėme sūnų. Sustojų pažįstamas vairuotojas, bėgantis į Kauną. Paėmė mus į atvirą sunkvežimį, sūnus perkaito ir Kaune porą dienų teko gydyti. Vėliau traukiniu Kaunas–Alytus atvažiavome į Šeštokus, iš ten vėl pėsti stumdami vežimėlį atkeliavome iki Galadusio pradžios. Čia vokiečių pasieniečiai leido keliauti į tėviškę – čia dar buvo Reicho administracija. Po poros dienų suradę kaime mane vokiečiai nukreipė kasti apkasų, nes rusai dar nebuvo užėmę nei Vilniaus, nei Kauno. Dar prieš iškrintant sniegui atsiradom buvusiam Lenkijos koridoriaus dvare. Čia pasisekė peržiemoti po stogu, kalvėje. Dvaro kalvio būta jau žilo lenko, o padėjėjo – vienaakio bolševikų leitenanto. Šis bolševikinis vienaakis vienas iš keturių Suomijoje pateko į vokiečių nelaisvę. Akį jam sužalojo sprogusi granata. Jau buvau spaudoje skaitęs, kad Suomijos fronte vienam žuvusiam vokiečiui tenka penkios dešimtys sovietinių karių. Suomijoje daug ežerų stačiais krantais. Nuo krantų nuleidžiamieji tankai ir surišti važiuoja ežero ledu. Jeigu į vieną pataikys vokiečių patrankos, tai surištu tankų vora slinks toliau. Jeigu priešais pasitaikys netvirtas ledas, tai tokia vora visus tankus įtrauks po ledu. Pagaliau sovietų kariai pasiekė lenkų koridorių į marias.

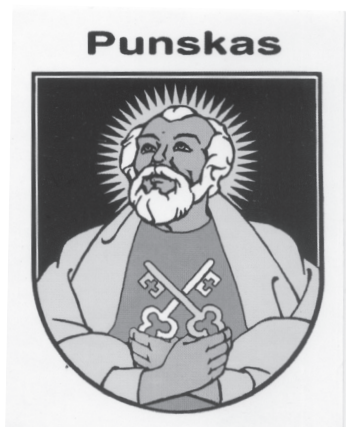
Prisimenu keletą fronto įvykių: naktį ant plento su moterimis į keletą karių paplentėję. Tik nepamenu, kaip dieną atsidūrėme miesto burmistro salėje, kaip mus išleido ir kaip kartkartėmis atvirais JAV gamybos sunkvežimiais patekome į Balstogę. Išlaipino mus ties pirmu pirmiesčio nameliu. Sutemus į tą namelį užsukdavo du prasikaltę čekistų generolai. Atsivedę nubaustų kareivių ir atsinešę du litrus samagono vaišinosi. Kareiviams įpildavo po stiklinę samagono, o vienam net dvi. Kitas litras samagono liko mums. Generolas paaiškino kodėl. Mat prieš pat vokiečių apkasą sugedo sovietų tankas. Tas karys prisliugė prie tanko, palindo, „padstroil i vernulsia“. Paaiškėjus, kad ir aš buvęs šioks toks studentas ir dar moku vokiškai, atsipalaidavo liežuviai ir prie staliuko sėdėjusiuju. Generolui rūpėjo, ar tvirti yra už Berlyno vokiečių apkasai, nes jie vėl turėsia prie jų sustoti. Jis, aišku, nežinojo, kad tai Reicho padalos linija. Kai netoli Kijevo vienas vokiečių generolas pateko į bolševikų nelaisvę, šis jį lydėjo į Maskvą. Pakeliui sustodavo pavalgyti, tik

kaliniui neduodavo. Maskvoje Reicho generolas, paklaustas, ar jam patinka sovietų šalis, atsakęs, kad viskas yra gražu, tiksliai valgyti nėra.. Paaiškėjus, čekistų generolas buvo už bausmę išsiųstas į pirmąją fronto liniją. Antras irgi nubaustas tokia pat bausme. Jis tarnavo sovietų ambasadoje Londone. Nešnekus.

Nubudome, kai generolų kambaryje jau nebuvo. Keliese iš Krasnovo valsčiaus pėsčiom namo. Nakvojom dar prieš Augustavą nemokėdami nei už maistą, nei už nakvynę. Trumpindami kelią ledu kirtom ežerą. Pernakvojau namie tik vieną naktį, kitą jau nakvojau Suvalkų kalėjime. Vienoje nešildomoje kameroje kalėjo keturiolika suimtujų. Žmogus nuo Krasnapolio savo giminaičiams ir kitiems atvežė gavėniai skirtų žirnių. Iš jų buvo mūsų pietų sriuba. Tardė gana mandagiai turbūt gausiai apkabinėtas medaliais ir papuošta uniforma. Keliolika dienų buvo ramu. Tik kartą buvau iškvieistas į kalėjimo rūšį, kur man sulaužė du kairius šonkaulius. Ir šiandieną ant to šono nemiegu. Kitą dieną buvau pakviestas pas tardytoją. Čia manęs laukė LSSR leitenantas, žmonos studijų kolega. Apsistojų žmonos kaimynystėje. 1940 metais iš šio krašto į LSSR emigravo apie 6 tūkstančiai tautiečių. Ši delegacija buvo atsiųsta užbaigti repatriaciją, tik niekas nesirašė išvažiuoti. Išleido mane, kad paveikčiau likusius, ir tarė, kad esu keistas žmogus, nes kur tik tikrino mano gyvenimą, tai visur gyre: „No i vypustit nelzia“

Aš su savo dar neskaitlinga šeima likau tėviškėje. 1944 m. sausio 1 d. 1 valandą teko būti Vidugiriuose antro sūnaus akušeriu, o temstant pranešė, kad Marijampolės NKVD atvyko į Krasnavą manęs ir Birutės, per kurios laukus eina valstybinė Lietuvos–Lenkijos siena. Sutemus dingau iš namų. Birutę Marijampolėje tardė dvi savaites. Ji nuo to laiko tėviškėje nebegyveno. Su ja neteko kalbėti, tik girdėjau, kad buvo sutinusios kojos.

1920 metais mano teta į avinykę žiemą įsiritino kubilą audiniams balinti, prieš kalniuką per 100 m su naščiais prisinešė iš šulinio vandens. Kai po kelių dienų vanduo jau buvo šiltas, teta jame išsimaudė. Man besislapstant iš apie 10 m nuo kiemo vartų buvusios kūdros virtuvėje prišildė vandens, aš įlipau į statinę, o tuo metu pas batsiuvį atėjo jaunuolis. Mane pridengė ir kol skubėdamas batsiuvys pataisė batus, aš statinėje pralūpočiau. 1945 metais

Lenkijos saugumas paskelbė, kad kas iš besislapstančiųjų prisipažins, tas nebus baudžiamas. Nuėjau į Suvalkų apskrities saugumo įstaigą. Klausia, kiek mano grupėje buvo narių. Pakėliau rodomąjį pirštą. „Tai ko slapsteisi?“ „O ko manęs ieškojote?“ Nusijuokė ir patarė pasienio zonoje negyventi, o šiaip jie padėsia susirasti darbą. Padėkojau. Remiantis Lenkijos tarpukario nuostatais pilietis iš pasienio zonos (5 km pločio) iškeliamas bent trisdešimt km nuo sienos, toks asmuo negali gauti leidimo lankyti tėviškės. Padėkojau. Nauja Goldapės savivaldybė žadėjo priimti į darbą, tačiau po dvejų savaičių gavau neigiamą atsakymą. Tada gavau darbą buvusiuose Rytprūsiuose – valdyti vokiečio dvarą. Mano viršininkas buvo nuo Vilniaus, dvaro darbininkų prižiūrėtojas, mėgdavo išgerti. Kadangi gavęs atlyginimą dvaro parduotuvėje pirkau tik maisto, o ne puslitrį degtinės, susiginčijome. Jis pažadėjo atleisti iš darbo. Mano valdomas dvaras buvo už 4 km. Penktą valandą ryto nuvykau pas jį. Ant stalo stovėjo tik puslitris degtinės, viršininkas pasirašė atleidimo raštą. Valdiškai atleistam, o ne pačiam pasitraukus, lengviau gauti darbą. Iš karto pradėjau dirbti girininkijoje. Čia gyvendamas naujame nacionalistų statytame namelyje parsigabenau žmoną, laikiau paršėlį ir viščiukus, o šeriau pardavimui netinkamomis žuvytėmis.

Vieną dieną Balstogės kuratorija pakvietė mane dėstyti fiziką Suvalkų pedagoginiame institute. Tarpukariu ne visi pradžios mokyklos mokytojai buvo kvalifikuoti, o karas ir tuos išnaikino.

Rugsėji aš jau buvau Suvalkų pedagoginio licėjaus fizikos ir chemijos mokytojas. Prie licėjaus veikė parengiamoji metodikos klasė. Joje mokėsi 36 vyresnio amžiaus mokiniai. Kitų metų pavasarį pamokose apsilankė direktorius su vizituoju. Svečiai susėda paskutiniame suole, o aš kitame klasės gale klausinėju mokinių. Mokiniai puikiai atsakinėja pamoką. Keistai pasijutę vizitotojai ėmė vaikštinėti po klasę ir tikrinti sąsiuvinus. Čia vėl tikslus brėžinys, architektų braižas ir kur ne kur mano parašas. Iš klasės išėjome paskutiniai, paspaudėme rankas.

Po pusmečio atvyko gimnastikos mokytojas. Aš klasėje sėdžiu prie mokytojo staliuko, kai staiga sustoja klasės seniūnė, tuoj pat urmu subėga visos mokinės. Seniūnė pasakoja, jog jos žinančios, kad vakar jų auklėtojų direktorius paskyręs naują, jauną mokytoją, kad sprendimo atšaukti negalima, tad nutarusios anam teikti nelankymą pateisinančius lapelius, o manęs prašančios ir toliau būti klasės auklėtoju. Keistai pasijutęs tariau „ne“.

Suvalkuose tada dvi veikiančias bažnyčias skyrė miesto sodas. Pamaldų metu prie bažnyčios durų stovėdavo licėjaus mokytojas ir stebėdavo mokinius, einančius į bažnyčią. Aš pats lankydavau bažnyčią. Sekmadieniais su savo klase nuvažiuodavome į kitą bažnytkaimį. Suvalkuose, apskrities mieste, buvo išlikę trys JAV sunkvežimiai. Juos vairuodavo mano klasės mokinių tėvai. Kartą rudenį net nakvojome pas ūkininką.

Tęsinsy kitame numeryje

Lietuvos bažnyčios istorija

Kunigas Juozas Bakšys (1884–1925)

Gintaras LUČINSKAS, Alytus

Juozas Bakšys gimė 1884 m. rugsėjo 4 d. Asmalų kaime, Kuktiškių valsčiuje, Utenos apskrityje, ūkininkų Jurgio ir Cecilijos Bakšių šeimoje. Be jo, šeimoje dar buvo 2 seserys ir brolis. Tėvai iš Asmalų sodžiaus prieš 1898 m. persikėlė į Suolelius (Utenos parapijoje), kur nusipirko apie 50 ha žemės. Prieš 1908 m. tėvas iš Žulių nusipirko Paraudės vienkiemį su 12 ha žemės, o iš Pakalnio – Raudžio ežerą (dokumente „Raudės“). Vienkiemis buvo labai senas, prie pat ežero, o namas mažas. Dar vėliau persikėlė gyventi į Uteną, nusipirko namą. Tėvas Jurgis Bakšys visaip stengėsi prsimanyti lėšų: supirkinėjo ir pardavinėjo ūkius Suoleliuose, Paraudėje, nes Juoza ir jaunesnį sūnų Joną (mirė Panevėžyje 1918 m. vasario 4 d. užsikrėtęs dėmėtąja šiltine – aut. past.) leido mokytis į kunigus, dukters taip pat ėmė mokslą.

Juozas mokėsi Kuktiškių pradinėje mokykloje. Mokslas labai gerai sekėsi, todėl tėvai ryžosi ir toliau leisti jį mokytis. Švenčionyse Juozas Bakšys išlaikė egzaminus į antrąją miesto mokyklos klasę. Baigęs keturias klases, dvejus metus Vilniuje mokėsi privačiai. 1903 m. išlaikė stojamuosius egzaminus į Vilniaus dvasinę seminariją. Egzaminus išlaikė gerai, tačiau susirinko daug kandidatų, kuriems buvo atėjęs laikas atlikti karinę prievolę, tad J. Bakšiui patarė vienerius metus palaukti ir pasimokyti lotynų kalbos. Grįžęs gyventi pas tėvus, jiems padėjo ūkyje. 1904 m. įstojo į seminariją; čia besimokant pradėjo formotis jo tautiškasis supratimas.

Kunigas dr. Juozas Bakšys (1884–1925). Piktadarių sunkiai sužeistas 1924 m. gruodžio 17 d., mirė 1925 m. sausio 7 d. Palaidotas Utenos miesto kapinėse. Nuotrauka iš A. Antanevičiaus kolekcijos.

mas ir pažinimo. 1908 m. pavasarį Juozas baigė seminariją su pagyrimu ir buvo išventintas kunigu. Kadangi pasirodė esąs gabus, jam buvo pasiūlyta tęsti studijas. Todėl vasarą pasimokęs vokiečių ir prancūzų kalbų, tais pačiais metais išvažiavo į Austriją ir Innsbruko universitete pradėjo studijuoti teologiją. 1912 m. baigė universitetą ir ėmė teologijos daktaro laipsnį. Jis pasižymėjo nepaprastu darbštumu, visada buvo atviras, nemokėjo veidmainiauti. Gyvendamas Austrijoje iš tėvų paramos beveik negaudavo, pats užsidirbdavo tarnaudamas sanatorijoje kapelionu, o vasaros atostogų metu mokydavo pasiturinčių šeimų vaikus. Po studijų grįžo į, anot jo, mylimiausią ir romantiškiausią Vilnių. Dvasinei valdžiai reikalaujant, 1912 m. išlaikęs valstybinius egzaminus

Peterburgo dvasinėje katalikų akademijoje ir gavęs diplomą *maxima cum laude*, nuo 1913 m. buvo paskirtas Vilniaus Visų šventųjų bažnyčios vikaru.

Bendradarbiaudamas lietuviškoje spaudoje, ypač „Vienybėje“ (dar nuo 1909 m.), „Aušroje“ (nuo 1913 m.), greitai ėmė priešintis tiesaus būdo ir griežtos tautinės nuostatos lietuvių klausimais kunigas lietuvis Vilniuje tuomet buvo lenkomanų nekenčiamas. O Vilniaus vyskupijos administracija, veikiai sužinojusi, kad kun. J. Bakšys yra laikraščio bendradarbis, nusprendė iškelti vikaru į Balstogę. Vargais negalais „Aušros“ redaktorius ir leidėjas išsiterpino, kad kun. J. Bakšys liktų gyventi Vilniuje ir būtų nuolatinis „Aušros“ redakcijos bendradarbis. 1914 m. kovo 6 d. atsisakęs pareigų Visų šventųjų bažnyčioje, kun. J. Bakšys nuolat dirbo „Aušros“ redakcijoje. Birželio 14 d. „Aušros“ redaktoriui prof. kun. P. Kraujaliui išvykus dviems mėnesiams į užsienį, kun. J. Bakšys pats laikraštį redagavo iki pat vokiečių okupacijos, išskyrus paskutinius 6 numerius, kuriuos, išvykus jam į tėviškę pailsėti, suredagavo „Aušros“ bendradarbis V. Bičiūnas.

Vilniaus krašte lietuvių tautinis susipratimas buvo labai silpnas. Dauguma nežinojo apie atbundančios tautos reikalus. Buvo nemaža ir tokių tamsuolių, kurie žiūrėjo į lietuvių kalbą su panieka, vengė lietuvių vardo. „Aušra“ kaip tik ir pasiryžo pritraukti tokius lietuvius atgal prie savo kalbos ir Tėvynės meilės

pasiliko Vilniuje.

Kunigas Juozas Bakšys parodė daug energijos ir pasiaukojimo. Jis dirbo ne tik redaktoriaus darbą. Be tiesioginių pareigų, skaitė paskaitas Vilniaus lietuvių liaudies mokytojų kursuose, steigė lietuviškas organizacijas, rengė susirinkimus. Jis buvo „Blaivybės“ draugijos pirmininkas, suorganizavo „Katalikų vyrų draugiją“, o 1916 m. spalį kartu su kitais kunigais įsteigė „Katalikų darbininkų draugiją“ ir prie jos labdaros valgyklą. Didžiausias kun. J. Bakšio rūpestis buvo lietuvių tautos reikalų gynimas. Jis ne kartą su dr. J. Basanavičiumi, A. Stulginskiu, kun. J. Kukta kreipėsi į Vilniaus vokiečių karo valdžios burmistrą Pohlą, prašė skirti du burmistro patarėjus lietuvius.

Vokiečiams okupavus Vilnių, „Aušra“ (nuo 1915 m. rugsėjo 7 d.), kaip ir kiti lietuviški laikraščiai, buvo uždrausti. Prasidėjo sunki vokiečių okupacija, nes Vokietija traktavo Lietuvą kaip priešą žemei – Rusijos krašto dalį. Buvo įvesti karo lauko teisimai, suvaržytas susisiekimas, rekvizicijos alino kraštą. Rekvizicijos buvo nepaprastai sunkios, nes Lietuva turėjo aprūpinti maistu ne tik čia veikiančią vokiečių 10-ąją armiją, bet maisto produktai dar būdavo išvežami ir į Vokietiją. Lietuvos ūkininkai buvo apkrauti įvairiais mokesčiais, turėjo atiduoti labai daug grūdų, mėsos, pieno, kiaušinių ir kitokių ūkio produktų, įvesta kortelių sistema. Krašte, ypač miestuose, trūko maisto. 1916 m. Vilniuje kilo badas. Vyrų buvo imami darbams į pafrontę,

Merkinės vidurinės mokyklos mokinės su mokytojais. Centre sėdi direktorius kun. Juozas Bakšys, 1923 m. Nuotrauka iš G. Lučinsko kolekcijos.

bei tautiško susipratimo. Visa tai buvo didelis nuopelnas ir kun. J. Bakšio. Jis stengėsi neižeisti žmonių, nelietė aštrių lietuvių-lenkų ginčų, šitaip „Aušra“ pasidarė populiariausias laikraštis Vilniaus krašte, o neturtingi gyventojai gausiai prenumeravo ir laikė geriausiu savaitraščiu. „Aušra“ buvo labai mėgiama ir dėl jos paprastos, kaimiškos kalbos, buvo rašoma taip, kaip žmonės kalbėjo. Kun. J. Bakšys tyčia nevengė barbarizmų, tačiau greta jų skliausteliuose rašydavo ir lietuvišką žodį, todėl laikraščio skaitytojai pramokdavo taisyklingai lietuviškai kalbėti.

Toks kun. J. Bakšio patriotizmas nepatiko lenkų dvasininkams, ypač tiesioginei vyresnybei. 1915 m. balandžio 10 d. Vilniaus vyskupijos administratorius K. Michalkevičius (sulenkęs lietuvius), norėdamas atitraukti kun. J. Bakšį nuo spaudos darbo, paskyrė jį į Semeliškes klebonu, kol sugrįš iš Kaukazo fronto karo kapelionas, tos parapijos klebonas kun. dr. J. Stepanavičius. Tačiau kun. J. Bakšys šio nemalonaus jam paskyrimo išvengė ir vėl

miškų kirsti, kelių tiesti, o kiti siunčiami Vokietijon į kasyklas, dvarus.

Vokiečių okupacijos pradžioje, 1915 m. rugsėjo 23 d., Vilniuje visų lietuvių politinių srovių atstovai atskirai nuo lenkų suorganizavo slapta „Lietuvių komitetą politikos klausimams svarstyti“ (sutrumpintai – Politikos komitetas) gyventojų interesus ginti vokiečių valdžios įstaigose. Jis vadovavo slaptai organizuotai lietuvių politinei veiklai.

Kadangi rusams valdant Lietuvą savivaldybių nebuvo, nebuvo ir jokios organizuotos iniciatyvos nukentėjusiems dėl karo šelpti. Dar karo pradžioje, 1914 m. rugpjūčio 11 d., Politikos komiteto ir visuomenės veikėjų pastangomis buvo įsteigtas Vilniaus „Lietuvių komitetas nukentėjusiems dėl karo šelpti“. Į valdybą išrinkta 20 asmenų. Šio komiteto pirmininkė trumpai buvo Viktorija Landsbergienė, vėliau – advokatas Andrius Bulota, jo padėjėjas (vicepirmininkas) – kun. Juozas Bakšys, o išdininkas – kun. Juozas Kukta. Tai buvo pirmasis komitetas nukentėju-

siems dėl karo šelpti Rusijos šiaurės vakarų krašte. Komitetas ieškojo lėšų, steigė labdaros valgyklas, prieglaudas, senelių ir moksleivių bendrabučius, maisto dalijimo punktus, arbatines, mokyklas, parapijų komitetus, šelpė pinigais, drabužiais, maisto produktais, įsteigė pedagogų kursus, rūpinosi kultūros reikalais. Komitetas nuo pat pradžių jau globojo 257 asmenis. Greitai šių globotinių buvo 500, o 1914 m. pabaigoje jau šelpta apie 1000 asmenų. 1915 m. vasarą vien Vilniuje jau buvo apie 15 000 pabėgėlių ir tremtinių, o netoli Vilniaus, Sudervės bažnytkaimyje, irgi buvo sutelkta 3000 pabėgėlių, kuriais rūpinosi Lietuvių komitetas. Nuo 1915 m. sausio 11 d. Vilniaus „Lietuvių komitetas nukentėjusiems dėl karo šelpti“ reorganizuotas į „Lietuvių draugiją nukentėjusiems dėl karo šelpti“, kuri veikė jau visoje Lietuvoje. Kartu organizuota „Maisto sekcija“, kuri rūpinosi reikalingiausių maisto produktų pristatymu. 1915 m. vasario 28 d. buvo įsteigta speciali sekcija (S. Šilingas, J. Basanavičius, A. Smetona) rusų visuomenei informuoti apie lietuvius ir Lietuvos padėtį. Lietuvių veikėjai kaip draugijos nariai dalyvavo Rusijos žemietijų („zemstvų“) ir miestų sąjungų suvažiavimuose. Bandyta užmegzti ryšius su užsienyje gyvenančiais lietuviais ne tik Lietuvos šelpimo, bet ir politinės veiklos koordinavimo reikalais. 1915 m. liepos 1 d. Lietuvių draugija turėjo 122 skyrius. Draugijos skyriai provincijoje buvo kaip lietuvių visuomenės organizacijos branduolys. Vilniaus skyrius išlaikė 47 bendrabučius su 2545 žmonėmis. Kun. J. Bakšys uoliai darbavosi kaip „Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti“ Centro komiteto narys. Išlikusioje 1917 m. Centro komiteto narių nuotraukoje kun. Juozas Bakšys yra tarp žymių Lietuvos visuomenės veikėjų: dr. Jono Basanavičiaus, Antano Smetonos, Mykolo Biržiškos, Donato Malinausko, Jokūbo Šerno, dr. Antano Vileišio, Emilijos Vileišienės, Aleksandro Stulginskio, Antano Žmuidzinavičiaus, kun. kan. Juozo Kuktos, kun. dr. Juozo Stankevičiaus, kun. Povilo Dogelio ir kt. Komitetas buvo įsikūręs Didžiojoje gatvėje, tame pačiame kambaryje, kuriame 1918 m. vasario 16 d. buvo paskelbta Lietuvos valstybės nepriklausomybė.

Prasidėjus aktyviau reikštis lietuvių politinei veiklai, vokiečių okupacinė valdžia Centro komiteto pirmininką A. Smetoną 1916 m. vasario 12 d. privertė pasirašyti pasižadėjimą, kad Komiteto veikla apsiribos tik Vilniumi ir jokiais politiniais bei tautiniais reikalais nesidomės. Suprasdami didelę Komiteto reikšmę ir vaidmenį bei matydami, kad vokiečių yra budriai sekami, stengėsi oficialiai veikti tik kaip šalpos organizacija. Tačiau visi Komiteto, kuris buvo lietuvių politikos ir kultūros centras, nariai aktyviai veikė politiškai, už savo veiklą kiekvienas asmeniškai buvo atsakingas, jeigu vokiečių slaptosios policijos būtų suimtas ir tardomas.

1916 m. balandžio 29 d. Komitetas lietuvių tautos vardu parengė JAV prezidentui W. Wilsonui memorandumą – pagalbos prašymą, nurodymai jame skaudžių lietuvių tautos persekiojimo pavyzdžių – kalinimų, trėmimų, turto naikinimų ir pan.

1916 m. birželio 10 d. Politikos komiteto nariai dr. J. Basanavičius, kun. dr. J. Stankevičius, kun. dr. J. Bakšys, M. Biržiška, kun. P. Dogelis, A. Janulaitis, S. Kairys, P. Klimas, A. Smetona, A. Stulginskis, J. Vileišis ir dr. J. Šaulys pasirašė ir įteikė dviejų dalių politinį memorandumą Vokietijos okupacinės valdžios Vyriausiajam Rytų karo vadui, paliesdami dvi problemas: 1) „Apžvalga apie lietuvių tautinės minties raidą praeityje ir dabartyje“, kur plačiai apžvelgiama Lietuvos istorija nuo viduramžių iki Pirmojo pasaulinio karo, nušviečiami pagrindiniai lietuvių tautinio

Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčiai - 600 metų

Trakų klebonas Mečislovas Malyničius-Malickis

Vytautas ČESNULIS, Vilnius

Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia iš paukščio skrydžio. 2005 m.

Pradžia Nr. 15

Dirbdamas Monkose, Malyničius vėl sumanė stoti į Varšuvos universitetą. Tik ši kartą ketino studijuoti ne teologiją, o teisę. 1923 m. gegužės 7 d. kreipėsi leidimo į Vilniaus vyskupą. Per palyginti trumpą laiką Monkose jis susitvarkęs gerai: parapijos pastatai tokie, kokių galėjo pavydėti net didžiausia sena parapija, iki rudens turėjo būti baigtos naujos bažnyčios sienos; ganyklos, kur anksčiau žėlė kadagiai, paverstos laukais, juose augo kviečiai, 84 vaismedžiai ir daržovės. Jam laikas išeiti iš Monkų, nes nevertas laimės pamatyti, kai Viešpats įeis į savo naują šventovę. Gal dėl to Viešpats jam ir sveikatą atėmė. Pageidavo, kad jo įpėdiniu būtų kun. Michalas Želudzevičius, padėjęs jam darbuotis ir kovoti. Malyničiaus prašyme yra vysk. Jurgio (Matulevičiaus-Matulaičio) 1923 m. birželio 13 d. rezoliucija (lenkiškai): „Kun. Malyničiaus norą studijuoti patenkinti, o į jo vietą skiriamas kun. Želudzevičius“. Tą pačią dieną apie leidimą studijuoti teisę pranešta Malyničiui. Į universitetą jis įstojo.

M. Malyničius 1925 m. rugpjūčio 31 d. iš Varšuvos parašė Vilniaus kurijai, kad ši atsiųstų raštą, jog nenumatanti jo atšaukti iš universiteto iki studijų pabaigos. Mat įmonę, kurią ligi tol aptarnavo Malyničius, kardinolo (1924 m.) spalio 1 d. potvarkiu aptarnavo kitas prefektas, o universiteto rektorius, žinomas pedantas ir biurokratas, reikalavo pažymos, ar jis nėra atšauktas iš studijų. Pageidaujamą liudijimą kurija išsiuntė rugsėjo 9 d.

Kažkokią M. Malyničiaus bylą pagal Baudžiamojo kodekso 138 ir 139 straipsnius 1926 m. balandžio 8 d. nagrinėjo Varšuvos taikos teismas. Prasikaltėlis nubaustas 1 zlotu bauda, pakeitus ją 1 diena arešto, priteisus pusę zlotu teismo išlaidų, be to, kažkieno naudai nutarta išieškoti dar 5 zl (dokumente abreviatūra W.D.P.K.P.). Apygardos teismo apeliacinis skyrius rugpjūčio 4 d. taikos teismo sprendimą patvirtino, kartu nutaręs iš teisiamojo išieškoti dar 25 grašius teismo išlaidų.

Klebonas Vysocke

M. Malyničius 1926 m. birželio 16 d. parašė Vilniaus vyskupijos kurijai: šeimos nelaimės ir būtinumas jai padėti verčia prašyti parapijos. Norėtų vėl grįžti į Monką, kur dirbo prieš kelerius metus; be to, prašė nominaliai palikti universitete, kad galėtų išlaikyti porą egzaminų. Taigi universitete Malyničius mokėsi apie trejus metus. Nuo 1926 m. liepos 6 d. paskirtas Vysocko parapijos klebonu Slonimo dekanate. Pasak kurijos kanclerio rašto Slonimo mokyklų inspektoriui, Vysocko klebonas 1926 m. rugsėjo 16 d. paskirtas prefektu 6-iose mokyklose, o pagal tos pačios dienos raštą Baranovičių mokyklų inspektoriui – prefektu 5-iose mokyklose, nors lapkričio 9 d. kurija liepė imtis dėstyti

tikybą tik trijose Vysocko parapijos mokyklose. Lapkričio 11 d. Malyničius paprašė arkivyskupo metropolito R. Jalbžikovskio leidimo į kaimų mokyklas jodinėti raitam, nes darbų nuvargintais arkliais važinėti sunku. Arkivyskupo rezoliucija: „Jojimas arkliau papiktintų žmones, todėl tokio leidimo negaliu duoti“.

Nespėjo Vysocke naujasis klebonas gerai apšilti, o jau susilaukė prieš save skundo. Arkivyskupas 1926 m. gruodžio 11 d. kažkokį skundą prieš Malyničių persiuntė Slonimo dekanui, prašydamas ištirti pasitelkus gerą notarą; prisaikdinus liudininkus.

Praktiškai visus ketverius metus, kol Malyničius buvo Vysocke, vyko įvairūs jo ginčai su kaimyninių parapijų klebonais. Dėl to į ginčus teko išpainioti net Vilniaus ir Pinsko kurijoms (MAB 318-4747). Malyničius 1926 m. gruodžio 14 d. skundėsi Vilniaus metropolijai, kad, nepaisant jo kelių protestų, ganytojišką veiklą Lotvičių ir Jelovo kaimuose atlikinėjo Pinsko vyskupijos Baranovičių dekanato Polonkos klebonas Stanislavas Ivanovskis. Nors lapkričio 15 d. buvo gavęs metropolijos atsakymą, jog Polonkos klebonas įsikiša tik „netikėtais atvejais“, bet kaip suprasti, kad gruodžio 10 d. Polonkos klebonas Lotvičiuose laidojo Konstanciją Tolkač, kai tą pačią dieną Malyničius tame kaime skaitęs paskaitą? Juo labiau kad moteris palaidota kapinėse, kurias jis uždaręs kaip perpildytas ir neaptvertas, vienintelis tokias iš 14 kapinių 900-ams parapijiečių. Be to, anksčiau (t.y. iki išteigiant Pinsko vyskupiją) Vysocko parapiją administravęs Polonkos klebonas be kurijos leidimo ir pašventinimo leido kolonistui stačiatikiui atidaryti katalikų kapines jo laukuose už pusantro kilometro nuo parapijos kapinių. Vilniaus kurija Malyničiaus raštą gruodžio 20 d. persiuntė Pinsko kurijai. Pastaroji atsakė (Vilniuje gauta 1927 03 14), atsiųsdama 1927 m. vasario 26 d. Polonkos klebono paaiškinimą, kad į jį kreiptasi dėl krikšto ar vykti pas ligonį, kai kūdikis ar ligonis būdavo silpni, nes iki Vysocko yra 9–10 varstų, o iki Polonkos – 3–5 varstai. O kad kapinės Lotvičiuose uždarytos, tai Malyničius jam apie tai nepranešęs. Kodėl Vysocko parapijiečiai labiau linksta prie Polonkos, reikėtų paklausti paties Malyničiaus. Kadaisė Ivanovskis porą metų administravęs Vysocką, ir kartais iš Dzialkovičių dvaro atvažiuodavęs kun. Feliksas Meškys, tačiau jokių nesusipratimų nebūdavo. Kai dėl kapinių stačiatikio Budzilovičiaus žemėje, tai atkurta Vysoko bažnyčia iš pradžių kapinių neturėjo, o stačiatikio žmona katalikė, jos gimusi kūdikį jis pakrikštijęs, tik vaikelis numirė. Katalikų kapinių aplink nėra, o jeigu yra, tai jos bendros su stačiatikiais. Girdėjęs, kad ir pats Malyničius laidojęs panašiose kapinėse...

1927 m. balandžio 10 d. Malyničius vėl skundėsi Vilniaus arkivyskupui, kad Polonkos klebonas ir toliau teikė savo paslaugas Lotvičių ir Jelovo kaimiečiams; balandžio 15 d. Malyničius apie tai parašė Pinsko kurijai. Vilniaus vyskupas suf-raganas K. Michalkevičius birželio 20 d. paprašė Pinsko vyskupo įsakyti Polonkos klebonui nesikišti į Vysocko parapijos reikalus. Pinsko kurija birželio 25 d. atsakė, kad išspręsti nesusipratimą pavesta Baranovičių dekanui. Deja, ...

1927 m. liepos 23 d. Malyničius skundėsi Vilniaus arkivyskupui, kad Polonkos klebonas prieš du mėnesius pakrikštijo jo parapijos vaiką, birželio 13 d. sutuokė jo parapijiečių porą ir t. t. Iš kelių kaimų į Malyničių niekas nesikreipdavo. Vilniaus kurija Malyničiaus raštą liepos 27

d. persiuntė Pinsko kurijai. Ši savo ruožtu spalio 1 d. į Vilnių atsiuntė S. Ivanovskio paaiškinimą: vaikėlį gegužės 1 d. pakrikštijęs, nes kūmai sakė, kad Vysocko kunigo antra diena nebuvo namie – buvo teisme Slonime dėl muštynių su kažkokia boba ir nežinia kada grįš, o vaikelis buvo silpnas; jei Polonkos kunigas nekrikštytų, tai jie žadėjo kreiptis į stačiatikių popą. Dėl santuokos: nuo to kaimo iki Vysocko yra 15 varstų, o iki Polonkos tik 3, be to, ar saujelę katalikų – 4 šeimas – galima versti vykti į Vysocką, kai pašonėje yra kita katalikų bažnyčia. Painsiava buvusi, nes keli tuometės Vysocko parapijos kaimai nuo 1849 m. priklausė Slonimo, nuo 1921 m. – Molčados parapijoms, o paskui priskirti prie Vysocko.

Vilniaus arkivyskupui 1927 m. rugsėjo 5 d. Malyničius rašė, kad Polonkos klebono sutuokta Vera Malyško negalėjo nė žodžio pasakyti iš katekizmo; ji, atrodo, nekrikštyta, o jos tėvas maniakas. Antrasis sutuoktinis – idiotas, beglobis našlaitis, užsakų jo prašęs, bet nepateikęs dokumentų, negalėjęs pasakyti net motinos vardo ir pavardės, į kvietimą atvykti tėvas ar kas iš vyresnių šeimos narių neatsiliepė, todėl Malyničius tokios poros netuokęs. O po poros mėnesių gavęs Polonkos klebono raštą, kad tas jų vaiką pakrikštijęs kaip „santuokinių tėvų“. Apylinkėje kalbėta, kad vaikas yra ne to tėvo. Polonkos klebonas spalio 10 d. raštu Pinsko kurijai pasiaiškino, kad per 35 kunigavimo metus priekaištų dėl dokumentų falsifikavimo neturėjęs iš nieko, „tik iš to nebaigto studento, bet kaip kunigas jam atleidžias“.

Baranovičių aps. Molčados vls. Jelovo kaimo 9 gyventojai 1927 m. rugsėjo 24 d. prašė Vilniaus arkivyskupijos priskirti juos prie Polonkos, nes iki jos tik 3 km, o iki Vysocko – 12 km. Jiems sunku susisiekti su savo bažnyčia. Tačiau arkivyskupija spalio 5 d. atsakė, kad jeloviečių prašymo patenkinti negali.

1927 m. spalio 24 d. Malyničius vėl skundėsi arkivyskupijai, kad Polonkos klebonas spalio 15 d. pakrikštijęs Jelovo kaime spalio 11 d. gimusį kūdikį. Pritrūkęs kantrybės Pinsko generalinis vikaras prelatas V. Ivickis kreipėsi į Vilniaus kuriją (raštas gautas gruodžio 3 d.), prašydamas paveikti Vysocko kleboną, kad šis „liautųsi su savo skundais“. Vilniaus kurija tą pačią dieną atsakė, kad ir Pinsko kurija turėtų imtis priemonių, jog Polonkos klebonas be didelio reikalo neatlikinėtų klebono veiksmų Vysocko parapijoje. Tuo tarpu Malyničius 1928 m. birželio 27 d. guodėsi savo vyskupijai, kad iš keturių kaimų, sudarančių beveik pusę jo parapijos, per dvejus metus buvo tik trys santuokos, vienerios laidotuvės ir nė vieno krikšto...

Tarp 1927 metais vyskupijai siųstų Malyničiaus raštų yra ištisa virtinė skundų dėl mažų pajamų, dėl naujų kapinių ir t. t. Lapkričio 25 d. klebonas prašė vyskupijos paramos parapijos pastatams taisyti ir ki-tiems reikalams, tačiau kurija gruodžio 3 d. atsakė, kad visas išlaidas turėtų padengti parapija. Vysocko bažnyčia turėjo apie 25 ha ariamos žemės, apie 5 ha pievų ir apie 20 ha miško. Pagal konfesijas parapija buvo mišri: maždaug pusę jos gyventojų sudarė stačiatikiai.

Ginčai bei skundai tebesitęsė ir 1929 metais, nors Polonkos kleboną Ivanovskį pakeitė Ostreika. Malyničius vėl skundėsi dėl pajamų: jis apvagiamas, nes naujasis klebonas ir toliau krikštija jo parapijiečius. Spalio 20 d. pranešė Vilniaus kurijai, kad po jo parapijos kaimus vaikščiojo Polonkos vargonininkas, rinkdamas parašus, kad juos prijungtų prie Polonkos. Nejaugi

nėra išeities? „Jeigu Aukštoji vyskupijos kurija negali susitvarkyti su plėšikais (Malyničius pavartojęs vokiško žodžio *Raubvetter* daugiskaitą. – V. Č.), tai prašau leisti man laisvai veikti, o aš greitai pažabosiu tokią savivalę“. Kurijos kancleris A. Savickis Malyničiaus skundą persiuntė į Pinską. Tačiau Malyničius 1929 m. gruodžio 2 d. vėl skundėsi savo vyskupijai.

Popiežius Pijus XI 1929-uosius buvo paskelbęs katalikų tikėjimo skleidimo metais. Bandyta akciją vykdyti ir Vysocko parapijoje. Beje, anot Malyničiaus 1930 m. sausio 6 d. rašto arkivyskupijai, parapijoje buvo 600, 1200 ar 1500 žmonių. Tikinčiųjų skaičius priklausytų nuo to, kaip Vilniaus arkivyskupijos ir Pinsko vyskupijos vadovybė nustatytų parapijos ribas ne tik popieriuje, bet ir iš tikrųjų (MAB 318-12504). Bet kaip sužadinti žmonių susidomėjimą misijomis? Pirmiausia parapijiečius reikėtų atversti į tikrąjį tikėjimą. Juk nė vienas vyras neužsirašė į Rožinio ar Škaplierių brolijas, nors per išpažintis klebonas liepė. Pirmosios išpažinties priėję vaikai po metų pareigas pamiršta. Visur viešpatuoja nereligingumas! Žmonės bažnyčioje būna tik 2–3 kartus per metus, nesupranta pamokslų, nors lenkų kalbą supranta. Vienaime kaime net 7 poros yra artimi giminės ir gyvena nesusituokę.

Popiežiškojo veikimo tikėjimui skleisti arkivyskupijos direktijos vadovui prelatui J. Ušilai 1930 m. sausio 28 d. Malyničius pranešė, kad apie 40 asmenų sugėdinti užsirašė tos akcijos nariais ir už pusmetį susimokėjo nario mokesį, kurio dydį klebonas palikęs jų valiai. Kai kurie sumokėjo po 3 zlotus, o vaikai po 20–50 grašių. Ką daryti toliau? Kur persiusti pinigus? Raltelis įsisteigė parapijos užkampyje, mišias turinčiame kartą per mėnesį, toli nuo bažnyčios, o arčiau nėra ko tikėtis. Pinigus – iš viso 42,50 zl – arkivyskupijai Malyničius išsiuntė 1930 m. rugpjūčio 31 d.

M. Malyničius 1928 m. vasario 29 d. patrauktas atsakomybėn už Slonimo miškų apsaugos komisaro įstaigos apšmeižimą laiške Naugarduko vaivadijos miškų apsaugos komisijai 1927 m. gegužės 20 d. Bylą Naugarduko apygardos teismas nagrinėjo 1928 m. balandžio 28 d. Pasak Naugarduko vaivados Fr. Godlevskio 1928 m. liepos 3 d. rašto Vilniaus arkivyskupui, Malyničius buvo priešiška nusiteikęs prieš Lenkijos vyriausybę, ypač prieš maršalą J. Pilsudskį, kuriam nepagarbą ir priešiškumą reiškė viešai ir atvirai. Galbūt Malyničius taip elgėsi todėl, kad vienas jo brolis buvo žuvęs per Pilsudskio karinį perversmą 1926 m. gegužės mėnesį (tik nerašyta, kieno pusėje tas brolis buvęs; štai kokias šeimos nelaimes Malyničius turėjo galvoje 1926 m. birželio mėnesį, kai iš vyskupijos prašė parapijos!). Kunigas agitavo prieš valdžią ir griovė jos autoritetą. Vaivada prašė imtis priemonių. Arkivyskupas Malyničių buvo išsikvietęs pas save.

1929 metais Malyničius kaltintas pagal Baudž. kodekso 262 str. II dalį. Mat tų metų rugpjūčio 28 d. apie 21 val., norėdamas sutrukdyti stačiatikių laidotuvėms Vysocko kapinėse, 6-7 kartus iššovė iš nelegaliai laikyto revolverio. Laidotuvių dalyviai, apie 50 žmonių, išbėgiojo, numirėlių palikę ant kelio prie kapinių. Rašte kurijai 1930 m. vasario 10 d. Malyničius rašė, kad apie kaltinimą nieko nežino, nes jo negavęs; kapines jis gynęs nuo stačiatikių užgrobimo. Tame pačiame rašte skundėsi, kad mažos parapijos skriaudžiamos įvairiomis rinkliavomis ir t. t. Viešąją rimtį

Vasario 16-osios akto signatarai

Donatas Malinauskas Alvite

Viktoras JENCIUS – BUTAUTAS, Rokiškis**Tautos atgimimo keliu**

Donato Malinausko nuopelnai kovojant už lietuviybę abejonių nekelia. Pakanka paminėti tik kelis šios kovos epizodus: jis buvo „Dvylikos apaštalų“ draugijos steigėjas (1895), Lietuvių Seimo Vilniuje organizatorius (1905), Lietuvių sąjungos lietuvių kalbos teisėms ginti bažnyčiose pirmininkas (1906–1915), Lietuvių mokslo draugijos narys (nuo 1907), „Rūtos“ draugijos Vilniuje (1909) ir „Ryto“ švietimo draugijos (1913) vienas steigėjų, Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti komiteto narys (nuo 1914), Lietuvių konferencijos Vilniuje dalyvis (1917), Lietuvos Tarybos narys, Lietuvos nepriklausomybės akto signataras.

Donatas Malinauskas priklausė tai grupei aristokratų, kurie pasuko Lietuvos atgimimo keliu ir tapo vienu didžiausių tautinio atgimimo organizatorių. Tai liudija jo darbų pripažinimas 1917 metais, kai jį, nepaisant negatyvaus požiūrio į dvarininkiją, išrinko į Lietuvos Tarybą.

Praeities šešėlis

1939 metais Donatas Malinauskas savo septyniasdešimtmetį jau šventė Vilkaviškio apskrityje, Alvito dvare, į kurį persikėlė iš Jankovičių dvaro ir palivarkų Trakų apskrityje. Jam priklausantys palivarkai, kuriuose praleido didžiąją dalį savo gyvenimo, buvo tarp Vilkokšnio ir Spindžio ežerų, kartais buvo sunkiai pasiekiami dėl blogų kelių.

Prieš penkerius metus 1918 metų nepriklausomybės akto signataro Donato Malinausko vaikaitis Tadas Stomma, grįžęs paviešėti į Lietuvą, sėdėdamas ant Alvito ežero kranto, mintimis vėl sugrįžo į savo vaikystės dienas, praleistas Alvite. Tuomet, kai senasis Alvito dvaras dar nebuvo patyręs sovietizmo naikinamosios galios ir nebuvo čia jokio AB „Alvito žemdirbys“ trąšų sandėlio Alvito ežero apsauginėje zonoje, kurio nesirūžta panaikinti net Aplinkos ministerija, matyt, norėdama išsaugoti ateities kartoms kaip sovietizmo reliktą.

Pažvelgęs į spirito varyklos kamina, Tadas Stomma kiek susimąstė:

– O kaminas tada buvo gerokai aukštesnis, gal kokius penkis kartus.

Šv. Mikalojaus bažnyčia Vilniuje, kurioje 1904 metais buvo įvestos lietuviškos pamaldos. Donatas Malinauskas vienas iš tų kurie ypač daug rūpinosi caro administracijoje, kad Vilniaus lietuviai galėtų melstis gimtąja kalba

Mažai išliko Alvito dvaro pastatų nuotraukų iš tarpukario laikų, tačiau 1918 metų nepriklausomybės akto signataro Prano Dovydaičio brolis Jurgis Dovydaitis, tautosakininkas ir kraštotyrininkas, apie 1930–1932 metus Alvite mokytojaves, nufotografavo Alvito dvaro bravorą. Nuotraukoje matyti iš kamino rūkstantys dūmai ir vaikai ant Alvito ežero ledo.¹

Atgavus nepriklausomybę, vyko teismai dėl nuosavybės atstatymo į Alvito dvaro pastatus. Nei prokuratūra, nei teismai nuosavybės atstatymo Donato Malinausko vaikaičiui negynė kaip viešo intereso, o privalejo...

Pažintis su Suvalkija

Kada Donatas Malinauskas pirmą kartą atvyko į Suvalkijos kraštą, sunku pasakyti. Nelegalios spaudos gabenimas į Vilnių XIX–XX amžių sandūroje vyko per Suvalkiją. Galbūt dar tada užsimezgė jo pažintis su knygnešiu ir ūkininku M. Vosyliumi, kuris gyveno Pilviškių valsčiuje, Parausių kaime. Gal būtent jis ir patarė Donatui Malinauskui nusipirkti Alvito dvarą.

Ar girtavo Alvite tarpukariu taip pat kaip dabar, sunku pasakyti. 1931 metais balandžio 1 d. į Alvitą atvežė 105 litrus degtinės, kuri per keturias dienas visa buvo išparduota ir pavėlavusieji liko be „skystimėlio“.²

Komunistų Alvito valsčiuje netrūko. 1931 metais Vilkaviškio apskrities karo komendanto pulkininko Matulionio nutarimu už priklausymą bolševikų-komunistų partijai kaip pavojingai valstybės tvarkai buvo ištremti iš Vilkaviškio apskrities šie Alvito valsčiaus gyventojai: Petras Žemaitaitis-Žemaitis iš Alvito valsčiaus Simanėliškių dvaro ištremtas į Šakių apskritį, Griškabūdžio valsčių, Viktoras Piliukaitis – šešioms mėnesiams į Vištyčio valsčių.³

Tarpukariu Kybartų muitinės valdininkai Alvite tikrindavo iš Eitkūnų pusės pravažiuojančius automobilius dėl kontrabandos.⁴ „Suvalkietis“ 1935 metais rašė, kad kontrabanda verčiasi dauguma

pasienio gyventojų⁵. Nuo to laiko mažai kas pasikeitė, buvusio dvaro teritorijoje iš rusiškų mašinų perpilamas dyzelinas į lietuvių talpas.

Ėjo mažas pionierius keršyt už brolelį

Šiandien realybė tokia: Donato Malinausko archyvas iš Alvito dvaro nežinia kur dingęs, meno vertybės, buvusios dvare, išsidalintos dar 1945 metais, dvaro pastatus pasidalino pagal poreikius po 1990 metų kovo 11 dienos...

Viskas šiandien kaip toj dainoj: išsidalino tėveliai komunistai kilnojamąjį turtą ir tapo kolekcininkais, sūneliai pionieriai išsidalino nekilnojamąjį turtą, o kad ramiau būtų gyventi, nuolė brolis komiaunuolis vykdviti

Alvitas. Donato Malinausko dvaras IV dešimtmetyje T. Stomos kolekcija

teisingumo pagal įstatymus...

Alfonas Juškevičius 1940 metais rugsėjį, kaip Kultūros paminklų apsaugos įstaigos darbuotojas prie kultūros muziejaus Kaune, ataskaitoje nurodė Alvito dvare buvusias meno vertybes ir šis sąrašas lyg ir nėra dingęs. Šiandien nėra žinoma į kieno kolekciją pateko „Baltojo Liūto“ ordinas, kuriuo 1929 metais čekoslovakai apdovanojo Donatą Malinauską už nuopelnus plėtojant dvišalius Lietuvos ir Čekoslovakijos santykius.

Šiaip ar taip, Donatui Malinauskui priklausiusios kilnojamosios vertybės ir Alvito dvaro pastatai pateko į komunistų ainių rankas, o dėl žemės užvirė ginčai teismuose, siekiant ją bet kokiais būdais užvaldyti.

Kuo garsus Alvitas

Alvitas nuo seno garsėja Šv. Onos atlaidais. Sako, kad į juos kiekvienais metais atvykdavo per 10 000 ir daugiau žmonių. Visoje Lietuvoje išsimėtę klajojantys romai, neturėję savo organizacijos ir nuolatinio centro, du kartus per metus susirinkdavo Alvite ir Šiluvoje. Rinkdavosi jie Alvite per Šv. Onos atlaidus kartą per metus. Pasistatydavo savo palapines palei Alvito ežerą ir tarsi naujas miestelis išaugdavo. Per šiuos suvažiavimus romai aptardavo savo reikalus ir pasirinkdavo sau žmonas.

Žmonės palei bažnyčią pasistatydavo stalus ir švėsdavo. Naujieji Alvito dvaro šeiminkai Malinauskai šioms šventėms duodavo savo didžiuosius dvaro stalus. Nuotraukas, kuriose užfiksuoti Šv. Onos atlaidai apie 1938 metus, B. Mašalaitis dovanavo signatarų namams.

Iki šiol romai renkasi prieš Šv. Onos mišias šventoriuje ir keliais eina apie buvusios bažnyčios griuvėsius. Senosios bažnyčios jau beveik nebeliko net pamatų, o naująją pasišovė statyti UAB Vilkasta, kurioje 1995–1996 metais rinkotyro ir rinkodaros direktoriumi

dirbo dabartinis socialdemokratų vadas Algirdas Butkevičius.

Ne mažiau garsus Alvitas ir savo legendomis apie Alvito ežerą nuskendusį varpą ir Napoleono armijos išdą lyg ir užkastą Alvito dvaro ribose, lyg ir nuskandintą Alvito ežerą. Legendoje sakoma, kad varpas bus iškeltas iš Alvito ežero dugno per Šv. Onos atlaidus ir tada visa Lietuva taps laiminga. Kiek mena vietiniai gyventojai, Alvito ežeras nors ir negilus, beveik kiekvienais metais pareikalaudavo savo aukų. 2000-aisiais sugrąžinus Alvito ežerą savininko vaikaičiui T. Stomma, ežerą niekas nenuskendo.

Alvito dvaro įsigijimo aplinkybės

Donatas Malinauskas 1937 metais rugpjūčio 14 dieną nusipirko Alvito dvarą iš Stanislovo Apolinaro Voičinskio (Skarbek-Voičinski). Šiandien dvaro įsigijimo aplinkybės yra apaugusios legendomis dėl filantropinės signataro veiklos. Kartais teigiama, kad D. Malinauskas Alvito dvarą gavo kaip dovaną iš valstybės. Kita versija – neva atsisakęs savo dvaro ir palivarkų Trakų valsčiuje ir kaip kompensaciją gavo Alvito dvarą. Nei

viena, nei kita versija neatitinka tikrovės. 1937 metais rugpjūčio 7 dieną, tuo metu galiojusiais įstatymais, Donatas Malinauskas už nusavintą žemę ir mišką (605,7 ha) iš žemės ūkio ministro Stasio Putvinskio gavo 44 tūkst. litų. Savo nenusavinamą žemės normą 233, 22 ha Trakų valsčiuje, tai yra Jankovičių dvarą su Zakaičių, Gervinių ir Svainionių palivarkais, pardavė už 70 167 litus.

Tais pačiais 1937 metais rugpjūčio 14 dieną pas Kauno notarą Aleksandrą Žilinską Donatas Malinauskas ir Stanislovas Apolinaras Voičinskis sudarė Alvito dvaro pirkimo-pardavimo sutartį. Šia pirkimo sutartimi už sutartą kainą – 90 000 litų Donatas Malinauskas įgijo tokį turtą: 80 ha žemės ūkio nenusavinamą normą su visais esančiais minimame žemės plote trobesiais, neišskiriant ir spirito varyklos trobesių; Alvito ežerą ir durpyną „Kairabalė“.

Iki pat sovietų okupacijos Donatas Malinauskas niekam minėto turto nepardavė. Paskutinis ipotekos įstaigos įrašas, minintis visą išvardintą turtą, yra datuojamas 1939 metų rugsėjo 12 diena, tai yra jau prasidėjus Antrajam pasauliniam karui.

Retas Lietuvos pilietis išsaugojo tiek daug dokumentų, liudijančių turėtą nuosavybę, kaip signataro vaikaitis T. Stomma. Tačiau dokumentai mūsųose, kaip rodo patirtis, yra niekalas palyginti su Vilkaviškio r. valdininkų ir jų bendrų sofistika, kuri nepaiso net elementarios logikos.

Gyvenimas Alvite

Nežinoma tiksli data, kada Donatas Malinauskas su žmona Sofija ir dukterimi Marija, žentu Viktoru Stomma bei vaikaičiu Tadu persikėlė gyventi į Alvitą. Teko girdėti, kad Donatas Malinauskas bendravo su ūkininku Ribkevičiumi ir net kartu medžiogdavo

1 Nuotrauka saugoma Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto fonotekoje Inv. Nr. D 013
2 Alvitas. Pritrūko degtinės. Suvalkietis. 1931 04 12 Nr. 15.
3 Vilkaviškyje nubaudė daug komunistų. Suvalkietis. 1931 03 22 Nr. 12.
4 Alvitas. Ieškojo kontrabandos. Suvalkietis. 1932 01 17 Nr. 3.
5 Suėmė didelę kontrabandą. Suvalkietis. 1935 01 06 Nr.1.

Mažosios Lietuvos etnografiniai kaimai

Aukštvilkių kaimas

Dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Nuo Tauragės plentu link Mikytų ir Paneemunės dabar važiuojantys retai pastebi Mažosios Lietuvos buvusią šiaurinę ribą – ilgaamžę valstybinę sieną, nors ten dar išliko grioveliai ir medžių juosta.

Suniokoto bei ištuštėjusio krašto plynos pakelės mažai kuo patraukia dabartinių keliautojų dėmesį. Taip pravažiuojami ir Lauksargiai, jų pietiniame pakraštyje vakarų link atsišakojantis keliukas – kažkada buvęs pasienio vieškelis, jungęs Mažosios Lietuvos šiauriniame paribyje išsidėčiusius senuosius kaimus.

Tas paribys (dabartinio Tauragės rajono pietinis pakraštys) savaip įdomus. Antai, pats Lauksargių vietovardis kartais siejamas su gan senais laikais, kai „laukas“ galėjo reikšti ir senovinę baltiškojo kaimo bendruomenę. Gal ten galėjo gyventi genties valdų (taip pat „lauko“) sargybiniai.

Tikrasis pasienis ten susiklostė po 1422 m. Melno taikos, kai trijų mylių atstumu nuo Nemuno buvo sutarta siena tarp LDK ir Prūsijos kryžiuočių ordino valstybės valdų. Ta sutartis reiškė netikėtai ilgus taikos metus – ištisus penkis šimtus metų niekas nepajėgė žymiau pakeisti anuomet nustatytos ribos, ilgam padalinusios senųjų baltų žemes į Mažąją ir Didžiąją Lietuvą.

Kartu toji sutartis pradėjo ramaus gyvenimo šimtmečius daugeliui paprastų žmonių bei ilgamečių kovų su kryžiuočiais nualintoms vietovėms. Ilgam apleistuose plotuose vėl kūrėsi žmonės, žemdirbiai pradėjo plėsti dirvonus, kirsti krūmynus bei plotus giriose.

Tai buvo neblogi laikai naujakuriams – buvo galima pasirinkti derlingesnių dirvų plotą, dar nemaišę gausūs kaimynai ar visokie prižiūrėtojai.

Atrodo, kad tuomet (gal XV-XVI a.) isi-

Berlyno) vedęs į Tauragę ir tolyn – į Rygą bei Sankt Peterburgą. Tai buvo revoliucinis įvykis – naujuoju plentu keliavo paštininkai, plūdo krovinių vežimai, keliautojų karios. Taip aukštvilkiškiai atsidūrė gana judrioje vietoje – naujasis plentas tęsėsi per jų galulaukes, juo važiuoti buvę visai kas kita nei klimpti ligtoliniuose keliukuose.

XIX a. viduryje kaimas valdė 2066 margus ir 92 rykštes žemės (apie 500 hektarų). Tuomet Aukštvilkiuose priskaičiuoti 147 gyventojai. Jie laikė 89 arklius, 133 galvijus, 153 avis, 81 kiaulę. Kaime neužsiimta kitais amatais bei verslais – ten gyveno vien tik laukininkai (žemdirbiai ūkininkai). Tiesa, kai kurie iš ūkininkų jau turėjo laisvųjų šatulininkų privilegijas, išsiskirdami iš savo kaimynų. Mokykla veikė netolimuose Traksėdžiuose. Tenyškščiam mokytojui kaimas privalėjo surinkti nustatytą kiekį rugių bei miežių, šieno ir šiaudų, dar pinigais sumokėti 10 talerių ir 10 sidabrinių grašių.

1871 m. Aukštvilkiuose buvo užregistruota 19 gyvenamųjų namų (sodybų), kuriuose iš viso gyveno 173 žmonės. Per pusę amžiaus jų padaugėjo 2,6 karto.

Tuomet be įprastinės kontrabandos pasienio kaime (Aukštvilkių žemės driekėsi iki pat ilgaamžės valstybinės sienos, visai šalia jos stovėjo viena kaimo sodyba) žinota apie knygnešystę. Lietuviškos knygos iš daugelio spaustuvių Mažojoje Lietuvoje (Ragainėje, Tilžėje, Bitėnuose bei kitur) keturis dešimtmečius slapčiomis buvo gabenamos per saugomą sieną į carinės Rusijos okupuotą Didžiąją Lietuvą. Taip buvo keliaujama ir su įprastinėmis kontrabandinėmis prekėmis.

1905 m. Aukštvilkiuose buvo užregistruota 20 gyvenamųjų namų (sodybų) su 29 butais, kuriuose iš viso gyveno 160 žmonių. Kaimas

paminklai su mūšiuose žuvusių lietuvininkų pavardėmis. Išstūmus Rusijos kariuomenę liko sugriauta Lauksargių geležinkelio stotis, nemaža suniokotų sodybų apylinkėse.

Užsitęsęs Pirmasis pasaulinis karas nuyveno krašto ūkį, nemažai mobilizuotų vyrų žuvo įvairiuose frontuose. Karui baigiantis užgriuvo ekonomikos suirutė bei politinės permainos. Nuo 1920 m. pradžios Klaipėdos kraštą atskyrus nuo Vokietijos valstybės Aukštvilkių žmonės atsidūrė „tarp dangaus ir žemės“ – įprastinė Rytprūsių rinka, tenyškščiai turgūs, krautuvės bei įmonės atsidūrė užsienyje. Nebuvo ir įprastinės carinės Rusijos rinkos – šalia įsikūrė naujoji Lietuvos Respublika. Visur tvyrojo ūkinė suirutė, nebeliko įprastinių dalykų, teko taikytis prie naujų sąlygų.

1923 m. pradžioje Klaipėdos kraštą prijungus prie Lietuvos Respublikos Aukštvilkių kaimas neteko ir ilgaamžio pasienio su savais verslais. Vietos kontrabandininkai neteko pragyvenimo šaltinio, neberekėjo ilgai kauptų žinių apie saugesnius takelius per valstybinę sieną. Kaimo žmonėms sunkiau tapo pasiekti krašte didžiausią Tilžės turgų, dažniau sukta į Pagėgius bei Panemunę.

Ir tais sumaišties metais Aukštvilkių žemdirbiai toliau dirbo kasdieninius darbus – arta žemė, auginti gyvuliai. Tebestovėjo dauguma kaimo sodybų, toliau gyventa pagal krašto tradicijas.

Pagal 1925 m. surašymą kaime tebegyveno 152 žmonės. Tuomet Aukštvilčiai priklausė naujosios Pagėgių apskrities Lauksargių valsčius ir parapijai.

Tuomet buvo išlikęs anksčiau susiklostęs kelių tinklas. Be jau minėto tarptautinio plento Aukštvilkių žemės rytų – vakarų kryptimi kirta vieškelis Lauksargiai – Aukštvilčiai – Šakiai (praityje tai buvo pasienio kelias Prūsijos, vėliau Vokietijos valstybių pasieniečiams). Nuo to vieškelio atsišakoję nemaža laukų kelių, kuriais keliauta į savo laukus bei ganyklas.

Senasis kaimo branduolys (kuriame buvo susiglaudusios devynios didelės bei vidutinės sodybos) juosta driekėsi palei buvusį pasienio kelią. Kaimo žemių šiaurinėje dalyje anuomet stovėjo keli vėlesni vienkiemiai.

Sudaužytas antkapinis metalinis kryžius po 1944 m. suniokotose Aukštvilkių kaimo kapinėse

Pokariu buvo išstumti dar likę senieji gyventojai; įvedant naująją sovietinę ekonominę – politinę sanklodą buvo sunaikinti tradicinio gyvenimo pagrindai. Likvidavus privatinę nuosavybę, neberekėjo žemės sklypų ribų, kelių ir savo valdas. Po kolektyvizacijos neberekėjo ir didžiųjų ūkinių trobesių. Dalį jų Aukštvilkiuose perėmė vietos ūkis ir savaip padėjo juos išlaikyti. Kaimo šiauriniame gale buvo pastatytos gyvulių fermos (panaudojant ir senųjų pastatų statybines medžiagas bei dalis).

Apylinkėse vykdant sovietinės melioracijos darbus, buvo sunaikinti paskutiniai Aukštvilkių vienkiemiai. Buvo kanalizuoti aplinkiniai upeliai, laukus išraižė dideli sausinimo grioviai. Likviduota daugelis senųjų kelių, nutiestas naujas žvyrkelis.

Ne visi pokariniai atsikėlėliai rūpestingai prižiūrėjo senąsias sodybas bei jų pastatus. Kai kas išliko geriau, kai kas beveik sunyko.

Aukštvilkių kaimo gatvė – išlikę senieji mūriniai pastatai

Pasiturinčio ūkininko mūrinis tinkuotas gyvenamasis namas Aukštvilkių kaime

Būdingas didysis mūrinis tvartas Aukštvilkių kaimo pasiturinčio ūkininko sodyboje
M. Purvino foto – 1998

kūrė ir Aukštvilkių kaimas. Anų laikų keli naujakuriai susirado patogesnį pasienio plotą abipus Vilkos upelio aukštupio – pakankamai lygų ir derlingą. Matyt, ten beveik vienu metu įsikūrė iš karto keli ūkininkai, gavę po nemažą sklypą žemės ir viena šalia kitos pasistatę savo dideles sodybas. Gal taip įsikurti buvo drąsiau – tuomet aplink plytėjo tyrai, dar nebuvo pamiršti smulkūs plėšikavimai karų nutertose žemėse.

Aukštvilkių naujakuriai rimtai ėmėsi darbo – XVIII a. aplink kaimą jau driekėsi dirbamų laukų plotai, ruoželis miško tebuvo likęs pačiame pasienyje. Tuomet kaimo sodybos keliomis grupelėmis tęsėsi palei keliuką iš Traksėdžių (Lauksargių pietinio pakraščio) į Šakių kaimą. Vilkos upelio pakrantėse plytėjo ganyklomis paverstos drėgnos pievos.

1785 m. Aukštvilčiai buvo užregistruoti kaip karališkųjų valstių kaimas. Jis nepriklausė kokiame privačiame dvarininkui, o prievolės atliko pačiam krašto valdovui. Tai nebuvo menkas kaimas – jo 14 ugniakurų (sodybų) galėjo gyventi iki šimto žmonių. Anuomet Aukštvilčiai priklausė Šereitlaukio valsčiui ir Vilkyškių parapijai – iki vietos valdžios bei bažnyčios buvo nemažas kelio gabalas prastais keliukais.

1807 m. Prūsijoje panaikinus baudžiavą Aukštvilkių gyventojai tapo paprastais valstiečiais – be didesnių privilegijų, bet ir be prievolių. Kaimas toliau gyvavo kaip eilinis nuošalus Mažosios Lietuvos žemdirbių kaimas.

1817 m. kaime buvo užregistruota 18 ugniakurų (sodybų) ir 66 gyventojai. Tuomet Aukštvilčiai priklausė jau naujai Tilžės apskrčiai.

Ilgaamžį ramų kaimo gyvenimą gerokai sududino naujas valstybinis vėjus: 1830-1832 m. per kaimo žemių rytinį pakraštį buvo nutiesta anuometinė autostrada – tiesusis tarptautinis plentas iš Tilžės (o ir iš Karaliaučiaus bei

tuomet valdė 526 ha žemės.

Tad XIX amžiuje kaimas gyvavo panašiai kaip ir dauguma kitų Mažosios Lietuvos žemdirbių – laukininkų kaimų: jie palaipsniui augo, o amžiaus pabaigoje jau ėmė menkėti. Mat, anuometinės Vokietijos imperijos ūkiui išgyvenant ekonominio pakilimo dešimtmečius, daug jaunuolių iš kaimų susigundydavo len-gvesniais ir pelningesniais darbais miestuose bei Vakarų Vokietijos pramonės įmonėse.

Ir ramaus gyvenimo dešimtmečiais didžiųjų valstybių valdantieji sluoksniai rengėsi galimoms permainoms. Rytprūsiose buvo statomi įtvirtinimai (kai kur ir didelės tvirtovės), kelių tinklas buvo taikomas ir prie galimo karo su Rusijos imperija. Taip nuo Pagėgių iki valstybinės sienos Lauksargiuose 1904 m. buvo nutiestas plataus geležinkelio ruožas – iš pradžių nelabai kam reikalingas, bet labai praveręs Pirmojo pasaulinio karo metais. Tuomet tas ruožas buvo pratęstas iki Tauragės, o vėliau ir iki Radviliškio, taip sukuriant tada labai svarbią tarptautinę trasą Tilžė-Šiauliai-Ryga.

Šis svarbusis geležinkelis buvo nutiestas per Aukštvilkių kaimo žemių pietrytinį pakraštį, lygiagrečiai plentui Ryga-Lauksargiai-Tilžė-Berlynas. Geležinkelio linija atkrito dalį kaimo žemių, į jas tekdavo vykti per anuomet senuose keliukuose įrengtas geležinkelio pervažas. Taip Aukštvilkių kaimas atsidūrė pačioje judriausioje vietoje – per kažkada nuošalią vietovę plūdo kroviniai bei keliautojai.

Tas gyvenimas pakelėje kaimui skaudžiai atsiliepė 1914 metų rudenį. Tuomet plentu į Tilžę žygiavo carinės Rusijos kariuomenės daliniai, kartu siaubdami ir trumpam laikui užimto krašto plotus. Po kelių mėnesių Rusijos kariuomenė ilgam išstūmė Vokietijos kariuomenės dalinius, nuo Lauksargių nužygiavę toli į šiaurę bei rytus. Per susirėmimus nukentėjo Aukštvilkių apylinkės. Ten žuvusiems kareiviams keliose kapinėse buvo pastatyti antkapiniai

Idomu, kad Aukštvilkiuose tebebuvo aštuonetas sodybų, kurias gal buvo įkūrę pirmieji naujakuriai. Jos (kaip ir pats kaimas) buvo gana įvairios – skyrėsi savo pastatų išdėstymu ir kitkuo. Kaimo branduolyje buvo daug didelių pastatų, kuriuos buvo pasistatę stambieji ūkininkai. Sodybų bei pastatų stambumu Aukštvilčiai tuomet gan žymiai išsiskyrė iš aplinkinių kaimų: ten tebebuvo pasiturinčių ūkininkų kaimas.

Aukštvilčiai buvo išlaikę ir senojo kaimo bruožus. Matyt, praeityje (gal XV-XVI a.) prie Vilkos upelio aukštupio daugmaž vienu metu įsikūrė gal aštuoni naujakuriai, gavę panašaus dydžio nemažą žemės sklypus. Ta senovinė kaimo struktūra išliko per kelis šimtmečius, palaipsniui perdirbant atskiras sodybas, atnaujinant jų nusenčius pastatus. Ta prasme Aukštvilčiai buvo savotiškas istorijos bei kaimo architektūros paminklas – krašto senovinio kaimo pavyzdys.

Kaimas (kaip ir kiti šiame krašte) turėjo savo kapinaites. Jos buvo įkurtos supiltoje aukštoje kalvoje prie geležinkelio (jas įrengiant gal buvo pasinaudota dideliais žemės darbais tiesiant plentą bei geležinkelį). Į vakarus nuo kapinačių Aukštvilčiai turėjo kelis nedidelius karjerus, kur įvairiems reikalams buvo kastas molis ir kt.

Senasis kaimas gyvavo iki didžiųjų istorinių perversmų.

1939 m. kovo mėnesį Klaipėdos kraštą aneksavo nacistinė Vokietija. Buvo panaikinta Pagėgių apskritis, įvesta nauja tvarka. Prasidėjo Antrajam pasauliniam karui, kaimo vyrai buvo mobilizuojami į Vokietijos kariuomenę. Pajusti karo laikų sunkumai.

Tradiciinis Aukštvilkių gyvenimas nutrūko užgriuvus Antrojo pasaulinio karo pabaigai ir sovietinei okupacijai. Senieji gyventojai buvo evakuoti už Nemuno, ištuštėjusios sodybos niokotos.

Tačiau ir šiandien Aukštvilčiai įdomūs kaip labai vaizdingas kaimas, kur prie senojo kelio – kaimo gatvės glaudžiasi didieji raudonplyčiai gyvenamieji bei ūkiniai pastatai, papuošti įdomiais elementais.

Deja, po 1944 m. buvo nusiaubtos senosios kaimo kapinės, pagrobti ar suniokoti beveik visi ten stovėję gausūs antkapiniai paminklai, nebeliko ir senųjų medžių bei kapinių tradicinės įrangos elementų (vartų, tvoros ir kt.).

Kaimo pakraščiuose sovietmečiu buvo pastatyta standartinių sovietmečio trobesių. Laimė, kaimo centrinė dalis iki šiol išlaikė nemažą vertingų bruožų.

Ir šiandien Aukštvilkiuose dar tebestovi vaizdingi raudonplyčiai trobesiai, pažymėti 1912-1913 m. datomis. Tuometiniame kaimo „aukso amžiuje“ stambūs ūkininkai iš gautų pajamų galėjo statyti labai didelius ir tiems laikams modernius tvartus bei daržines, įsikurti dideliuose ir puošniuose mūriniuose gyvenamuosiuose pastatuose, kuriuos statant savo meistriškumą galėjo pademonstruoti vietos meistrai.

Po 1944 m. nusiaubtame Klaipėdos krašte – Mažosios Lietuvos šiauriniame pakraštyje, Aukštvilčiai iki šiol išsiskiria kaip gana vientasis, savo tradicinio pavidalo daugelį bruožų išlaikęs kaimas. Jie įdomūs ir kaip XX a. pradžios „statybinio bumo“ vaizdingas pavyzdys, atspindintis krašto istorijos savitumą.

1998 m. man pavyko užfiksuoti anuometinę Aukštvilkių būklę, dar išlikusius senus pastatus bei sodybas.

2008 metais aš pasiūliau Kultūros paveldo departamentui Aukštvilkių kaimą laikyti nacionalinio lygmens paveldo objektu, kaip nuo XV-XVI amžiaus gyvavusį savitą laukininkų – žemdirbių kaimą, kurio savitumą lėmė reta kaimo branduolio struktūra (palei Vilkos upelio vingį nusidriekusi kelių didelių sodybų juosta).

Atminties vėjas sunkmečio peizaže

Sueiga pas Martyną Janką Bitėnuose

Martyno Jankaus kapas Bitėnų kapinėse. Paminklo autorius Martynas Purvinas

Bitėnų kapinaitėse buvo pagerbtas Martyno Jankaus ir Vydūno atminimas

Rugpjūčio danguje ganydama debesis vasara pasuka rudens link. Kaimuose bei miesteliuose ataušta tradicinės šventės, tik dar pinasi po kojomis žiedais putoti žolynai ties Žolinės vartais. Bitėnų kapinaitėse sutinki šilutiškį, Klaipėdos universitetas Humanitarinio fakulteto Literatūros katedros docentui Marijū Šidlauską, su kuriu gali trumpą valandėlę padiskutuoti apie netekties poeziją. Kai vaikštai po Bitėnus jos matai daug.

Istorinės atminties akcentai rikiuojasi šalia Martyno Jankaus spaustuvės, apeidami apsukriai privatizuotą jo sodybos kiemą. Pagėgių savivaldybė praleido šansą turėti „Lietuviškos spaudos muziejų“. Trumparegiškos vietos kunigaikštukų politinės ambicijos numarino geras spaustuvininkų ir muziejininkų idėjas. Na ir ką gi dabar turim? Privačiose kolekcijose besiglaudžiančias senovines spaudos mašinas, bibliotekose gulinčias gražiausias metų knygas, kurių Neries krantinėje vamzdžiais išlankstyta kultūros sostinė, kažkodėl užsienio svečiams nerodo. Mano akimis Bitėnai, kaip ir knygnešio amatu besididžiuojanti šalis, panašūs į pamažu dūlijantį žmogiškosios būties paminklą, kuri kiekvienas nešiojamės savyje, tačiau nelabai sugebame jį kitiems parodyti Tautinio išdidumo tame nedaug. Tiesos vardan reikia pasakyti, jog senųjų Bitėnų kaimo gyvenimo tradicijų nėra, o naujos dar iki galo nesusiformavė.

Septintą kartą Martyno Jankaus muziejaus kieme stabtelėjo „Sueiga pas Martyną Janką Bitėnuose.“ 2003 m. laikraščio „Šilokarčema“ redaktorės Kristinos Toleikienės ir Martyno Jankaus muziejaus direktorės Giedrės Skipitienės iniciatyva buvo surengta pirmoji leidėjų, spaustuvininkų, krašto tyrinėtojų, istorikų, dailininkų kultūros darbuotojų šventė, sulaukusi respublikinio dėmesio. Tradicijos toliau tęsimos, tačiau jau be spaustuvininkų, be leidėjų, knygnešių draugijos, istorikų, žurnalistų, o gal ir be organizacinės ugnies. Kartais kai kuriuos darbus pradėdame daryti vien dėl

to, kad taip reikia, kad nepatogu sustoti, kad kažkam yra proga užsiangauzoti. Jau kuris laikas Bitėnuose nebesimato iškilus Klaipėdos krašto spaustuvininko ir mecenato Sauliaus Jokužio, leidėjo, šilutiškio Kęstučio Demerecko, vilniečio, unikalių lietuviškų leidinių leidėjo Petro Kalibato. Jau nėra mūsų istorinės sąžinės profesorius Antano Tylos, Vydūno draugijos pirmininko Vaclovo Bagdonavičiaus, Martyno Jankaus vaikaitės Ievos Jankutės. Ir ne vien dėl krizės renginiuose pasigendi maestro Stasio Domarko, Mažosios Lietuvos simfoninio orkestro paskleistos muzikos ant Rambyno kalno. Žvelgdamas į nusilpinėjusias Mažosios Lietuvos paveikslų sodo paveikslų lentas, matai ir jauti čia esant didelių vidinių prieštaravimų. Keičiantis muziejaus vadovams išryškėjo Pagėgių savivaldybės požiūris ir kultūros reiškinys. Panašu, kad dabar jie suplakami su komunalinio ūkio rūpesčiais. Atskirtis, man regis turėtų būti. Prioritetus pirmiausia turėtų nusibrėžti vietos politikai, suvokdami pagonišką tiesą, kad nekurstoma ugnis užgesa. Ar jums ne keista, kad ir pastarųjų metų sueigas pas Martyną Janką Bitėnuose nekvičiami net jo vardo premijos nominantai? Savivaldybėje, iš kurios internetinės svetainės, išimami jai nepalankių laikraščių pavadinimai kultūrinės demokratijos, reikia manyti, labai nedaug.

Jau kelintas kartas Martyno Jankaus muziejaus organizuojamuose renginiuose apeinamas Valterio Kristupo Banaičio atminimas. Taip nutiko ir ši kartą. Jeigu per oficialius renginius, kaip pagarbos ženklą dedame gėles ant Martyno Jankaus ir Vydūno kapų, kodėl pagailime kelių žiedų V. K. Banaičio kapui? Gal iš nežinojimo? Šią, Bitėnuose palaidotą asmenybę verta prisiminti ne tik kaip lietuviškos muzikinės kultūros šviesulį, bet ir kaip Vydūno, Martyno Jankaus lietuviškos laisvės ir nepriklausomybės idealų tęsėją.

Vargonininkas, chorvedys, publicistas, kompozitorius, visuomenininkas Valteris Kristupas Banaitis gimė 1918 m. rugšėjo 26

d. Karaliaučiuje, mirė - 1999m. rugsėjo 9 d. Vokietijoje.

V. K. Banaitis 1932–1935m. mokėsi Tilžės gimnazijoje bei Tilžės vargonininkų mokykloje (dėstytojas prof. K. Schnueris). Iš mokyklos buvo pašalintas už patriotinę lietuvišką veiklą. Vargonininkavo lietuvių evangelikų parapijoje. 1937 m. atvyko į Kauną, kur baigė „Aušros gimnaziją ir pradėjo studijuoti Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakultete, 1939 – 1941 m. vargonus ir kitas disciplinas studijavo Kauno konservatorijoje (dėst. Jonas Bendorius, Balys Dvarionas, Vladas Jakubėnas). Vėliau persikėlė į Vilnių, čia 1940 m. spalio mėn. suorganizavo simfoninį orkestrą, iš kurio išaugo Valstybinės filharmonijos orkestras. V. K. Banaitis laikomas vienas iš Valstybinės filharmonijos steigėjų.

Parašė kantatą „Lietuva, Lietuva, tu kaip saulė gyva“, harmonizavo apie 40 liaudies dainų chorui, solistams, fortepijonui ir simfoniniam orkestrui. Spaudai parengė 34 lietuvių evangelikų choralus (1951 m.). Jo daina „Ant ežerėlio rymojau“ buvo atlikta 1971 m. JAV ir Kanados lietuvių dainų šventėje Čikagoje. Buvo Baltijos tautų muzikos švenčių komiteto vedėjas. Kartu su J. Žilevičiumi buvo Italijos Rickordi muzikos enciklopedijos lietuviškojo skyriaus bendradarbis.

Reikia džiaugtis, kad dabartinė muziejaus direktorė Sigutė Kulikauskienė pabandė atsigręžti į šio renginio ištakas. Po kelerių metų pertraukos vėl buvo organizuojama konferencija, gal kiek kuklesnė už anksčiau buvusias, tačiau skatinanti istorinės atminties judėjimą savo krašte. Viena iš Martyno Jankaus muziejaus įkūrėjų, bitėniškė Birutė Žemgulinė prisiminė muziejaus įkūrimo peripetijas, pasidalino taikliais pastebėjimais ir įvykių komentarais. Pagėgių Algimanto Mackaus gimnazijos istorijos mokytojas Robertas Maziliauskas apžvelgė Martyno Jankaus visuomeninę veiklą. Vilkyškių vidurinės mokyklos pedagogė, istorikė Sonata Jončienė analizavo M. Jankaus muziejaus veiklą.

Visuomenei buvo pristatyti tys Pagėgių krašto tautodailininkų darbai, ne visai kukliai išsipraudę į profesionaliai nutapytą „Mažosios Lietuvos paveikslų sodą“. Siuometinius darbus pavadinti Bitėnuose vykusio plenero rezultatais - šiek tiek netikslu. Tarptautinis žodžių žodynas ši prancūzų kilmės žodį apibūdina kaip tapytojo darbo vietą po atviru dangumi,

tapytą iš natūros gamtoje, perteikiant gamtovaizdžio spalvų, jo niuansų ir refleksų, kintančių nuo oro ir saulės, įvairovę. Kažin ar daug šio apibrėžimo sąvokų darbuose rasime? Darbai buvo daromi toli nuo Mažosios Lietuvos paveikslų sodo kūrybinės erdvės. Elvyra Šulcienė iš Natkiškių, Eligijus Kriaučiūnas iš Lumpėnų ir Irena Jurgaitienė iš Pagėgių padovanojo Bitėnuose veikiančiai paveikslų galerijai po savo kūrinių. Čia tenka papriekaištauti vietinių dailininkų veiklos koordinatoriui Gediminui Kačiuliui ir kitiems taip vadinamo plenero organizatoriams. Kūrybinės patirties stokojantiems autoriams, kaip įkvėpimas buvo reikalinga M. Jankaus sodybos ir Mažosios Lietuvos paveikslų sodo aplinka ir erdvė. Jiems būtų buvę kur kas naudingiau kelias dienas pavargti M. Jankaus daržinėje, negu priebėgomis tarp buitinių reikalų ir šeiminio gyvenimo, kūrybines idėjas bei ambicijas realizuoti nuosavuose sandėliukuose.

Mažosios Lietuvos paveikslų sodas pakol kas nėra kokio nors vieno politiko ar vien Pagėgių savivaldybės nuosavybė. Šio unikalaus kultūros objekto kūrėjai yra čia savo darbus eksponuojantys dailininkai. Idomu, kokiomis sutartimis ir įsipareigojimais Pagėgių savivaldybė reglamentuoja čia esančių darbų būvimą, Lietuvoje žinomų autorių darbų apsaugą, bei šių darbų autorių teises. Jeigu tokių sutarčių nėra, tai kodėl? Ar antikorporcinės komisijos pirmininko tėvoniškos nesaisto Lietuvos Respublikos Autorinių teisių įstatymas? Bitėnų sunkmečio peizažu nuskriejantis atminties vėjas patvirtina visais amžiais gyvavusią taisyklę „Viskas praeina“. Laukdami kitos šventės dar turime laiko pagalvoti ar jos tikrai reikia kasmet.

Eugenijus SKIPITIS,
Juozas VERCINKEVIČIUS,
Bitėnai, Pagėgių sav.
Autorių nuotr.

Apie M. Jankaus muziejaus įkūrimą prisiminimai dalijosi Birutė Žemgulinė

Pagėgių meras Virginijus Komskis dėkojo plenero dalyviams

Lumpėniškis Eligijus Kriaučiūnas prie savo darbo „Bitėnų prieplauka“

Birutės ir Kazimero Žemgulių sūnus Aurelijus su žmona Laimute yra šio krašto kultūrinių tradicijų tęsėjai

Istorijos mokytoja Sonata Jončienė

Muziejaus direktorė Sigutė Kulikauskienė susirinkusiems pratarė, jog prie M. Jankaus muziejaus ketina įveisti botanikos sodą

Šigalių kaimo etnografinis ansamblis „Kamana“ yra visų Pagėgių savivaldybės renginių siela

Knygos

Pačiame Pietų Lietuvos pakraštely

Igno Plioraičio „Kapčiamiesčio parapijos“ lapus besklaidant

Juozas KUCKAILIS, Vilnius*Kapčiamiesčio bažnyčios fasadas 1977 metais*

Tačiau, kad ir negausus, lietuvių patriotų būrelis ėmėsi darbo. 1918 m. lapkričio 17 d. vokiečiams lyg ir pasitraukus iš Kapčiamiesčio, klebonas kun. Pranas Urbonavičius sušaukė pirmąją parapijos susirinkimą, kad išsirinktų šokią tokią valdžią. Tačiau, skaitant tą pačią dieną gautą Valstybės Tarybos atsisaukimą į tautą, pasirodė vokiečių raitelių būrys. Vokiečiai puolė mušti ir vaikyti susirinkusius lietuvius. Kai kurie susirinkimo dalyviai, jau iš anksčiau žiauraus vokiečių elgesio įbauginti, pasileido bėgti.

Tuo tarpu Valentų kaimo gyventojas Lisauskas, nors ir beginklis, drąsiai stojo prieš vokiečių raitelius, kviesdamas ir kitus nepasiduoti, mušamas ėmė gintis. Vokiečiai jį nušovė.

Vokiečiai sugrįžo į Kapčiamiestį ir „ėmė valdyti“, kaip ir anksčiau. „Žmonės baisiai nepatenkinti jų elgesiu. Apsigyveno pas žmones, kaimuose ir miestely, ir pradėjo šeiminkauti. Dėl trūkumų butų, sunku jiems buvo surasti. Bet jie nepaisė: kas neužleido jiems gerumo, privertė varu. Išmesdavo moteris su mažais vaikais į gatvę ir paimdavo. Taip 4-tą gegužės mėn. Kapčiamiesčio miestelio gyventoją Rašauskienę išmetė į gatvę su mažais vaikais ir susikraulino į josios butą. Kas priešinasi, gauna mušti...“, – rašoma 1919 metų gegužės 16 d. laikraštyje „Lietuva“. Užėmė ir valsčiaus raštinės patalpas, jos daiktus išmesdami į lauką. Produktus, pašarus iš žmonių pirkto „nustatytomis kainomis“, bet mokėjo kiek jiems patikdavo. Pavyzdžiui, vienam Puodžių kaimo ūkininkui už šiaudų vežimą sumokėjo vieną markę. Vokiečių žandarai Kapčiamiestyje laikėsi net iki 1919 m. birželio mėnesio.

Kad ir esant vokiečiams, veiklesnieji lietuviai netrukus po minėtojo incidento sudarė 6 asmenų parapiinį komitetą, į kurį buvo išrinkti: klebonas kun. Pranas Urbonavičius, Vincas Kelmelis, Juozas Lisauskas, Domas Sakavičius, Jonas Rudzika, Vincas Juškevičius. Knygos autorius I. Plioraitis rašo, jog vokiečiai „sušaukė visų parapijų klebonus ir kitus valsčių igaliotinius į Seinus ir įsakė susitvėrusiam tuomet Seinų Apskrities komitetui išsirinkti parapijinius komitetus“ (p. 31). Tačiau čia jis klysta: parapijų komitetai buvo kuriami ne vokiečių valdžios įsakymu, o

lietuviškosios valdžios raginimu. 1918 m. lapkričio 11 d. Valstybės Taryba sudarė pirmąjį Lietuvos ministrų kabinetą. Tos pačios dienos – lapkričio 11-osios – atsisaukimu ji paragino Lietuvos gyventojus pradėti organizuoti civilinę valdžią, milicijos būrius, kurie galėtų gyventojus apsaugoti nuo įvairaus plauko plėšikų. „Negaišdami nei dienos, kiekvienoje parapijoje susirinkite visi vyresnieji, be kalbos ir tikybos skirtumo, ir išrinkite parapijos komitetą iš penkių ar septynių žmonių. Išrinktasai komitetas tuojau turi paimti į savo rankas tvarkyti apylinkės gyvenimą. Tasai komitetas tuojau turi pasikviesti stiprius ištikimus vyrus ir sudaryti iš jų miliciją“, – sakoma atsisaukime, kuris buvo išspausdintas 1918 m. lapkričio 13 d. „Lietuvos aide“ ir paskleistas po visą Lietuvą.

Seinų apskrities parapijų komitetų atstovų suvažiavimas įvyko 1918 metų gruodžio 10 d. Jame dalyvavo Lazdijų, Šventėžio, Kučiūnų, Veisiejų, Kapčiamiesčio, Seinų, Seinų miesto ir Suvalkų apskrities lietuviškųjų parapijų – Smalėnų ir Punsko parapijų komitetų (Leipalingis tuo metu iki 1919 m. vasaros priklausė Alytaus apskričiai) atstovai. Buvo išrinktas apskrities komitetas ir apskrities valdyba. Pirmajame valdybos posėdyje, be valdybos narių, dar dalyvavo Vidaus reikalų ministerijos igaliotinis inž. Stasys Čiurlionis su padėjėju Juozu Vaišnoru. Valdybos pirmininku tapo dr. K. Norkevičius iš Seinų. Buvo numatyti pirmieji apskrities valdybos darbai: „parapijų komitetų instruktavimas, lešų suradimas, milicijos organizavimas, maisto reikalų organizavimas, buvęs tada gan opus; miškų ir ežerų apsauga ir globa“ (J. Kalk. „Seinų apskr. savivaldybių kūrimosi pradžia“, „Savivaldybė“, 1933, nr. 12, p. 10–13).

1919 m. sausio 11 d. vidaus reikalų ministras išleido aplinkraštį, kuriuo įsakė vietoje parapijų komitetų sudaryti valsčių komitetus, išrenkant vieneriems metams valsčiaus viršaiti, jo padėjėją ir vykdomąjį komitetą. Pirmuoju Kapčiamiesčio viršaičiu buvo išrinktas Petras Jarašius iš Kareivionių kaimo. Tačiau vietos gudai ir sulenkęjusieji lietuviai jo nepripažino, sudarė kitą komitetą, o viršaičiu išsirinko Jančiulevičių iš Kapčiamiesčio. Šis vykdė visus lenkų valdžios, gaunamus iš Gardino, nurodymus. Buvo ir daugiau pasireiškusių antivalstybine veikla. 1919 m. pradžioje tvarkai palaikyti įkurtas 8 asmenų milicijos būrys. Jį Seinų apskrities komendantas patvirtino ir apginklavo.

Kilo Nepriklausomybės kovos, teko ginklu ginti ne tik Kapčiamiestį ir jo apylinkes, bet ir visą kraštą. Lietuvos kariuomenės kūrėjais savanoriais stojo Juozas Barauskas, Petras Olšauskas (savanorių sąrašuose – Ališauskas), Leizeris Ovčinskas, Pranas Vaikšnoras, Juozas Žilvys iš Kapčiamiesčio, Ignas Dumbliauskas iš Menciskės kaimo, Motiejus Dumbliauskas ir Balys Jurkonis iš Vainiūnų, Kazys Jurkonis iš Jančiulių, Pranas ir Stasys Kryžokai iš Paveisininkų, Juozas Čmukas iš Padumblių ir kiti.

Kapčiamiestis visą Nepriklausomybės kovų laikotarpį buvo pafrontės miestas, ne kartą patyręs lietuvių-lenkų kovų įkarštį. 1920 m. miestelis labai nukentėjo nuo reguliariosios lenkų kariuomenės, kuri per jį traukė iš Seinų į Druskininkus, vydamasi bolševikų armijos likučius. Pasak I. Plioraičio, lenkai grobė iš gyventojų viską, kas tik pakliuvo po ranka, nepalikdami nei šapo gyvulių pašaro, nei paskutinio duonos kąsnio, išplėšė valsčiaus raštinę. Galėtume pridurti, kad nuo jų ypač nukentėjo pradžios mokykla: sudegino suolus, iš-

plėšė langus, suniokojo kitus mokyklinius baldus. Lenkų priktadarybės tęsėsi, kai jie neutraliojoje zonoje buvusiame Varviškės kaime įkūrė savo forpostą, į kurį susitelkė daug pačių įvairiausių svieto perėjūnų bei civiliniais drabužiais perrengtų lenkų kareivių. Jiems vadovavo lenkų kariuomenės poručikas Pilewskis, pasivadinęs Chmūra ir skelbęs „nepriklausomos Varviškės komendantu“. Šios gaujos siautėjo plačiose apylinkėse, nuolat puldinėdamos ne tik Kapčiamiesčio ir Leipalingio valsčių kaimus, bet pasiekdamos net Veisiejus, Kučiūnus, kitoje pusėje – Liškiavą. Visi šio krašto gyventojai buvo verčiami duoti lenkų „partizanams“, žmonių vadintiems tiesiog banditais, duoklę, vadinamąją „daliną“. Buvo reikalaujama pinigų, maisto, drabužių, degtinės. Kas nevykdėdavo reikalavimų, į tuos kaimus buvo siunčiamas baudžiamasis būrys. Turtą atimdavo prievarta, žmones sumušdavo, suluošindavo, kartais net nužudydavo. Ne kartą bandyta šį banditų lizdą likviduoti, tačiau vis nesėkmingai, nes juos ugnimi paremdavo kitapus Nemuno stovėję reguliariosios lenkų kariuomenės daliniai. I. Plioraitis aprašo kovų epizodą, kaip lietuviai 1922 m. vasario 13 d. prieš lenkų „partizanų“ pasiuntė 18 milicininkų. „Lenkai juos apsupo ir suėmė“, – pažymi autorius. Tačiau buvę siek tiek kitaip. Kaip rašoma 1922 m. kovo 18 d. „Trimite“ (p. 30), Varviškės „respublika“ kontroliavo didžiąją dalį aplinkinių miškų. Jų gyventojai varė smarkią „prekybą“ su Lenkija, veždami medžius į Sapackinę ir Gardiną. Net lenkų valdžiai įkūrėjo ir ji paragino, kad lietuviai likviduotų „respubliką“, išgaudytų banditus. Tad milicijos (ne policijos, nes tokios dar nebuvo) vadas į Varviškę pasiuntė tą atlikti 18 milicininkų. Lenkai išsigando ir pabėgo už demarkacijos linijos. Vasario 19-ąją lietuvių milicininkus aplankė lenkų žandarmerijos seržantas, kuris užtikrino, kad lenkai į šią žemę daugiau nepretenduos. Tačiau tos pačios dienos vakarą 45 tariamųjų „partizanų“ ir žandarų būrys, vadovaujamas minėtojo seržanto, užpuolė mūsų milicininkus, kurie buvo persiskyrę į dvi grupes, stovėjusias per tris kilometrų viena nuo kitos. „Sugautuosius milicininkus begėdiškai kankino ir mušė šautuvų buožėmis. Sumuštus nurengė ir suklupdę prieš paveikslą davė prisiegą, kad daugiau Lietuvos Valdžiai netarnautų ir į jų „respubliką“ neitų“, – rašoma „Trimite“. Pasak šio pranešimo autoriaus, tarp kankintojų ypač pasižymėjo Geda iš Sventijansko, kurį dar 1919 m. Lietuvos valdžia buvo areštavusi ir pasodinusi į Kauno kalėjimą. Tik jo tėvui sumokėjus 2000 auksinų, buvo paleistas. Antras „karžygis“ – pirmojo brolis, kuris „yra pasižymėjęs, šaudydamas girininką Zukauską“, taip pat buvo areštuotas ir sėdėjo Lazdijų kalėjime. Sugavęs milicininką Varnele, jis brauningu sudaužė galvą, būtų ir nužudęs, bet šiam pasisekė pabėgti. Varviškės banditų lizdas buvo likviduotas tik 1923 m. kovo 23 d. (ne vasario 24, kaip rašo I. Plioraitis) vadinamosios „Varviškės ekspedicijos“ metu Alytuje stovėjusio 11-ojo pėstininkų pulko 1-ojo bataliono ir vietos šaulių bei milicininkų jėgomis.

1923 m. Kapčiamiestyje buvo 835 gyventojai, valsčiuje – daugiau kaip 5000, vyrų 350 mažiau negu moterų. Nurimus kovoms su lenkais, prasidėjo normalus gyvenimas. 1925–1926 m. buvo pastatyta nauja pradžios mokykla, ir ne bet kokia – mūrinė, dviaukštė. Jaunimas veržėsi prie mokslo. 1932 m. sausio 1 d. žiniomis, Kapčiamiesčio valsčiaus pradžios mokykloje mokėsi 455 mokiniai: Bugiedos – 65, Kalvių – 45, Kapčiamiesčio – 152, Kazu-

biškės – 68, Padumblių – 76, Pertako – 60. Atsirado daugiau mokytojų – pagyvėjo kultūrinis, visuomeninis gyvenimas. Nuo 1919 m. pabaigos aktyviai veikė šaulių būrys. 1925 m. balandžio 13 d. kun. Prano Urbonavičiaus iniciatyva įkurta Kapčiamiesčio pavasarininkų kuopa, tais metais turėjusi net 200 narių. Vėliau buvo suburtas ir pavasarininkų orkestras, kuriam vienu metu vadovavo kun. Danielius Baužys. Aktyviai veikė angelaičių pulkas. Įkurtas Lietuvių katalikių moterų draugijos skyrius. Savo veikla ypač pasižymėjo jaunalietaiviai, skyrių turėjo tautininkai. Jaunalietaiviai, vadovaujant mokytojui Jokūbui Aržuolaičiui, dar 1933 m. įkūrė savo knygyną. 1934 m. jame buvo 111, 1935 m. – 306 knygos. Už „Jaunosios kartos“ platinimą skyrius buvo apdovanotas 50-čia knygu, o 1938 m. jam skirtas knygų vajeaus 190 knygų knygynas. Bolševikams užėmus Lietuvą ir 1940 m. biržely likviduojant jaunalietaivių skyrių, iš jų knygyno buvo paimta apie 620 knygų. Nemažą knygynėlį taip pat turėjo jaunieji ūkininkai: 1938 m. jame būta 394 knygų. Dar 1934 m. savo knygynėlį įsteigė šauliai. O 1939 m. sausio 1 d. Kapčiamiestyje atidaryta valstybinė viešoji biblioteka. Bibliotekos vedėju buvo paskirtas Albertas Pilipavičius. Nuo 1940 m. spalio 5 iki 1941 m. sausio 5 d. jai vadovavo Česlovas Radvilavičius, po jo – Janė Černiauskaitė. Nuo 1941 m. lapkričio 1 d. bibliotekai vadovauti paskirtas pradžios mokyklos vedėjas Jurgis Jurkūnas. Manau, nereikėtų apeiti ir įdomaus fakto, kad 1924 m. čia buvo leidžiamas „Lietuvos visuomenės, kultūros ir ekonomijos savaitraštis „Bakužė“. Jo redaktorius leidėjas – S. Kuliešis.

Dar 1925 m. birželio 15 d. buvo įsteigtas Kapčiamiesčio paštas, atlikdavęs visas reikalingas operacijas. Pirmasis pašto viršininkas, atrodo, buvęs S. Ambrulevičius. Nuo to laiko nereikėjo kapčiamiestiečiams vykti į už 11 kilometrų esančius Veisiejus, kad galėtų atsiimti apdraustą korespondenciją. 1938 m. atidarytas sveikatos punktas. Jo gydytojas buvo Vulfas Pilvinskis. 1937 m. čia gydytoju dirbo B. Blatas, 1940 m. – H. Glombekas. Be jau minėtojo Petro Jarašiaus, Kapčiamiesčio valsčiaus viršaičiais Nepriklausomybės metais buvo renkami: Leonas Kočiūnas, Jonas Rudzika, Jonas Lisauskas ir kiti. Valsčiaus tarybos pirmininku nevieną kartą išrinktas Vincas Kelmelis. 1926 m. jis – apskrities valdybos narys.

1940 m. biržely užgriuvo bolševikinė okupacija. Visos visuomeninės organizacijos buvo uždarytos, jų turtas nusavintas, iš bibliotekos pašalintos bent kiek „sovietinei liaudžiai kenksmingos“ knygos, vietoje jų lentynos užpildytos marksizmo-leninizmo veikalais. Prasidėjo represijos, suiminėti žmonės. Ypač daug Kapčiamiesčio valsčiaus žmonių nukentėjo per 1941 m. birželio trėmimą. Į šaltojo Sibiro platybes, pasmerkiant nežmoniškoms kančioms, dažnai ir mirčiai, tąkart buvo išvežta Onos ir Boleslovo Alkinavičių iš Ivoškų 4 asmenų šeima, Magdė Audzevičienė su 2 sūnumis iš Varviškės, 8 asmenų Juškevičių šeima iš Pertako, Juozas ir Antanina Kelmeliai, Kazė Levulienė iš Paliepio, viršaičio Jono Lisausko iš Valentų šeima, kiti.

Kapčiamiestis labai nukentėjo per 1941 m. birželio 22 d. prasidėjusį Rusijos-Vokietijos karą. Degė miestelis, sudegė ir bažnyčia. Vos bolševikai buvo išvyti, birželio 23 d. buvo sudarytas Kapčiamiesčio valsčiaus laikinasis komitetas. Valsčiaus

Lietuvių tremties istorija

Ištremtųjų kančios Sibire ir vargai sugrižus

Dr. Juozas ČAPLIKAS, Vilnius

Ypač skaudžiai Lietuvos gyventojus palietė stalinistų organizuoti žmonių trėmimai. Pirmoji tokių nusikalstamų veiksmų banga per Lietuvą nusirito 1941-ųjų birželio 14-ąją. Lietuvos inteligentija, visus gyventojus sukrėtė 1945-1952 metų masinės Lietuvos gyventojų deportacijos. Per 1941-1945 metus iš Lietuvos buvo ištremti 120 924 žmonės (LYA, F. 3377, Ap. 58, B. 916, L. 1-2), o 1944-1952 metais į NKGB ir NKVD lagerius ir kolonijas iš Lietuvos buvo išvežti 142 579 kaliniai (A. Anušauskas, Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1948-1958 m., V., 1996, p. 357). Ypač jautriai šią Lietuvos tragediją išgyveno mūsų geriausi tautos sūnūs ir dukros. Būtent šių tragiškų įvykių fone buvo puolami mokslo ir meno, kultūros ir švietimo darbuotojai už apolitiškumą, kosmopolitizmą, buržuazinę ideologiją, už šiurščias politines „klaidas“, skaitant aukštosiose mokyklose paskaitas bei dėstant mokyklose politinius visuomenės mokslus.

Trėmimų iniciatoriai

Kaip matyti iš dokumentų, trėmimo organizavimo iniciatyva priklausė TSRS politinei ir saugumo vadovybei – J. Stalinui, L. Berijai, Litkensui, E. Rudakovui, V. Merkulovui, V. Abakumovui, I. Serovui. Pastarieji du, būdami Rygoje, turėjo kontroliuoti visų trijų Baltijos valstybių gyventojų trėmimo operaciją. Lietuvoje daugiausia parengiamųjų darbų atliko P. Gladkovo vadovaujamas NKGB, aktyviai talkinamas NKVD.

1941 m. birželio 13 d. L. Berijos pavaduotojas V. Černyšovas į Rygą išsiųstoje telegramoje trėmimų koordinatoriams I. Serovui ir V. Abakumovui nurodė, kiek tremtinių ir kur juos reikia vežti. Iš Lietuvos buvo numatyta išvežti 21 114 žmonių (7498 – į lagerius ir 13616 – į tremtį).

Kiekvienoje apskrityje NKGB turėjo parengtus detalius trėmimų vykdymo planus. Antai NKGB Lazdijų apskrities skyriaus viršininko Naujalio patvirtintoje ištraukoje nurodytas apskrities trėmimų organizatorių trejetas ir išdėstytas trėmimų planas. Operacijos vadovybė: NKGB kontržvalgybos skyriaus vyr. oper. įgaliotinis leitenantas Stepaniancas, NKGB Lazdijų apskrities skyriaus viršininko pavaduotojas saugumo seržantas Mirošničenko ir NKVD Lazdijų apskrities skyriaus viršininkas Zavadskas. Nurodoma ir šio trejeto užduotis – organizuoti paėmimą, atvežimą į pakrovimo punktus, pakrovimo į vagonus 531 žmogų, kurie numatyti suimti ir ištremti, iš jų: 25 tautininkai, 18 jaunlietuvių, 37 šauliai, 21 policininkas, 5 dvarininkai, 9 pavasarininkai, 3 katalikų veikimo centro ir kt. (LYA, F. 403, Ap. 15, B. 18, L. 1)

Analogiški trejetukai su panašiais planais veikė visose apskrityse. Trėmimams vykdyti buvo mestos visos Lietuvos NKGB ir NKVD pajėgos. Į pagalbą buvo pasitelkta NKGB ir NKVD iš Rusijos, Ukrainos bei Baltarusijos.

Trėmimai prasidėjo 1941 m. birželio 14 dieną. Tremtiniams buvo leidžiama pasiimti ne daugiau kaip 100 kg: drabužių, avalynės, indų, patalynės, maisto. Tačiau viską sprendė apskričių trejetukai. Anati tremtinys G. Pronckus (Onuškis) sakė: „Vežant mūsų šeimą leido pasiimti dvi pagalves ir vieną apklotą. Iš drabužių nebuvo galima nieko daugiau pasiimti. Neleido net maisto pasiimti“. Tremtinė A. Šapokienė iš Alytaus ištremta su puspenktų ir pustrėčių metų dukromis, sakė: „Norėjau daugiau drabužių, baltinių paimti, bet enkavedistai neleido. Renktis

leido tik 45 minutes“. Analogiškai buvo elgiamasi daugelyje apskričių.

Su prierašu „Visiškai slapta!“ LKP (b) CK sekretorius A. Sniečkus pranešime VKP (b) CK sekretoriui A. Ždanovui apie 1948 metų trėmimus pažymima, kad „Tarybų valdžiai ir lietuvių tautai priešiškų elementų iškeldinimo operacija visoje Lietuvoje vyko sklandžiai... Utenos apskrityje iš numatytų iškeldinti 450 buožių, banditų ir jų pagalbininkų šeimų pavyko iškeldinti tik 366. Pasislėpė nuo iškeldinimo 129 šeimos... Iš viso respublikoje nuo iškeldinimo pasislėpė 1200 šeimų. Kai kuriose apskrityse per operaciją mėgė bėgti - 5 žmonės buvo nušauti ir vienas usžeistas...“. Toliau kaip pasityčiojimas skamba apie ištremtųjų turtą: „Iš viso buvo gauta 15 919 arklių. Jie paskirstyti šitaip: už respublikos ribų išvežta 2050 arklių, perduota kolūkiams 1738, žemės ūkio draugijoms – 3212, neturintiems arklių valstiečiams – 1220 ir kt. Gauta 20 786 kiaulės... buvo grobstymų“. (LYA, F. 1771, Ap. 52, B. 15, L. 4, 11, 12)

Apskričių viršininkai, NKGB, NKVD, valstiečių darbuotojai ramia sąžine savinosi ištremtųjų likusias materialines ir dvasines vertybes: baldus, porcelianą, paveikslus, audinius, galvijus, muzikos instrumentus, dviračius bei kt. Antai Pasvalio valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas M. Gedrikas nekainojo išparceliuoto turto, o su Pušaloto valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininko I. Smirnovo žinia palėpėje buvo paslėpti geriausi baldai, 10 drabužių bei indų spintų, 2 sofos ir kt. (Ten pat, L. 126, 128)

LKP (b) CK ir LTSR MT įgaliotinio E. Načo informacijoje apie Rokiškio apskrities gyventojų trėmimą 1949 m. su pasididžiavimu pranešama, kad „Per papildomą iškeldinimo operaciją, pagal nurodymą iš respublikos centro, iškeldinimo planai įvykdyti ir viršyti. Iš viso išvežtos 359 šeimos (planas – 325)... Pirmasis ešelonas su iškeldinamaisiais išsiųstas 1949 m. kovo 27 dieną, sekmadienį, o antrasis ešelonas su papildomais iškeldinamaisiais išsiųstas 1949 m. kovo 29 d., antradienį“. (LYA, F. 1771, Ap. 52, B. 80, L. 51)

Panašios informacijos buvo siunčiamos į LKP (b) CK iš visų apskričių. Daugelyje jų nurodoma, jog politinė ir moralinė būklė patenkinama, o iškeldinimui mobilizuotas aktyvas dirbo tikrai bolševikiškai, sėkmingai įvykdęs visas iškeldinimo užduotis. Iškeldinimas prisidėjo prie tolesnio kolūkių gausėjimo.

Kančių ir pažeminimo metai

1941 m. birželio 14-oji – Lietuvos gyventojų, geriausių lietuvių tautos sūnų ir dukrų trėmimų pradžia. Tai diena, kurią minėsime su didele širdgėla, didele netektimi. Tą dieną vyko ne tik Lietuvos gyventojų, bet ir nacionalinių ir dvasinių turtų naikinimas. Tai buvo carinės imperijos politikos vykdymo tęsinys, lietuvių tautos genocidas. Archivynėje byloje skaitome: „Ištremiamas Urbšys Juozas – buvęs užsienio reikalų ministras iki 1941 metų birželio 15 dienos, nepartinis; Urbšienė-Mašiotaitė Marija – buvusio ministro žmona, žinoma publicistė, nepartinė; Merkys Antanas – buvęs premjeras ministras iki birželio 15 d., tautininkų partijos narys; Bičiūnas Vytautas – rašytojas ir menininkas, buvęs Seimo narys, tautininkų partijos narys, fašistinių laikraščių bendradarbis; Smetona Adomas – menininkas, buvusio prezidento giminaitis, nepartinis; Gustainis Valentinas – žinomas publicistas iš tautininkų stovyklos, ir kiti.“ (LYA, F. 1771, Ap. 5, B. 61, L. 2-3)

Apie žiaurias trėmimo sąlygas tremtinė Juzė Sadauskaitė iš Raseinių pasakojo, kad ji buvo suimta birželio 15 d. „Nors sirgau ir gulėjau lovoj. Už ką trėmė, nežinau. Esu paprasta darbininkė. Raseinių kalėjime išlaikė parą, kol surinko daugiau tremiamųjų. Viduklės stotyje talpino į traukinį, kuris stovėjo iki birželio 17 d. Čia nedavė nei gerti, nei valgyti. Birželio 18 d. leido atsigerti vandens. Birželio 18 d. vakare atvežė į Naująją Vilnią, kur išlaikė iki 20 dienos. Per tą laiką nedavė nei gerti, nei valgyti. Žmonės troško, šaukė, daužės“. Taip tremiamoji trumpai išdėstė savo ir kitų tremiamųjų dalį ir kančias jau pirmomis trėmimų dienomis. O Liusė Garnytė rašė: „Iki birželio 16 d. gyvenau Zarasų apskrityje, Dusetų valsčiuje, Didžiadvario kaime. Prieš dvejus metus mirė tėvas Kransnojarsko lageriuose, mano motina ligota, iš Lietuvos padėti nėra kam... Ach kaip norėčiau nors trumputę minutę pabūti namuos, pamatyt tą dvišakę sodo gale žydinčią vyšnią, prie tiltelio augančią strainią liepą, kurią taip mylėjau. Pasiilgau šulinio svirties girgždėjimo ir šlamančių klevų...“. (LYA, F. 17541, Ap. 1, B. 7, L. 41) Ne vienas ištremtasis ilgėjosi Lietuvos, savo gimtųjų namų, likusių giminių ir draugų.

O štai iš blanko lapelio suklijuotas mažas vokelis. Ant jo užrašyta: zakaznoje, Moskva, Kreml, Verchovnyj Sovet Litovskoj SSR, o atgalinis adresas toks: Altaiskij kraj, Troicijskij rajon, Belovskij svinosovchoz 1 brigada E. Grebliauskienė. O štai ir jos laiškelio (parašyto ant rajkoopsajungos blanko antros pusės) turinys: „Aš, Elena Grebliauskienė, prieš ištremimą 13 metų dirbau Valstybės teatre, dirbau tik tai menui ir jokiai partijai nepriklausiau. Nesijaučiau niekuo kalta, dabar turiu dirbti sunkiai, kovoti dėl duonos kąsnio savo vaikams. Mano vyras lagery. Prašyčiau man padėti. Teko girdėti. Kad Maskvoje veikia Lietuvos SSR artistų grupė. Labai prašau nurodyti adresą Kipro Petrausko, Aleksandro Kupsto, Aleksandro Staškevičiūtės, Romano Marijošiaus“. (LYA, F. 1771, Ap. 6, B. 50, L. 3) Veikiausiai į jos laiškėlį niekas taip ir neatsakė, nes ant jo nėra nei gavimo datos nei rezolucijos. Nesunku įsivaizduoti šios aktorės skausmą. Ji juk buvo žinoma ir gerbiama aktorė ir užuot ją išgelbėję paliko toliau dirbti kiaulių fermoje. Ar tai ne cinizmas, žmogaus orumo pažeminimas? O laiškelis buvo siųstas į Kremlių viliantis, kad būtų artistai kolegos padės! Šitaip buvo elgiama ir tyčiojama iš tremtinių ir kalinių, pakliuvusių į sovietinius lagerius.

Skaitydamas šį laiškėlį prisiminiau velionį monsįnorą Kazimierą Vasiliauską, kuris pasakojo apie savo vargus anglių kasykloje. Dirbo komunistinio darbo brigadoje. Prižiūrėtojams gerai buvo žinoma, jog tai neeilinis žmogus, dvasininkas. Šimtai ir tūkstančiai buvo tokių pažemintųjų.

Prašymai palengvinti sunkią dalį – be atgarsio

Ištremtieji siunčia laiškus, prašymus savo kaimynams, į Maskvą, pasitraukusiems vadams, tikėdamiesi jų paramos, prašydami leisti sugrižti į savo gimtuosius namus, palengvinti jų sunkų gyvenimą, paremti materialiai, nes daugelis jų gyvena pusbadžiu. Tačiau jų šauksmas liko be atgarsio. Tremtinė Olga Kregždienė laiškelyje, išsiųstame į Maskvą, rašė: „Gerbiamas, aš kartu su vyru 14 birželio 1941 m. buvau išvežta iš Kauno. Mums nieko nepasakė, kad būsime išskirti, ir todėl dedant daiktus, mes juos dėjome kartu.

Tada stotyje mus išskyrė, visus sunkesnius daiktus paėmė su savimi mano vyras. Sakė, kad atskirai būsime tik kelionėje, o paskui sujungs kartu. Jau 7 mėnesiai kaip mes esame išskirti, o aš gyvenu Kamen mieste be daiktų ir pinigų. Sunkaus darbo dirbti negaliu, nes esu labai silpnos sveikatos. Labai prašau pranešti man, kur yra mano vyras, kad galėčiau gauti leidimą nuvažiuoti pas jį, arba atgauti iš jo savo daiktus, kurių dalį galėčiau parduoti ir tuom gauti pragyvenimui“. (LYA, F. 1771, Ap. 5, B. 61, L. 69)

Saliomėja Bagdonienė rašo: „Brangus kaimyne, kaip žinote, aš su vaiku Valiuku buvau išvežta iš Kauno, vyras atskirtas, o aš su vaiku patekau į sovchozą. Uždarbis menkas, pragyventi sunku, ką turėjau pardaviau ir pravalgiau. Kiekviena diena darosi vis sunkesnė už praėjusią, maisto klausimas darosi labai aktualus, tiesa, duonos gauname 400 gramų, daugiau nieko... Nesinori gyventi, visa viltis tai Jūs, juk Jūs žinote jokie priešai niekad nebuvo, turtingi irgi nebuvo, todėl neleiskite mums žūti Sibiro lygumose. Padėkite nors kiek. Rašiau į konsulatą, bet jokio atsakymo negavau“. (LYA, F. 1771, Ap. 5, B. 61, L. 28)

O štai J. Keliuočio laiškas iš lagerio Dailės instituto profesorui Justinui Vienožinskiui „Gerbiamas profesoriau, rašau Jums iš Šiaurės Rytų krašto, į kurį niekad nesitikėjau patekti. 1945 m. gegužės 25 d. buvau nuteistas 3 metams lagerio. Lapkričio 10 d. išvykau į Pečioros kraštą. Čia sunkiai susirgau ir jau ketvirtas mėnuo guliu lagerio klinikoje. Sergu plaučių tuberkulioze ir širdimi... Prašau padaryti visus žygius, kad man būtų nuimta likusi bausmės dalis ir kad būtų leista grįžti Lietuvon. Juk ilgas tardymas bei veiklos tyrimas nerado manyje jokio aktyvaus nusikaltimo, o buvau nuteistas tik už nepranešimą apie kitų veikimą. Apie savo nuopelnus menui, mokslui ir kultūrinei Lietuvos pažangai man nėra prasmės rašyti, nes tai ir Jums gerai žinoma. O apie dešimtį veikalų tebėra rankraščiuose, jų tarpe yra trys romanai, trys dramos, novelių tomas, literatūros istorijos ir kritikos darbai... Vilniaus dailės institute galėčiau dėstyti meno istorijos estetiką. Brangus profesoriau, tikiu, kad Jūs padarysite viską, kas šiam reikalui reikalinga. Ir kiti dailininkai čia galėtų pagelbėti...“ (LYA, F. 17541, Ap. 1, B. 7, L. 49)

Į Maskvoje esančius LTSR pareigūnus su analogiškais prašymais kreipėsi O. Kregždienė (LYA, F. 1771, Ap. 5, B. 61, L. 69), Stanislava Laurinaitienė. Pastaroji rašo: „Materialinė padėtis pastaruoju metu labai pablogėjo. Daiktus, kuriuos turėjau su savimi jau pravalgiau, negaliu dirbti, gaunu 300 gramų duonos. Vaikai mažai uždirba, nes smarkiai nusilpo. Prašyčiau materialinės paramos. Taip pat prašau tarpininkauti dėl sujungimo su vyru. Iš Kauno jis išvežtas 1941 m. birželio 16 dieną. Prašyčiau man padėti. Amžinai liksiu Tamstai už tai dėkinga. Su gilia pagarba Stanislava Laurinaitienė“. (LYA, F. 1771, Ap. 5, B. 61, L. 83) Šis jos laiškas buvo adresuotas Pušiniui, kuris, žinoma, net ir nebandė padėti.

1949 m. balandžio 20 d. Kauno valstybinio dramos teatro aktorė Liuda Gužaitė išsiuntė pareiškimą LTSSR AT pirmininkui Justui Paleckiiui nurodydama, kad jos šeima kovo 25 d. – motina, vaikas ir vyras buvo perkelti į Irkutsko sritį. „Aš pati, rašė L. Gužaitė tuo metu buvau operuota ir gulėjau ligoninėje. Todėl prašau, gerbiama Pirmininką leisti man pasilikti Lietuvoj ir toliau dirbti savo darbą Kauno

Tęsinys kitame numeryje

Rytų Lietuvos švietimas

Šalčininkų krašto Eišiškių valsčiaus lietuviškos mokyklos (1939–1944 m.)

Jovita NIŪNIAVAITĖ-LESIENĖ, Antanas LESYS, Vilnius

Tęsinys. Pradžią Nr. 11

Vincas Dailidka, buvęs Šaulių kaimo pradžios mokyklos mokytojas

Vytautas Dailidka su žmona Margarita

Po to vaikai buvo mokomi lietuviškai vadinamojoje tėvų mokykloje, kur nuolat grėsėdavo policininkų antpuolio pavojai. Už vaikų leidimą į slapta lietuvišką mokyklą daugelis Šaulių gyventojų buvo kalinami kalėjime.

Šaulių lietuviška pradžios mokykla (iki Butrimonių pašto stoties - 2 km ; iki Stasylių geležinkelio stoties - 15 km) lankyta ir tikrinta 1940 metais balandžio 30 dieną. Mokyklą laikė ir mokytojui algą mokėjo Trakų apskrities Pradžios mokyklų inspekcija. Mokyklos namas buvo medinis, nuomojamas. Trobesys statytas 1928 metais. Prie mokyklos buvo aikštelė (24 m × 17 m), nuosavas žemės sklypas (1½ ha - 6 rūšies, nenaudojamas). Mokykloje mokėsi 54 vaikai (II skyriuje - 13 mokinių, III skyriuje - 32 mokiniai, IV skyriuje - 9 mokiniai). Vaikai mokėsi vienoje klasėje (klasės dydis - 6,4 m × 5,65 m). Mokslo metai mokykloje prasidėjo 1939 metais gruodžio 1 dieną. Mokyklos vedėjo ir mokytojo pareigas ėjo Vincas Dailidka (nuo 1939 metų gruodžio 1 dienos). Jis buvo etatinis darbuotojas, buvo 39-ių metų, turėjo jaunesniojo pradžios mokytojo cenzą, vedęs. V. Dailidka mokėjo ne tik lietuvių, bet ir lenkų, gudų, rusų, o dalinai ir vokiečių kalbas. Mokykloje dėstė tik lietuvių kalba.

1941-1942 mokslo metais Šaulių (Butrimonių paštas; iki Eišiškių autobusų stoties - 14 km) lietuviškos mokyklos I-IV skyrių mokiniai taip pat mokėsi vienoje,

nuomojamoje klasėje.

Apie savo tėvą V. Dailidką daug mums papasakojo dailininkas ir poetas, Stanislovo Rapolonio gimnazijos buvęs direktorius, dabartinis jos pradinį klasių ir piešimo mokytojas, kraštotyrininkas Vytautas Dailidka. Jis su žmona Margarita gyvena Eišiškėse.

Jo protėviai Lietuvos kunigaikščiams statė ir tvirtino pilis, tad Dailidė, Dailida suslavinta Dailidka, pavardės Lietuvos pietryčiuose labai paplitusios.

Vaikystėje V. Dailidka patyrė lietuviškos kalbos draudimą. Vienaame archyvo dokumente jis savo ranka rašo: „Gimiau 1901 m. balandžio mėnesio 5 dieną Samnikų kaime, Rodūnės valsčiuje Lydos apskrityje. Tikroji tėviškė - Puodžių kaimas, Žirmūnų valsčius, Lydos apskritis. 1913 m. baigiau rusų pradžios mokyklą Bastūnuose, o 1916 m. baigiau IV skyrių vokiškoje - lenkiškoje pradžios mokykloje Asavoje - Lydos apskr.“ V. Dailidka svajavo apie gimtosios kalbos atgimimą, jos puoselėjimą. Tapęs paaugliu, vasarą uždariavo miško darbuose. Vėliau keliavo į Vilnių siekti mokslo. Įstojo į Vytauto Didžiojo gimnaziją. 1925 metais baigė Lietuvių švietimo „Ryto“ draugijos Mokytojų seminarijos 3 kursus. Jo motulė Konstancija buvo bemokslė, tad visiems su pasididžiavimu sakydavo, kad „Vinculis mokinas seminarijoje - bus kunigėlis“. Tačiau jos viltims nelemta buvo išsipildyti. Baigęs mokytojų seminariją dirbo „Ryto“

draugijos mokyklose ir skaityklose. 1926-1927 metais mokytojavo Keičiuose (Rimšės valsčius, Breslaujos apskritis). Jam, nepatvirtintam mokytojui, labai trukdė policija.

Lenkams okupavus Vilniaus kraštą, už lietuviškos mokyklos veiklą V. Dailidka buvo iškelta pirmoji byla. Dėl įkalčių stokos buvo išteisintas, bet neturėjo teisės dirbti šioje vietovėje, todėl „Ryto“ draugija jį nukreipė dirbti į gimtuosius kraštus. 1928-1938 metais dirbo Vigonių (Rodūnės valsčius, Lydos apskritis), o 1938-1939 metais Pavalakės (Rodūnės valsčius, Lydos apskritis) „Ryto“ švietimo įstaigose. 1937 metais V. Dailidka buvo surengtos kelios bylos už švietėjišką veiklą. Policija pravedė 14 kratų, kurių metu buvo konfiskuojamos ir naikintos lietuviškos knygos. Mokytojas buvo areštuojamas ir kalinamas Lydos ir Gardino kalėjimuose, žiauriai tardomas, moraliai niekinamas bei žeminamas. Sunku buvo gauti okupacinės valdžios leidimą steigti ir dirbti lietuviškoje mokykloje, bet jaunam, aktyviam mokytojui tie sunkumai buvo įveikiami. Jis būrė prie mokyklos jaunimą, rengė vaidinimus, o žinodamas, kad per knygą tiesiausias kelias į šviesą, propagavo lietuviškas knygas, mokė rašyti ir vaikus, ir suaugusius kaimo žmones, rengė vakarones, organizavo „klojimo teatrą“, paruošė vaidinimą „Živilė“. Už tai buvo surengta eilinė krata ir vėl jis buvo areštuotas, nugabentas į Lydos kalėjimą. Už švietėjišką veiklą nuteistas kalėti dešimčiai metų. Žmona Emilija vargais negalais surinko 3000 zlotų, sumokėjo kaip užstatą už savo vyrą ir mokytojas buvo išleistas į laisvę.

1939 metais prasidėjus antrajam pasauliniam karui V. Dailidka buvo pašauktas į kariuomenę. Gražinus Vilniaus kraštą Lietuvai, atvyko mokytojauti į Šaulių kaimą (dabar Šalčininkų rajonas).

Pradedant naujuosius mokslo metus čia, Šauliuose, po ilgų priespaudos metų buvo keliama trispalvė vėliava. Visi susirinkę į mokyklos šventę giedojo valstybinį Tautos himną ir jų skruostais riedėjo ašaros.

V. Dailidka tapo Lietuvos Šaulių sąjungos nariu. Tuo pat metu mokė kaimo vaikus kalbos ir rašto.

Deja, neilgai truko laisvės džiaugsmas. 1941 metais birželio mėnesį prasidėjo didysis lietuvių tautos trėmimas. Mokytojo šeima buvo paruoštas tremtinio likimas, ne tik jam, bet ir kitiems Šaulių ir Butrimonių kaimo gyventojams. Mokytojo išpėti žmonės, birželio 21 dieną pamatė sunkvežimius su enkavedistais, pasislėpė miškuose, o V. Dailidka su šeima, saulei nusileidus, išėjo į Kužių kaimą pas gimines. Rytė visus pažadino lėktuvų gaudesys ir žemės virpuliai nuo sprogstamųjų bombų. Prasidėjo antrasis pasaulinis karas. Mokytojo šeima liko neištremta. V. Dailidka liko mokyti vaikus Butrimonių pradžios mokykloje (1941-1944 m.).

V. Dailidka savo prisiminimuose apie tėvą rašo: „Čia aš pažinau jį, savo pirmąjį mokytoją, tėtį Vincą Dailidką. Pradėjęs lankyti pirmąją klasę, pažinau kaip rūpestingą Mokytoją, didį Lietuvos patriotą, nuoširdų ir reiklų savo darbui. Jį ir mokytoją Mamą už jų nuoširdumą, dvasios taurumą, krikščioniškąjį dosnumą labai gerbė žmonės ne tik tuose kaimuose, kur jie gyvendavo ir mokė, bet ir aplinkinių vietovių gyventojai. Augindami ir ugdydami mus, šešetą vaikų (p. s. 3 dukros ir 3 sūnūs) pačiais sunkiausiais karo ir po-

kario metais, be jokio atpildo rado savyje galios užjausti, padėti įveikti sunkumus, paremti dvasiškai ir vaikus, ir suaugusius, skleidami savo širdies šilumą ir gerį. Savo gerumu, nuoširdumu padėjo nugalėti sunkumus tremtyje Naujadvario mokytojai Miliūtei, kuri buvo ištremta 1941 m. birželio mėnesį“.

Tarybiniais metais V. Dailidka mokytojavo Vėžonių (1944-1945 m.), Naujadvario (1945-1946 m.), Kalesninkų (1946-1951 m.), Jasuliškių (1951-1961 m.) pradinėse mokyklose. V. Dailidka buvo Kalesninkų valsčiaus liaudies švietimo skyriaus vedėju ir valsčiaus Tarybos deputatu. Žmona Emilija pradėjo mokytojauti nuo 1946 metų.

Gyvenimo pabaigoje V. Dailidka dirbo Gumbinės pradinėje mokykloje. Jis visą gyvenimą mėgo gamtą, augino bites. Vytautas Dailidka tvirtino, kad jam „dirbti Rytų Lietuvoje prisakė tėvas. <...> Mano gimtinė dabar jau už Lietuvos ribų - etninėse lietuvių žemėse, Baltarusijos teritorijoje. Ten mano tėvas visą gyvenimą dirbo mokytoju<...>“. Vytautas Dailidka išmoko piešti tada, tariant jo žodžiais, kai „tėvas imdavo į rankas teptuką ir piešdavo vaivorykštę, saulę arba griežę smuiku, mokė iš plastilino lipdyti žvėriukus“.

V. Dailidka palaidotas Eišiškių kapinėse.

Tausiūnų pradžios mokykla

Tausiūnų kaimas priklauso Eišiškių seniūnijai. Gyventojų - 292 (2001 m.).

Tausiūnų lietuviška pradžios mokykla (iki Eišiškių pašto stoties - 4 km) švietimo inspektoriaus lankyta ir tikrinta 1940 metais balandžio 16 dieną. Mokyklą laikė Eišiškių valsčiaus savivaldybė, o mokytojui algą mokėjo Švietimo ministerija. Mokykloje mokėsi 43 vaikai (II skyriuje - 15 mokinių, III skyriuje - 21 mokinių, IV skyriuje - 7 mokiniai). Mokslo metai Tausiūnų mokykloje prasidėjo 1940 metais vasario 16 dieną.

Mokyklos vedėjos ir mokytojos pareigas ėjo Liudvika Šalnaitė.

1941-1942 mokslo metais Tausiūnų (Eišiškių paštas; iki Eišiškių autobusų stoties - 5 km) lietuviškos mokyklos I-IV skyrių mokiniai mokėsi vienoje, nuomojamoje klasėje.

Liudvika Šalnaitė Tausiūnų mokykloje mokytojavo nuo 1940 metų sausio 25 dienos. Ji buvo etatinė darbuotoja. Mokytoja dirbo trečius metus. Liudvika Šalnaitė buvo 34-erių metų amžiaus, netekėjusi. Ji buvo baigusi lietuvių mokytojų seminarijos 3 kursus. Mokėjo ne tik lietuvių, bet ir lenkų kalbą.

L. Šalnaitė mokytojavo lietuvių švietimo „Ryto“ draugijos mokyklose: Paraisyje (Varanavo valsčius, Lydos apskritis), Strielčiuose (Benekainių valsčius, Lydos apskritis).

Tetėnų pradžios mokykla

Tetėnų kaimas - 6 km į vakarus nuo Pabarės, prie Pirčiupių - Eišiškių plento. Už kelių kilometrų į šiaurę teka Šalčia. Gyvenvietė priklauso Pabarės seniūnijai. Kaime - 381 gyventojas (2001 m.), o 1942 metais buvo 450 gyventojų.

Mokykla buvo lankyta ir tikrinta 1940 metais gegužės 8 dieną. Mokslo metai prasidėjo 1940 metais sausio 15 dieną. Mokykla turėjo savo medinį pastatą, statytą 1910 metais. Buvo keturi skyriai ir dvi klasės (bendras grindų plotas - 62

Tęsinys kitame numeryje

Lietuvos radijo ir televizijos istorija**LRT „Sambūrio“ klubo aktyvistai****Lidija DUBAUSKIENĖ, LRT veteranė**

Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos veteranai, susibūrę į klubą „Sambūris“, savo veiklą aktyviai tęsia iki šių dienų. Kiekvieną mėnesį sambūriečiai renkasi į savo būstinę, kur susitinka su buvusiais kolegomis, draugais, bičiuliais. Juk kartu dirbta 30-40 metų. Žmogui – tai didelis laiko tarpas. Dažniausiai čia ir susitinki su buvusiais redaktoriais: N. Baužyte, J. Baranausku, A. Matulevičium, S. Baliūnu, I. Mikšyte, R. Valiavičiene, E. Šimokieniene, S. Jauga bei režisieriais: S. Vienožinskiene, N. Keblyte, V. Puplausku, A. Lauciūnu ir daugelį kitų.

Jie mėgsta pasidalinti savo sėkme ir nesėkme, pašnekėti apie dabartinį gyvenimą. O kad įdomiau praleistume valandėlę, pasikviečiame radijo ir televizijos darbuotojų, pvz.: A. Matonį, R. Geležiavičių ir kt. Jie mums pažeria daug įdomių minčių, papasakoja apie savo darbą. O mes, veteranai, turintys gilią darbo patirtį, pasiūlome jiems savų

minčių. Įdomiai praleidžiame laiką, kalbų ir juokų nestinga. Rodos, visą blogį, visas ligas pamirštame. Pasijuntame vėl atjaunėję, sveiki, linksmi, guvūs. Dažnai pasižiūrime ir filmuotą medžiagą. O juostoje – tavo gyvenimo darbas, praleistas televizijoje ir radijuje.

Lankomės ir koncertuose, teatruose. O ypač mėgstame keliones po gimtąjį kraštą. Pasigrožėti tėviškos laukais, miškais, tyvuliuojančiais ežerais, pabuvoti upių slėniuose atsiranda daug norinčiųjų. Juk visi suprantame, jog senatvė – ne pyragai! Tad visas jėgas atiduodame kelionėms, skubame pasigrožėti tėviškos apylinkėmis.

Praejusiais metais keliavome po Aukštaitiją. Buvome gražiausiame Aukštaitijos mieste – „sostinėje“ Utenoje. Grožėjomės apylinkėmis, Lėliūnuose užsukome pas puodžių karalių, Vyžuonose nusilenkėme rašytojams Radzevičiams, Užpaliuose ragavome medų. Šiais metais

panorome pasižvalgyti po Žemaitiją. Išvykos vadovu išrinkome tikrą Žemaitijos sūnų, gimusį ir augusį Plungėje, žymų Lietuvos televizijos žurnalistą, režisierių, operatorių, išdirbusį televizijoje 40 metų ir sukūrusį 100 filmų Vidmantą Puplauskį.

Kelionė laukė ilga ir tolima. Pirmiausia sustojome Rietave, kur vienoje kavinėje cepelinai – vieni skaniausių Lietuvoje. Sustoję šalikelėje, nieko nelaukę visi sugužėjome į kavinę. Užsisakę po vieną porciją įsitikinome, kad cepelinai – labai skanūs. O mūsų žymusis fotokorespondentas, žurnalistas Viktoras Kieras užsisakė net dvi porcijas, vienos per mažai – labai jau skanu!

Prisisotinę patraukėme Plungės link. Tačiau mūsų gidas Vidmantas pirmiausia panoro mus supažindinti su Platelių ežero grožybėmis, pusiasaliais bei Plokštytės miškais. Sužinojome, kad Platelių ežeras – giliausias ir didžiausias Žemaitijoje, giliausia vieta siekia iki 50 metrų. Ispūdinga ir Platelių miestelio centre esanti senoviška aikštė, nuo kurios į visas keturias puses vingiuoja keliai. Būdinga Platelių puošmena – medinė taisyčių rąstų bažnyčia, pastatyta be vinių. O Platelių dvaro parke auga „raganos uosis“ – gamtos paminklas, kurio aukštis – 32 metrai, o kamieno apimtis net 7,5 metro. Užsukę į dvaro svirną apžiūrėjome senovinius įrankius bei namų apyvokos daiktus. Įdomu buvo apžvelgti visą Platelių panoramą, kuri paliko gilų įspūdį. Graži ta mūsų Lietuva!

Toliau pasukome Plokštytės miško link. Čia atsидūrėme buvusioje Sovietinės armijos požeminėje perėjoje termobranduolinių raketų paleidimo aikštelėje. Keliolika metų buvęs slaptas objektas, apipintas prieštaringais pasakojimais ir legendomis. Tarnavę kariškiai pasakoja nedaug ir labai atsargiai. Mums lankytojams leido nusileisti į 27 metrų gylio šachtą ir apžiūrėti kitus militarizmo ekspozicijoje išlikusius įrenginius, pamatyti sovietinės armijos atributiką.

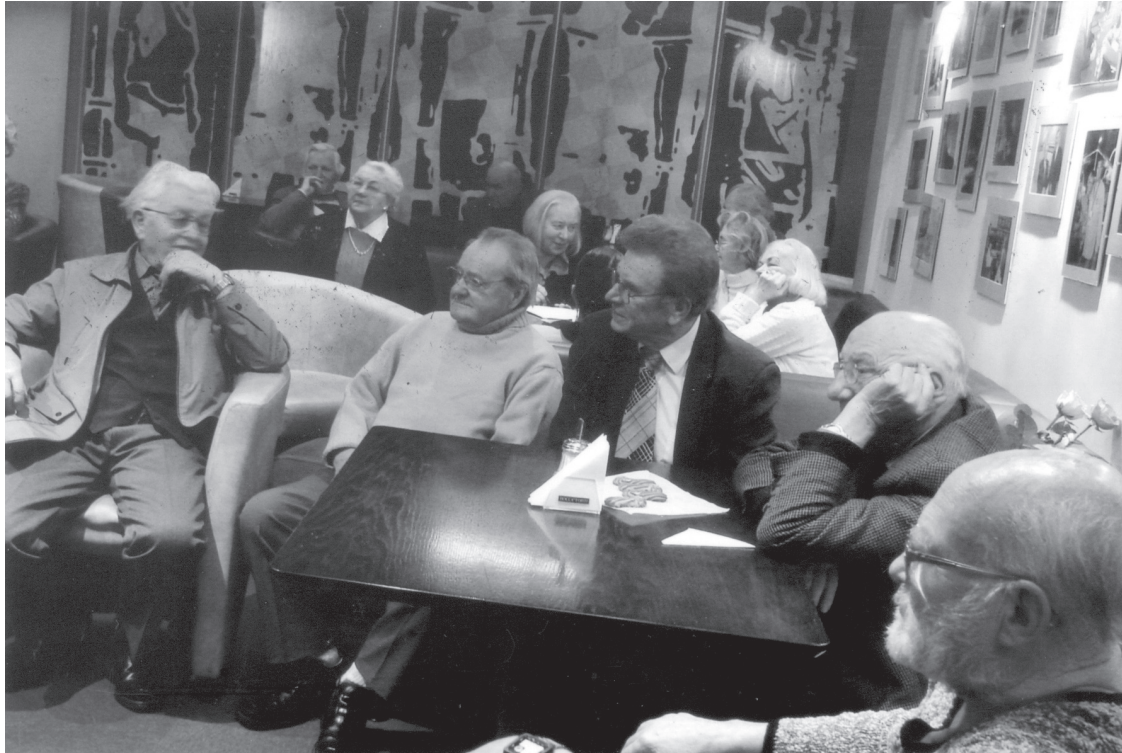
Kaip visose kelionėse, taip ir šioje, laikas bėgo labai greitai. kažkas jau skubino grįžti namo, juk kelias tolimas. Tačiau negali grįžti namo neapsilankęs Vydmanto gim-

tinėje – Plungėje. Juk jis prie nuostabiojo Gaudingos piliakalnio lakstė basas, prie vėsaus Babrungo varlinėjo. Iš jo veido pamatėme, kad jo širdyje – gimtinės ilgesys. Todėl visi noriai užsukome į Plungę, apžiūrėjome dvaro vartus, neogotikos stiliaus rūmus ir nuostabų parką. Šiuose rūmuose kunigaikštis M. Oginskis įkūrė muzikos mokyklą, kurioje mokėsi M. K. Čiurlionis.

Nepastebėjome, kaip prabėgo laikas. Grįždami namo, užsukome į Viduklę. Žinojome, kad Viduklė garsėja savo koldūnais, kavinėje užsisakėme po porciją koldūnų. Vėliau pasukome į Žemaitijos greitkelį Vilniaus link. O šios kelionės išpūdžius įamžino Viktoras Kieras, savo gimtadienį šventęs gegužės 19 dieną turistinės kelionės po Žemaitiją metu. Šia proga senjorai jį pasveikino ir padainavo „ilgiausių metų“. Mūsų kelionės vadovui, žemaičių princui, Vidmantui Puplauskiui, padėkojome už šia puikią išvyką.

Taip LRT senjorai gyvena. Tikimės nesustoti vietoje, o kiek sveikata ir jėgos leis, pakeliauti kitais, ir dar kitais metais. Tik kur, nežinom, gal į Dzūkiją? Juk dzūkai – grybų ir uogų karaliai, o karalienė – Dzūkija!

Viktoro Kiero nuotr.

Posėdžiauja televizijos ir radijo veteranai. Trečias iš kairės – buvęs TV diktoriaus Juozas Baranauskas

Labai aktyvi televizijos redaktorė Nijolė Baužytė (centre)

„Voruta“ parduodama

- K110 Vilnius, Geležinkelio g. 16
- K145 Vilnius, Konstitucijos pr. 12
- K190 Vilnius, Gedimino pr. 7
- K200 Vilnius, Gedimino pr. 13
- K26 Vilnius, Sodų g. 22
- K44 Vilnius, J.Lelevelio g. 2
- K45 Vilnius, Gedimino pr. 19
- K48 Vilnius, Gedimino pr. 2
- K5 Vilnius, Sodų g. 22
- K6 Vilnius, Gedimino pr. 44
- K7 Vilnius, Gedimino pr. 31
- K78 **Trakai**, Vytauto g. 90
- K8 Vilnius, Gynėjų g. 1
- K85 **Trakai**, Vytauto g. 37
- K9 **Grigiškės** Kovo 11-osios g. 25a
- K91 Vilnius, Geležinkelio g. 4
- K369 **Klaipėda**, Taikos pr. 101
- K236 **Kaunas**, Laisvės al./Ožėskienės g.
- K466 **Panevėžys**, Savanorių g. 5
- K558 **Šiauliai**, Tilžės g. 109
- **K436** **Marijampolė**, Stoties g. 2
- **K400** **Alytus**, Jotvingių g. 10
- **K562** **Palanga**, Vytauto g. 94

Voruta Visos prekių ženklų teisės saugomos 9 771392 067018	Prenumeratos indeksas 0135	Redakcinė kolegija: Dr. Arūnas Bubnys, habil. dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, archit. Dainora Juchnevičiūtė – Vaivadienė, dr. Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, dr. Kęstutis Petrulis, Gediminas Paviržis, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, akad. prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius, Juozas Vercinkevičius (vyriausiasis redaktorius). © Voruta, 2008. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Dvidešimties leidimo metai. Rengėjas (leidėjas) – VšĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738. Direktoriė Aušra Virvičienė. Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išsina kas antrą šeštadienį. Apimtis – 4 sp. l. Rinko ir maketavo „Vorutos“ leidykla. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./faks.: (8 528) 5 53 31; (8 528) 5 12 66, mob. (8 605) 19 302. Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, el. p. redaktorius@voruta.lt . Spausdino AB spaustuvė „Titnagas“, Vasario 16-osios g. 52, Šiauliai. Tiražas 1200 egz.	Ieva Jankutė, Lietuva Tadas Stomma, JAV Marija Remienė, JAV Bronius Saplys, Kanada Spaudos radijo ir televizijos rėmimo fondas Vilniaus krašto lietuvių sąjunga išeivijoje Laiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel. faksas: (8 528) 5 53 31; (8 528) 5 12 66 El. paštas: vorutosfondas@voruta.lt , voruta@voruta.lt Interneto svetainė: http://www.voruta.lt Redakcija: Viktorija Vaškytė (Klaipėda), Daiva Sedlikovska (buhalterė), Birutė Bemaitytė, Gražina Zaleckytė Juozas Vercinkevičius (vyr. redaktorius)
--	-----------------------------------	---	--